

Deel 3.

De socio-sanitaire situatie van de Brusselse ouderen

Patrick DEBOOSERE,
Benjamin WAYENS,
Myriam DE SPIEGELAERE,
Truus ROESEMS,
Johan SURKYN,
Gilles VAN HAMME,
Peter VERDUYCKT,
Stephanie VINCKE,
Didier WILLAERT

I. INLEIDING

In de gezondheidszorg vormt de oudere bevolking de groep die de meeste aandacht vraagt. Verouderen is het aftakelingsproces van ons lichaam tussen geboorte en dood met een onvermijdelijk groeiend risico op gezondheidsproblemen. De levensverwachting is in ons land de afgelopen decennia gestadig blijven stijgen. Het is niet zo dat mensen over de levensloop genomen daarom veel langer ziek zijn; ook de gezonde levensverwachting is gestegen. Wel is het niet duidelijk hoe sterk de samenhang is tussen beide evoluties en of het aantal jaren dat we in ongezondheid doorbrengen toeneemt, afneemt, dan wel relatief stabiel blijft. Wat er ook van zij, de aangroei van de oudere bevolking in absolute aantallen zal ongetwijfeld een grotere vraag scheppen naar zorg- en gezondheidsdiensten. Bijgevolg is het belangrijk om zo correct mogelijk de toekomstige ontwikkeling van onze oudere bevolking in te schatten. Dit is meer dan alleen maar het doorrekenen van bevolkingscijfers. Er moet ook aandacht zijn voor de veranderingen in de samenstelling van de oudere bevolking. Opleidingsniveau, inkomen en vermogen, leefvorm, werk- en woonomgeving, zijn enkele van de cruciale elementen die over onze levensloop vorm geven aan ons welzijn en onze gezondheid. Het zijn die elementen die het gezondheidsniveau van de oudere bevolking en de toekomstige vraag naar zorg mee helpen bepalen. Daarom wordt een belangrijk deel van dit hoofdstuk gewijd aan de beschrijving van de kenmerken van de ouderen en de bevolkingsevolutie in de afgelopen jaren.

Een preventief beleid zal vanzelfsprekend gericht zijn op de behoeften van de ouderen van vandaag, maar moet ook rekening houden met toekomstige evoluties die nu reeds in de structuur en samenstelling van de bevolking ingeschreven staan. Een preventief ouderenbeleid kan niet anders dan te worden ingebed in een globaal welzijns- en gezondheidsbeleid. Gezondheid van de ouderen wordt al van kindsbeen af opgebouwd. Door gezondheidsproblemen bij de jongere bevolking te voorkomen of op te lossen, wordt actief aan een betere gezondheid voor de toekomstige ouderen gewerkt.

De leeftijdsgroep boven de 65 jaar is de afgelopen decennia sterk uitgebreid en het wordt steeds belangrijker om binnen de groep te diversifiëren. Meestal worden drie groepen onderscheiden; 65 tot 74-jarigen waarbij de grootste groep nog van een goede gezondheid geniet, vervolgens de 75-84-jarigen waarbij we een toename van gezondheidsproblemen vaststellen die echter niet noodzakelijk tot hulpbehoefvendheid leiden en tenslotte de bevolking van 85 jaar en ouder waarbij meer en meer ouderen met complexe gezondheidsproblemen en comorbiditeit¹ worden geconfronteerd. Op die leeftijd is de partner meestal al overleden en hebben we vooral te maken met alleenstaande vrouwen.

1 Wanneer de patiënt op hetzelfde moment te kampen heeft met 2 of meerdere aandoeningen spreekt men van co-morbiditeit.

2 De cijfers uit de census van oktober 2001 zijn vanzelfsprekend licht verschillend van de cijfers op 1 januari uit het Rijksregister, zoals voorgesteld in tabel 3-01.

3 In het hoofdstuk demografie van de Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad vindt u een analyse van de evolutie van de leeftijdsstructuur van de bevolking in het Brussels Gewest (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 2006, p. 22-23).

II. DEMOGRAFIE

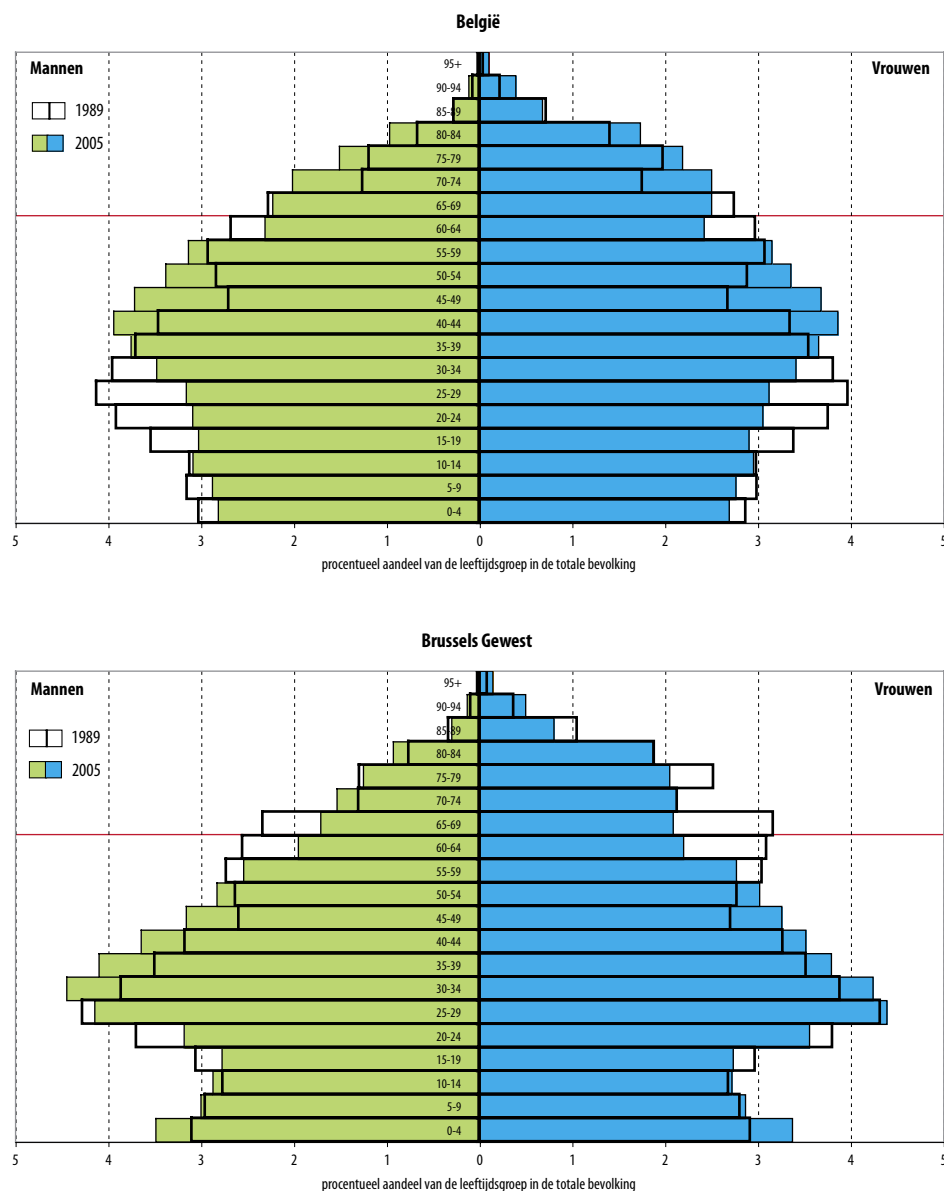
Leeftijds- en geslachtsstructuur

In de census van 2001 bedroeg de totale bevolking van het Brussels Gewest 973 347 personen of 9,5 % van de bevolking van het rijk^[2]. De 65-plussers waren in 2001 met 159 013. Zij vertegenwoordigden 16,3 % van de bevolking. Verhoudingsgewijs telt het Brussels Gewest minder 65-plussers dan Vlaanderen met 17,1 % van de bevolking of dan Wallonië met 16,9 % van de bevolking.

Het Brussels Gewest heeft overigens in het algemeen de jongste bevolkingsstructuur van het land. Dit was ooit anders^[3]. Toch heeft het Brussels Gewest een groter aandeel hoogbejaarden (85 jaar en ouder) dan het geheel van het land.

De bevolkingspiramides van 1989 (jaar van de eerst beschikbare cijfers op basis van het rijksregister) en 2005 (figuur 3-01) tonen hoe de leeftijdsgroep 55+ voor het gehele land fors is toegenomen terwijl ze in het Brussels Gewest is afgenomen (zowel in absolute cijfers als relatief).

Figuur 3-01 Leeftijdspiramide België en Brussels Gewest (1/1/1989 en 1/1/2005)

Bron: NIS, Rijksregister 1989-2005

Tabel 3-01 geeft de evolutie van de Brusselse bevolking boven de 65 jaar voor de periode van 1989 tot 2006. In het Brussels Gewest is het aandeel 65+ in de bevolking vanaf 1989 gestaag gedaald van een maximum van 17,5 % in 1992 naar 15,2 % in 2006. Ook in absolute aantallen is de bevolking boven de 65 jaar gedaald van een maximum in 1989 van 168 275 personen tot 154 545 in 2006.

De **afhankelijkheidsratio**, berekend als het aantal personen in de «afhankelijke» bevolking (0 tot 19 en 60+) tegenover de bevolking op actieve leeftijd (20-59) kent in het Brussels Gewest, in tegenstelling tot de rest van het land, een vrij belangrijke daling van 86 op 100 naar 76 op 100. Voor België daalt de afhankelijkheidsratio in dezelfde periode nauwelijks; van 83 op 100 naar 82 op 100. Deze verschillende evoluties worden in grote mate bepaald door de specifieke situatie inzake migratie van het Brussels Gewest als grootstad en als belangrijkste toegangspoort tot België. Alle bevolkingsgroepen tussen 25 en 54 jaar hebben fors aan belang gewonnen, vooral ten gevolge van het positief saldo van de internationale migratie. Hoewel ook de alleroudsten (boven de 80 jaar) zowel in absoluut als in relatief aantal zijn aangegroeid, is er voor dezelfde periode een sterke terugloop geweest van de leeftijdsgroep tussen 60 en 79 jaar. Die terugloop is het gevolg zowel van de kleinere geboortecohortes^[4] van het interbellum (1919-1940) als van emigratie. Voor Vlaanderen en Wallonië is er nauwelijks immigratie bij de jongere leeftijdsgroepen en de kleinere geboortecohortes werden in beperkte mate aangevuld met de migratie van oudere leeftijdsgroepen vanuit het Brussels Gewest.

Strikt genomen is de afhankelijkheidsratio een zeer ruwe maat van wat hij pretendeert te zijn omdat hij louter gebaseerd is op de leeftijdsstructuur van de bevolking en bijvoorbeeld de grote werkloosheid in het Brussels Gewest buiten beschouwing laat.

Ook bij de **zorgindex (Care-index)** is leeftijd het enige criterium. De zorgindex geeft de verhouding van de oudste bevolking (80 jaar en meer) ten opzichte van het aantal personen tussen 40 en 59 jaar (de leeftijdsgroep die de belangrijkste bijdrage levert aan mantelzorg). Er wordt dus geen rekening gehouden met de bevolking jonger dan 40 jaar. Uitgangspunt van deze index is het feit dat op hoge leeftijd er in toenemende mate nood is aan thuiszorg of opvang en dat om de zorgbehoefte goed in te schatten dus vooral moet worden rekening gehouden met het aandeel van de alleroudste bevolking (80+ of 85+). De zorgindex is een indicator voor de maatschappelijke druk van de vergrijzing.

In 1989 bedroeg de zorgindex in het Brussels Gewest 20,05 personen van 80+ voor elke 100 personen in de leeftijdsgroep van 40 tot 59 jaar^[5].

Figuur 3-02 geeft aan hoe in de loop der jaren de drie gewesten vrijwel parallel evolueren onder invloed van variabele geboortecohorten (bijvoorbeeld de daling van de index op het einde van de jaren '90 wordt verklaard door de kleinere geboortecohortes in de jaren 1915-1919). De zorgindex in het Brussels Gewest ligt altijd hoger dan deze in de andere landsgedeelten, vooral als gevolg van het groter aandeel van de alleroudste bevolking (85 jaar en ouder) in het Brussels Gewest. Maar in tegenstelling tot Vlaanderen en Wallonië die vanaf 2001 terug een stijging meemaken en waarbij Vlaanderen boven het niveau van 1989 uitkomt, blijft in het Brussels Gewest de zorgindex vanaf 2001 stabiel en op een lager niveau dan in 1989.

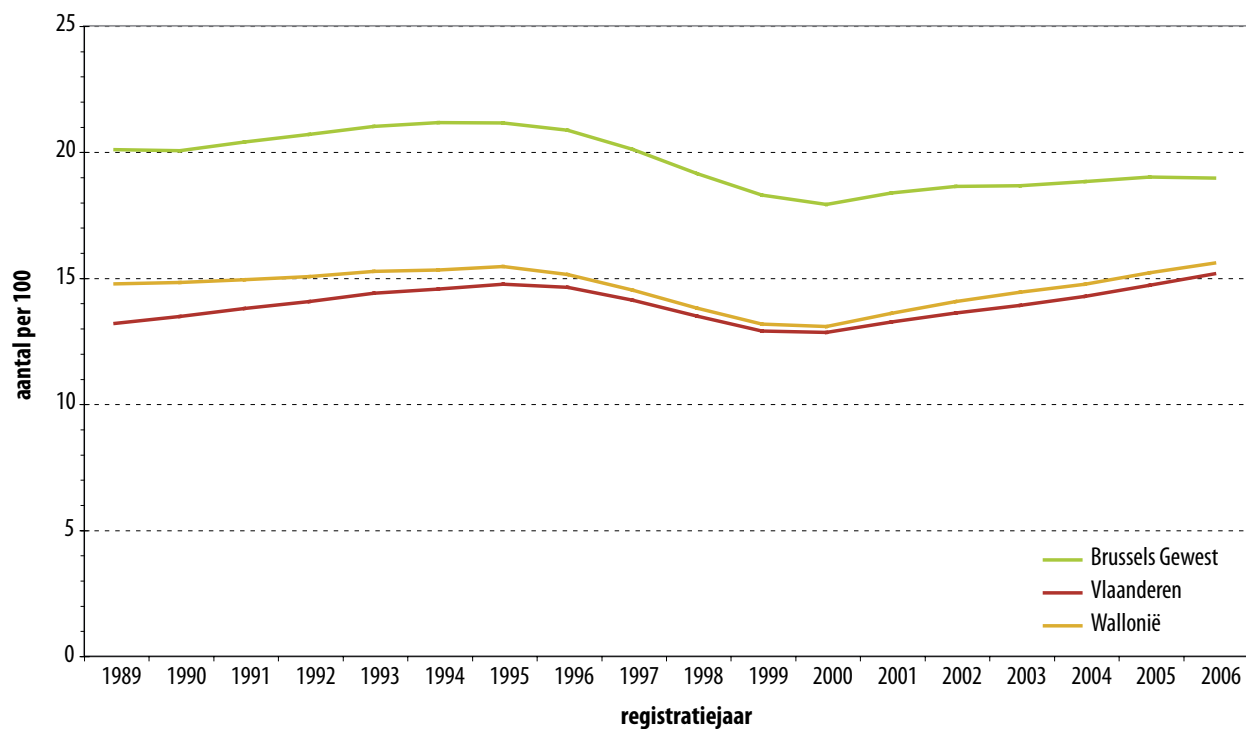
4 Geboortecohorte: demografische term die verwijst naar een deel van de bevolking (een generatie) die in hetzelfde jaar (dezelfde jaren) zijn geboren.

5 Er kunnen ook andere zorgindexen worden berekend op basis van andere leeftijdsgroepen. Tabel 3-01 toont bijvoorbeeld 2 andere indexen. De waarde van deze indexen en de evolutie in de tijd varieert uiteraard in functie van de gekozen leeftijdsgroepen.

Tabel 3-01 Evolutie van de Brusselse bevolking van 65+ in absolute aantallen en aandeel 1989-2006

Jaar	Absoluut aantal							% in de totale bevolking			Afhankelijkheidsratio	Zorgindex		
	Totale bevolking	<20	20-64	65-74	75-84	85-94	95+	65+	75+	85+		$\left(\frac{80+}{40-59}\right) \times 100$	$\left(\frac{80+}{40-69}\right) \times 100$	$\left(\frac{85+}{40-64}\right) \times 100$
1989	970 501	225 639	576 587	86 669	62 686	17 920	1 000	17,34	8,41	1,95	0,86	20,05	13,49	6,83
1990	964 385	224 142	572 912	86 291	62 193	17 862	985	17,35	8,40	1,95	0,86	20,00	13,44	6,88
1991	960 324	222 066	571 068	87 293	60 611	18 243	1 043	17,41	8,32	2,01	0,85	20,34	13,76	7,07
1992	951 217	219 813	564 976	88 998	57 807	18 583	1 040	17,50	8,14	2,06	0,85	20,65	14,06	7,28
1993	950 339	218 986	565 319	90 929	54 966	19 059	1 080	17,47	7,90	2,12	0,85	20,97	14,39	7,49
1994	949 070	218 338	565 262	92 795	51 995	19 532	1 148	17,43	7,66	2,18	0,84	21,12	14,64	7,70
1995	951 580	219 552	567 180	92 758	51 263	19 601	1 226	17,32	7,58	2,19	0,83	21,11	14,78	7,74
1996	948 122	219 320	564 101	90 563	52 820	20 043	1 275	17,37	7,82	2,25	0,83	20,81	14,72	7,96
1997	950 597	220 549	565 621	88 428	54 301	20 309	1 389	17,30	7,99	2,28	0,83	20,06	14,31	8,09
1998	953 175	221 450	567 953	86 609	55 056	20 608	1 499	17,18	8,10	2,32	0,82	19,10	13,74	8,22
1999	954 460	222 187	569 786	84 234	55 696	20 985	1 572	17,02	8,20	2,36	0,81	18,24	13,23	8,34
2000	959 318	224 530	573 880	82 016	56 171	21 135	1 586	16,77	8,22	2,37	0,81	17,88	13,06	8,34
2001	964 405	226 335	578 536	80 028	57 369	20 550	1 587	16,54	8,24	2,30	0,80	18,32	13,51	8,05
2002	978 384	230 400	589 465	78 441	58 841	19 571	1 666	16,20	8,18	2,17	0,78	18,59	13,90	7,61
2003	992 041	234 000	600 775	76 998	60 146	18 441	1 681	15,85	8,09	2,03	0,77	18,62	14,05	7,09
2004	999 899	236 920	606 564	76 087	61 326	17 305	1 697	15,64	8,03	1,90	0,77	18,78	14,19	6,61
2005	1 006 749	239 819	611 419	75 075	61 370	17 396	1 670	15,45	7,99	1,89	0,77	18,97	14,35	6,56
2006	1 018 804	244 789	619 470	73 540	60 621	18 667	1 717	15,17	7,95	2,00	0,76	18,92	14,37	6,91

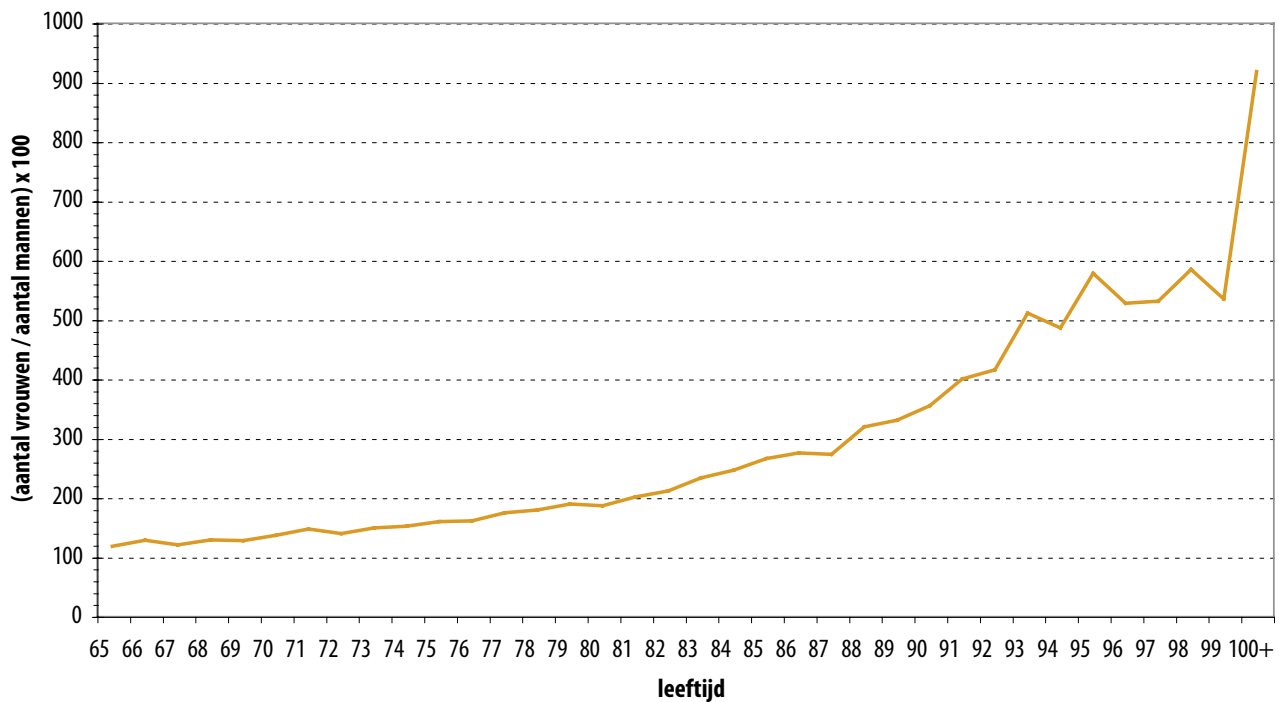
Bron: NIS, Rijksregister 1989-2006

Figuur 3-02 Evolutie van de zorgindex (80+ / 40-59) in de drie gewesten 1989-2006

Bron: NIS, Rijksregister 1989-2006

Figuur 3-03

Feminiteitsindex naar leeftijd vanaf 65 jaar, Brussels Gewest

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

In figuur 3-03 wordt de **geslachtsverhouding** van de bevolking boven de 65 jaar in het Brussels Gewest weergegeven aan de hand van de feminiteitsindex (vrouwen/mannen). De vroegtijdige sterfte bij mannen is verantwoordelijk voor het grote vrouwenoverschot dat zich gestaag opbouwt vanaf de leeftijd van zestig jaar. In de leeftijdsgroep van 65-69 jaar is er reeds een vrouwenoverschot van 123 vrouwen voor 100 mannen. Bij de 75-79 jarigen is dit opgelopen tot 171 vrouwen en in de leeftijdsgroep van 85 tot 89 jaar tot 287 vrouwen voor 100 mannen. Bij de honderdjarigen zijn er in het Brussels Gewest negen maal zoveel vrouwen als mannen. Dit patroon heeft als gevolg dat alleenstaanden op oudere leeftijden vooral vrouwen zijn en dat in de rust- en verzorgingstehuizen vrouwen het gros van de bevolking uitmaken.

Geografische spreiding van de oudere bevolking

Waar wonen de Brusselse ouderen? Zowel de kaarten in de kft vooraan in deze atlas (K-01, K-02 en K-03), als de kaarten in dit hoofdstuk (3-01 en 3-02) kunnen op deze vraag een antwoord geven. De kaarten vooraan geven de meest recente informatie op buurniveau weer - namelijk de situatie op 1 januari 2004 - en houden ook rekening met de collectieve huishoudens. Ze geven dus een beeld van de ruimtelijke spreiding van alle ouderen (65 jaar en meer) die in het Brussels Gewest zijn gedomicileerd. De kaarten in dit hoofdstuk (3-01 en 3-02) tonen het aandeel ouderen in private huishoudens op het moment van de socio-economische enquête (2001), de bevolking waarop de meeste andere kaarten en tabellen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd.

Kaarten K-01, K-02 en K-03 tonen de ruimtelijke spreiding van de ouderen telkens op een verschillende manier: de eerste kaart toont het aandeel ouderen in de totale bevolking per statistische buurt, de tweede toont de dichtheid van de ouderen, namelijk het aantal ouderen per hectare en de derde toont het absoluut aantal ouderen per statistische buurt.

Kaart K-01 toont de grote verschillen in leeftijdsstructuur binnen het Brussels Gewest. De ouderen zijn het sterkst oververtegenwoordigd in de tweede kroon^[6]. In de eerste kroon zijn de proporties ouderen over het algemeen laag, met uitzondering van enkele wijken (bijvoorbeeld in de Marollen of Pacheco). In de tweede kroon vinden we slechts enkele buurten waar het aandeel ouderen lager is dan het Brusselse gemiddelde (bijvoorbeeld de nieuwbouwwijk Dikke Beuk nabij het Universitair ziekenhuis in Jette, de campus van Sint-Lucas of Gulledele in Sint-Lambrechts-Woluwe).

Kaart K-02, de bevolkingsdichtheid van de ouderen, geeft een beeld van de werkelijke spreiding van de ouderen. Deze informatie kan interessant zijn voor de organisatie van thuiszorgdiensten.

De verschillen tussen kaart K-01 en kaart K-02 manifesteren zich vooral in de meest achtergestelde zone van het Brussels Gewest (Sint-Gillis, een gedeelte van Kuregem, laag-Molenbeek, het westen van de vijfhoek, Laken, Laag-Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node). Deze buurten hebben een hogere bevolkingsdichtheid van ouderen dan men zou afleiden uit kaart K-01. Het zijn dichtbevolkte buurten waar ondanks het klein aandeel ouderen in de totale bevolking toch een groot absoluut aantal ouderen woont.

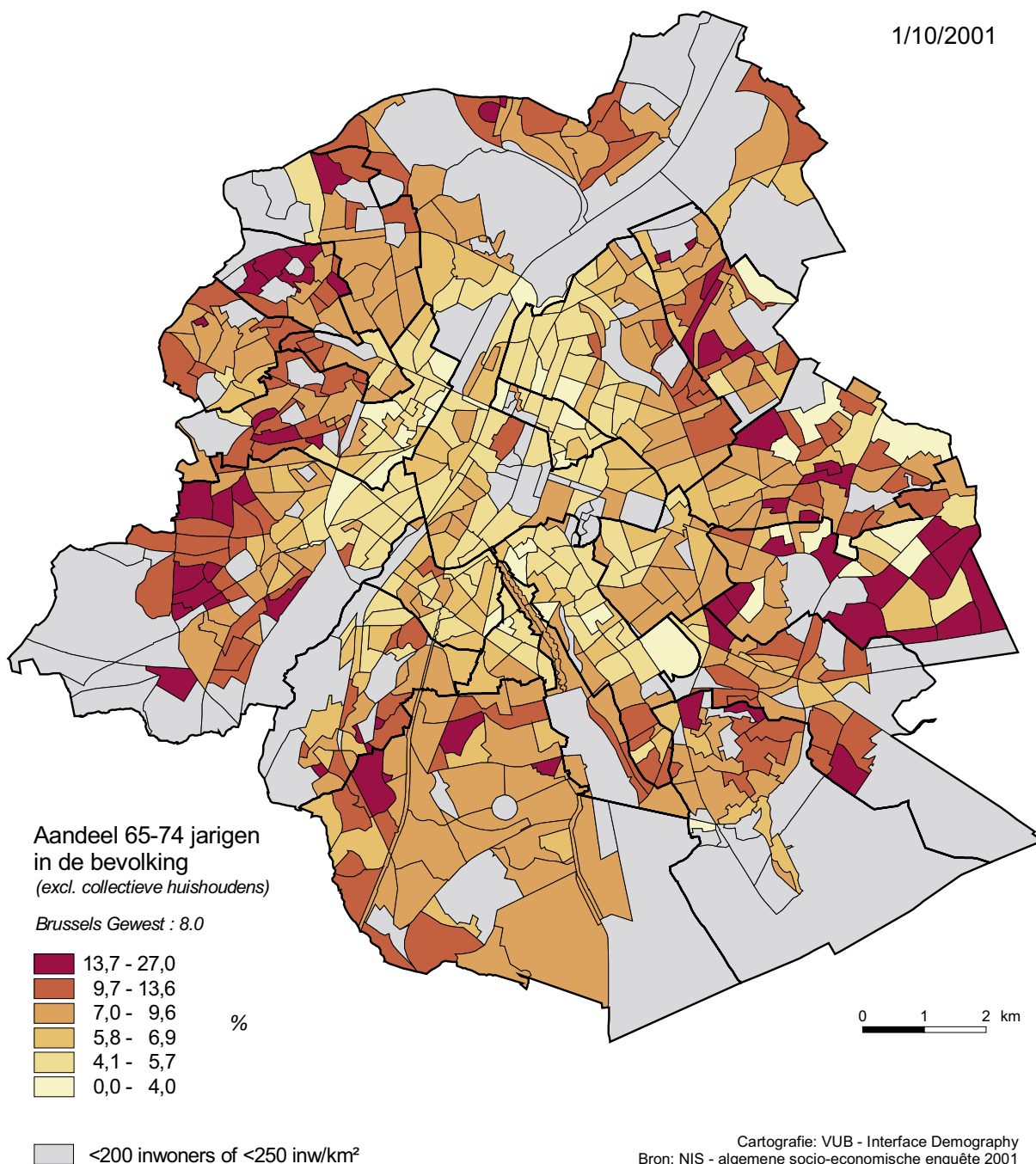
In minder dichtbevolkte zones daarentegen is de dichtheid van ouderen klein, ook al is het aandeel ouderen in de bevolking er groot (bijvoorbeeld in Ukkel en in het oosten van de Woluwe, maar ook in Watermaal-Bosvoorde en Oudergem).

Het westen van de tweede kroon, maar bijvoorbeeld ook het zuiden van Elsene, vertonen hoge waarden op beide kaarten: zowel de bevolkingsdichtheid van de ouderen als hun aandeel in de totale bevolking is er hoog.

Kaart K-03 tenslotte geeft per statistische buurt het absoluut aantal ouderen weer. Op deze kaart kan je ook aflezen dat het absoluut aantal ouderen soms hoog is in buurten waar hun aandeel in de bevolking eerder laag is.

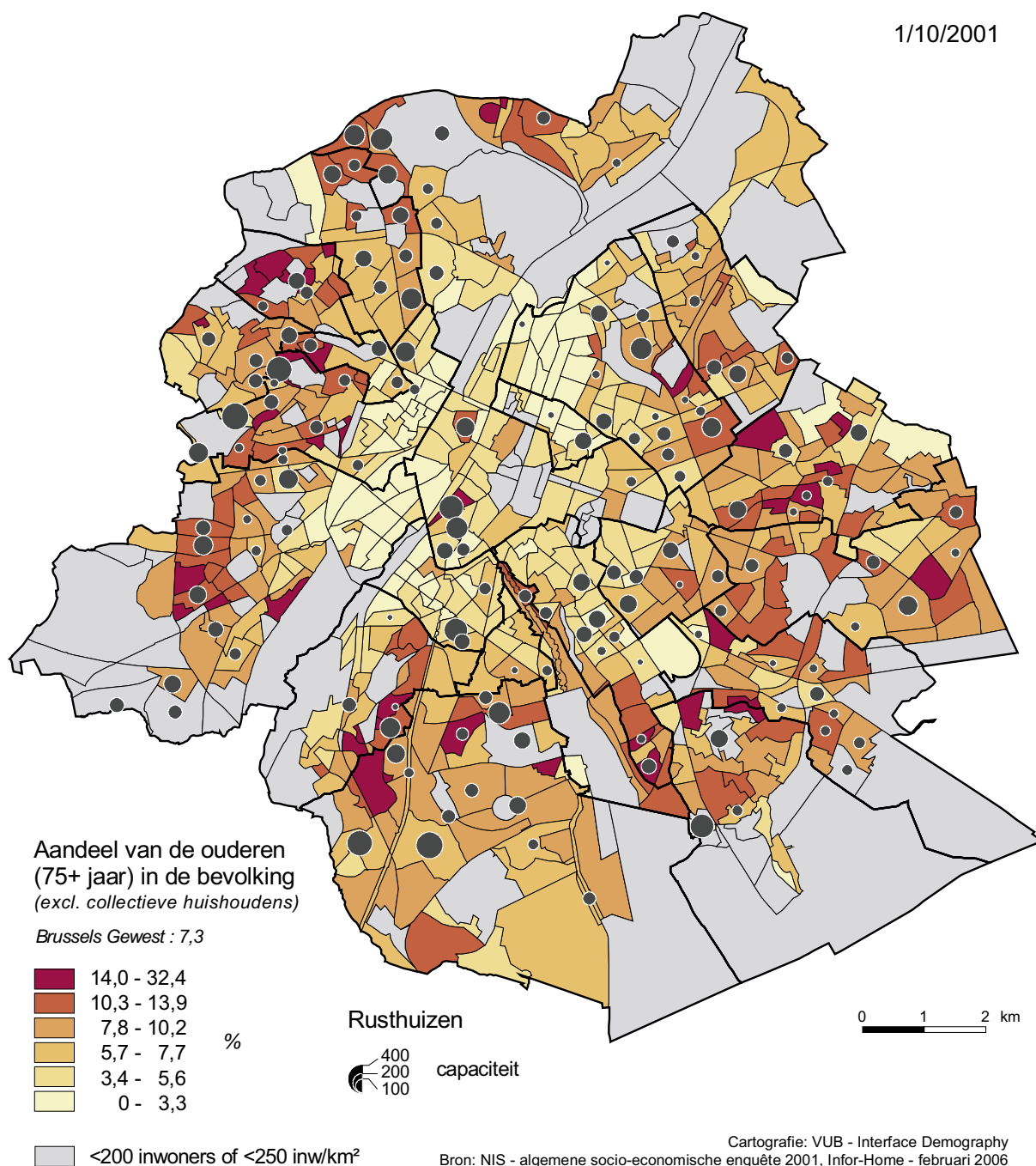
⁶ Voor een beschrijving van de ruimtelijke structuur van het Brussels Gewest verwijzen we naar de referentiekaart achteraan in de Welzijns- en gezondheidsatlas en de beschrijving p. 11.

1/10/2001

Kaarten 3-01 en 3-02 tonen dat het ook interessant is om binnen de leeftijdsgroep van 65 jaar en meer een onderscheid te maken naar leeftijd. De tegenstellingen tussen de eerste en de tweede kroon zijn het duidelijkst bij de oudste leeftijdsgroep (75 jaar en meer).

1/10/2001

Etniciteit: de samenstelling van de oudere bevolking naar nationaliteit

Ook bij de oudere Brusselaars neemt het aantal migranten toe. Terwijl in de jaren zeventig de bevolking boven de 65 jaar nog relatief homogeen was en overheersend in België geboren, zijn de arbeidsmigranten nu ook deel gaan uitmaken van de oudere bevolking.

In het Brussels Gewest is in 2001 iets meer dan 10 % van de bevolking ouder dan 65 jaar van vreemde nationaliteit. Door de vereenvoudigde procedure voor nationaliteitsverwerving hebben veel migranten in de afgelopen jaren de Belgische nationaliteit verworven. Om de werkelijkheid beter te benaderen, wordt in figuur 3-04 de verdeling van de bevolking boven de 50 jaar naar nationaliteit bij de geboorte weergegeven. Voor de bevolking van 80 jaar en ouder ligt het aandeel migranten nog rond de 10 %. Bij de zeventigjarigen zitten we aan 20 % en op 60 jaar is het aandeel personen van buitenlandse origine al ruim boven de 30 % opgeklommen.

De samenstelling is uitermate heterogeen. De Marokkanen zijn de belangrijkste groep van buitenlandse origine, maar zijn zelf slechts een minderheid onder de uit het buitenland afkomstige oudere bevolking. De oudere Marokkaanse en Turkse bevolking is op dit moment echter (nog) niet evenredig vertegenwoordigd in de collectieve huishoudens. Velen wonen blijkbaar nog in bij hun kinderen of andere familieleden. In de komende jaren zal de vraag naar aangepaste opvang van deze oudere

bevolkingsgroep aan belang toenemen. In de mate dat zij doorgaans onderaan de socio-economische ladder staan is het risico op gezondheidsproblemen aanzienlijk hoger dan bij de bevolking van Belgische origine. Men kan de komende jaren dan ook in de gezondheidssector een toenemende vraag naar aangepaste hulp verwachten waarbij voldoende aandacht zal moeten worden besteed aan taalproblemen en aan opvang die rekening houdt met de specifieke culturele en religieuze noden van deze bevolkingsgroepen.

Tabel 3-02

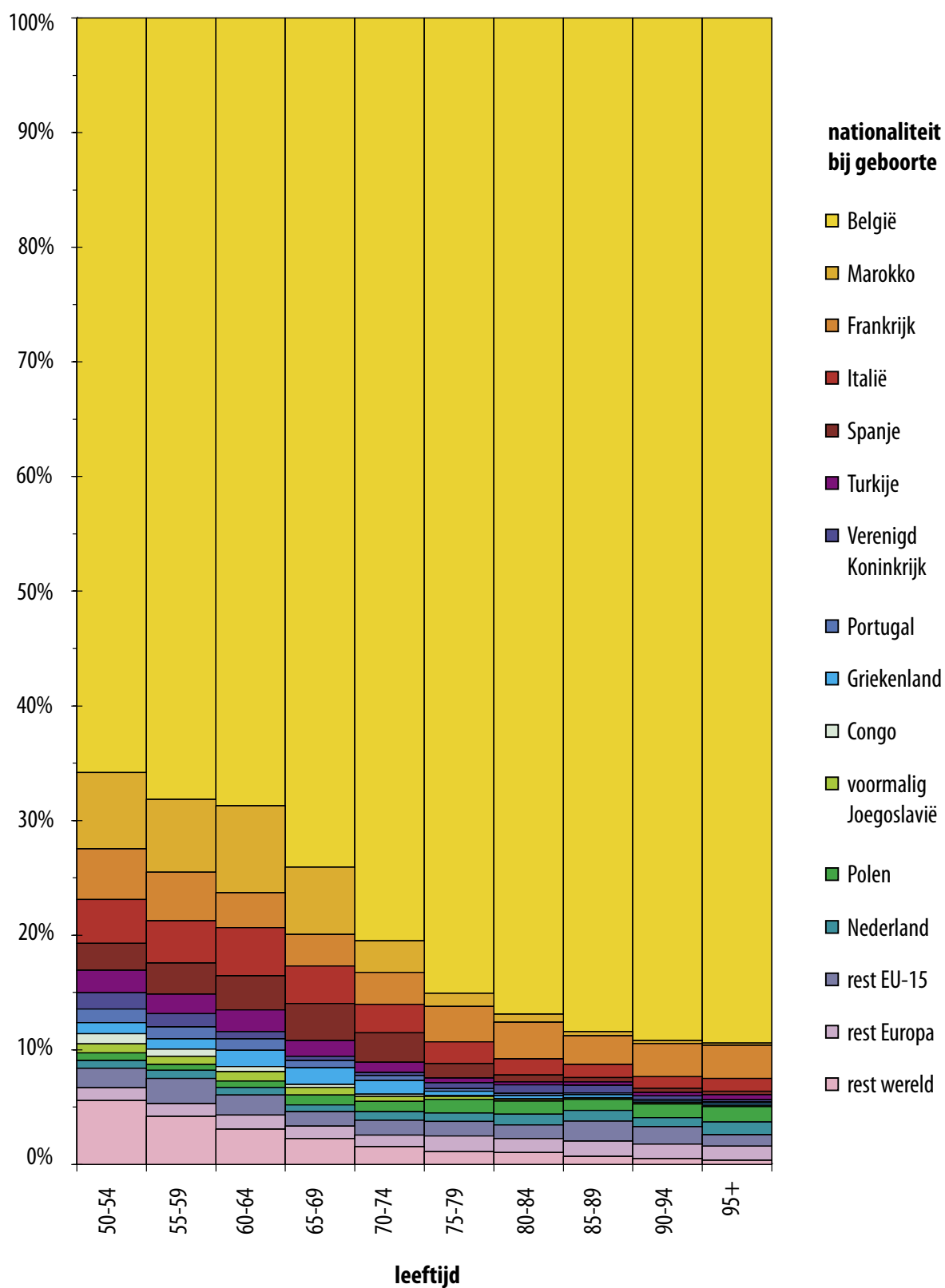
Aandeel migranten in de bevolking naar leeftijd in de drie gewesten (gedefinieerd op basis van de nationaliteit bij de geboorte)

	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90-94	95+	% in totale bevolking
Brussels Gewest	34,2	31,8	31,3	25,9	19,5	14,9	13,1	11,6	10,8	10,6	39,3
Vlaanderen	6,8	6,4	5,8	4,6	4,1	4,4	4,5	3,5	2,6	3,0	7,2
Wallonië	17,2	16,6	16,7	14,9	13,9	13,6	11,2	9,8	9,1	9,7	15,6

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

Figuur 3-04

Distributie naar nationaliteit van geboorte, Brusselse bevolking 50-99 jaar

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

III. INKOMEN EN FINANCIËLE SITUATIE

Gedeeltelijke gegevens

Gegevens over de inkomens of de financiële situatie van de huishoudens zijn zelden voldoende in detail beschikbaar voor een analyse die rekening houdt met de woonplaats, de leeftijd of het sociaal-economisch statuut.

Op het niveau van statistische buurten beschikken we over de **fiscale statistieken**. Deze worden gepubliceerd en frequent verspreid door de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek. Dit is de enige bron waarmee informatie over het inkomen in kaart kan worden gebracht. Dat inkomen stemt evenwel niet overeen met de inkomsten waarover de huishoudens daadwerkelijk beschikken. De gepubliceerde statistieken hebben immers alleen betrekking op de netto belastbare inkomsten^[7]. Dit bestaat uit alle netto inkomens verminderd met aftrekbare kosten. In de momenteel beschikbare publicaties is het echter niet mogelijk om het gemiddelde of mediane inkomen te achterhalen voor subcategorieën van belastingplichtigen, zoals gepensioneerden of 60-plussers.

Voor het Brussels Gewest beschikken we eveneens over statistieken over de **pensioenen**, die uiteraard een belangrijke bron van inkomsten zijn voor 60-plussers.

De Rijksdienst voor Pensioenen (RVP) publiceert statistieken over de pensioengerechtigden. Die statistieken belichten de rust- en overlevingspensioenen van bezoldigde werknemers, van zelfstandigen van de «openbare sector» (betaald door de FOD Financiën). De «pure» pensioenen van de openbare sector worden niet verrekend door de Rijksdienst voor Pensioenen, maar door de Pensioendienst voor de Overheidssector (PDOS). Tabel 3-03 toont de details over het aantal begunstigden dat in het Brussels Gewest woont en het gemiddeld bedrag dat maandelijks wordt uitgekeerd volgens het soort loopbaan. Het gemiddeld bedrag dat de sociale zekerheidsinstellingen uitkeren voor de pensioenen bedraagt 1 140 euro per maand. Maar dat bedrag verschilt sterk volgens het soort loopbaan: de pensioenen van mensen die in overheidsdiensten werkten liggen hoger dan het gemiddelde. Tabel 03-3 wijst ook op een groot verschil tussen mannen en vrouwen. Gemiddeld ontvangen vrouwen een bedrag dat 20 % lager ligt dan dat van de mannen. De verklaring daarvoor ligt in de kortere loopbanen en in een groter aandeel deeltijdse banen.

7 In de Welzijns- en gezondheidsatlas p. 75 vindt u meer informatie over de beperkingen van de fiscale statistieken.

Tabel 3-03 Aantal pensioengerechtigden in het Brussels Gewest en gemiddeld brutobedrag

pensioenen uitgekeerd in het Brussels Gewest	aantal			gemiddeld maandelijks bruto bedrag in €			$\frac{V}{M} \times 100$
	M+V	M	V	M+V	M	V	
Loopbaan als bezoldigde werknemer	80 169	30 990	49 179	903	1 052	810	77
Loopbaan als zelfstandige	4 136	1 897	2 239	511	600	435	73
Gemengde loopbaan (loontrekkende en zelfstandige)	26 081	10 712	15 369	738	778	709	91
Gemengde loopbaan (loontrekkende en overheidsdienst)	18 158	6 799	11 359	1 713	2 028	1 525	75
Gemengde loopbaan (zelfstandige en overheidsdienst)	599	262	337	1 830	2 113	1 610	76
Gemengde loopbaan (loontrekkende + zelfstandige + overheidsdienst)	2 700	966	1 734	1 428	1 642	1 309	80
totaal Rijksdienst voor Pensioenen	131 843	51 626	80 217	985	1 123	895	80
totaal Pensioendienst voor de Overheidssector	28 585	11 530	17 055	1 856	2 207	1 619	73

Bron: RVP & PDOS, 2004-2005

Een derde gegevensbron verschaft ons informatie over de inkomens, maar ook en vooral over de **uitgaven van de huishoudens**. Het betreft het Huishoudbudgetonderzoek van de FOD Economie - Algemene Directie Statistiek. Die enquête peilt naar de uitgavenstructuur van de huishoudens. Elke maand noteren iets meer dan 300 huishoudens hun dagelijkse uitgaven. Ze vullen ook een vragenlijst in over de minder frequente uitgaven die ze in de maand vóór het onderzoek maakten. Op jaarbasis resulteert dat in gegevens over een steekproef van 3 600 huishoudens die representatief zijn voor de Belgische bevolking^[8]. Bekijken we aandachtig de uitgavenstructuur van de gezinnen volgens de leeftijd van de referentiepersoon of, beter nog, per huishoudenstype^[9], dan kunnen we daaruit de bijzonderheden van het verbruik van ouderen afleiden (tabel 3-04).

Diverse posten in verband met de persoons- en woningsuitrusting dalen aanzienlijk op hogere leeftijd (kleding, schoenen, meubels, vaatwerk, huishoudtoestellen...). Het aandeel van de uitgaven voor transport (in het Brussels Gewest liggen die laag vanwege een mindere graad van motorisatie), maar ook voor telecommunicatie, sport en cultuur, dalen met de leeftijd. De gezondheidsuitgaven stijgen en vooral bij de uitgaven in verband met hospitalisaties, geneesmiddelen en medische toestellen is het leeftijdseffect duidelijk. De huurgelden en andere uitgaven gekoppeld aan de huisvesting hebben een relatief hoger gewicht in het huishoudbudget bij ouderen. Naast het leeftijdeffect dat een evidente invloed heeft op de medische kosten, is de bijzondere uitgavenstructuur van oudere huishoudens een gevolg van de vermindering van inkomens en keuzes die daaruit voortvloeien. De uitgaven waarop niet bespaard kan worden, zoals huisvesting, maar ook gezondheid krijgen voorrang op «comfortconsumptie» (vernieuwing van de kleding, hobby's ...). De vergelijking van de gemiddelde maandelijkse consumptie (tabel 3-04) en het gemiddeld pensioenbedrag (tabel 3-03) wijst overduidelijk op de financiële moeilijkheden waarmee heel wat ouderen te maken kunnen krijgen, vooral als ze geïsoleerd leven en geen eigenaar zijn van hun woning.

Terwijl de gegevens over de pensioenen en die over het huishoudbudget een beeld geven van de situatie van de «gemiddelde» Brusselse oudere, zeggen ze minder over de verschillen, zowel qua verdeling van de inkomsten, als qua verschillen tussen de diverse buurten in de stad. De pensioengegevens zijn bovendien een weerspiegeling van georganiseerde en op het werk toegespitste sociale uitkeringen. Het gespaarde kapitaal, dat belangrijk is voor de sociaal-economische status, is niet gekend.

8 Deze steekproef kan zonder problemen op nationale schaal geëxtrapoleerd worden. Op gewestelijk niveau echter kan de beperkte steekproef tot niet significante verschillen leiden. Daarom geven we zowel de waarden voor België als voor het Brussels Gewest en vragen we de lezer voorzichtig te blijven in de interpretatie van de verschillen tussen de situaties in België en in het Brussels Gewest.

9 De steekproef van het huishoudbudgetonderzoek wordt samengesteld als een representatieve steekproef voor de bevolking van een gewest. Er zijn niet alleen verschillen in de samenstelling van de huishoudens tussen de gewesten, maar ook in hun positie in de levenscyclus. De vergelijkingen per type gezin (bijvoorbeeld een alleenstaande, een koppel met kinderen, ...) zijn bijgevolg nauwkeuriger, maar moeilijker om het leeftijdeffect te achterhalen. Daarom worden beide invalshoeken hier bekeken.

Tabel 3-04

Grootte en structuur van de uitgaven volgens de leeftijd van de referentiepersoon en het type huishouden, Brussels Gewest en België

Uitgaven van de huishoudens	per huishouden, naar leeftijd van de referentiepersoon												per type huishouden			
	Alle leeftijden		60 jaar en +		50 tot 59 jaar		40 tot 49 jaar		30 tot 39 jaar		20 tot 29 jaar		één persoon van 65 jaar en ouder		koppel van 65 jaar en ouder zonder kinderen	
gemiddelde uitgaven per huishouden en per jaar in EURO	2 551	2 313	2 175	2 181	2 613	2 714	2 942	2 607	2 670	2 218	2 202	1 847	1 580	1 773	2 459	2 637
verdeling van de uitgaven	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.	Bel.	Bru.
voedingsproducten	12,3 %	11,3 %	12,5 %	11,9 %	12,4 %	10,6 %	12,9 %	11,6 %	11,8 %	11,4 %	10,4 %	10,6 %	10,7 %	10,1 %	13,3 %	14,5 %
dranken	2,7 %	2,8 %	2,9 %	2,7 %	3,0 %	3,2 %	2,6 %	3,1 %	2,6 %	2,5 %	2,4 %	2,7 %	2,6 %	2,1 %	2,9 %	3,6 %
tabakswaaren	0,8 %	0,9 %	0,5 %	0,7 %	0,9 %	1,0 %	0,8 %	0,9 %	0,9 %	0,9 %	1,0 %	1,3 %	0,4 %	0,7 %	0,4 %	0,4 %
kleding	3,8 %	3,3 %	2,6 %	1,4 %	3,3 %	3,4 %	4,3 %	3,8 %	4,5 %	4,0 %	4,8 %	4,4 %	2,0 %	1,1 %	2,7 %	2,3 %
schoeisel (laarzen inbegrepen)	0,9 %	0,9 %	0,5 %	0,5 %	0,7 %	0,9 %	1,2 %	1,0 %	1,2 %	1,2 %	1,1 %	1,0 %	0,5 %	0,3 %	0,4 %	0,2 %
bruto huur	21,0 %	25,8 %	24,5 %	27,3 %	22,0 %	26,3 %	18,8 %	22,7 %	19,5 %	27,1 %	20,4 %	25,2 %	29,5 %	30,4 %	22,5 %	24,8 %
verwarming, verlichting en water	4,9 %	4,5 %	5,4 %	4,7 %	4,9 %	3,9 %	4,8 %	4,5 %	4,5 %	4,3 %	4,6 %	5,4 %	6,8 %	5,0 %	5,0 %	4,1 %
meubelen en vaste toebehoren	1,7 %	1,2 %	0,8 %	0,9 %	2,4 %	0,8 %	1,8 %	1,3 %	1,9 %	1,6 %	1,7 %	1,6 %	0,8 %	0,4 %	0,8 %	2,0 %
huishoudartikelen in textiel	0,4 %	0,4 %	0,5 %	0,3 %	0,5 %	0,8 %	0,4 %	0,2 %	0,4 %	0,3 %	0,2 %	0,3 %	0,4 %	0,2 %	0,5 %	0,4 %
grote huishoudtoestellen	1,1 %	0,7 %	1,0 %	0,8 %	1,3 %	0,6 %	1,2 %	0,9 %	0,9 %	0,4 %	0,7 %	0,5 %	0,9 %	0,8 %	0,9 %	1,0 %
vaatwerk, huishoudelijke voorwerpen	0,3 %	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,3 %	0,3 %	0,3 %	0,3 %	0,4 %	0,4 %	0,5 %	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,3 %	0,2 %
gereedschap voor de woning en de tuin	0,5 %	0,2 %	0,4 %	0,2 %	0,5 %	0,3 %	0,5 %	0,3 %	0,5 %	0,2 %	0,4 %	0,4 %	0,2 %	0,1 %	0,5 %	0,3 %
onderhoud van het huis	1,7 %	1,9 %	2,1 %	2,7 %	1,7 %	1,7 %	1,7 %	1,7 %	1,7 %	1,9 %	1,3 %	1,1 %	2,8 %	3,2 %	2,1 %	2,8 %
farmaceutische producten	1,4 %	1,4 %	2,1 %	2,6 %	1,6 %	1,3 %	1,2 %	1,2 %	1,0 %	1,1 %	0,9 %	0,9 %	2,3 %	2,2 %	2,5 %	3,7 %
therapeutische apparaten	0,4 %	0,4 %	0,6 %	0,3 %	0,4 %	1,1 %	0,3 %	0,4 %	0,2 %	0,3 %	0,1 %	0,0 %	0,9 %	0,2 %	0,3 %	0,5 %
medische en para-medische sector	2,4 %	2,3 %	2,6 %	2,7 %	2,4 %	2,4 %	2,7 %	2,3 %	2,1 %	2,2 %	1,6 %	1,8 %	2,7 %	2,4 %	3,1 %	3,4 %
ziekenhuizen en soortgelijke	0,5 %	0,3 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	0,1 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %	0,1 %	0,3 %	0,2 %	0,8 %	1,4 %	1,2 %	0,9 %
aankoop van voertuigen	5,5 %	4,6 %	6,9 %	5,3 %	5,4 %	7,5 %	3,5 %	1,3 %	5,7 %	5,6 %	8,1 %	2,1 %	2,9 %	1,5 %	8,1 %	1,6 %
verbruiksuitgaven voor voertuigen	7,2 %	5,5 %	5,2 %	4,4 %	6,8 %	5,1 %	7,7 %	6,7 %	8,9 %	5,5 %	7,3 %	5,7 %	4,3 %	4,0 %	5,4 %	5,1 %
vervoersdiensten	0,7 %	1,2 %	0,5 %	0,5 %	0,7 %	1,5 %	0,9 %	1,4 %	0,5 %	1,2 %	1,0 %	2,0 %	0,3 %	0,3 %	0,6 %	0,5 %
post en telecommunicatie	2,9 %	3,3 %	2,3 %	2,5 %	2,9 %	3,0 %	3,1 %	3,7 %	2,9 %	3,4 %	3,6 %	3,8 %	2,4 %	2,4 %	2,2 %	3,0 %
toestellen en accessoires	3,6 %	3,9 %	3,1 %	3,4 %	3,1 %	3,0 %	3,8 %	4,7 %	4,1 %	4,1 %	4,4 %	4,4 %	3,1 %	2,2 %	2,9 %	3,8 %
culturele- en sportdiensten	2,8 %	2,4 %	2,0 %	1,9 %	3,2 %	2,6 %	3,4 %	2,8 %	2,6 %	2,2 %	2,5 %	2,7 %	2,3 %	1,9 %	1,8 %	2,1 %
boeken, kranten, tijdschriften en papier	1,4 %	1,6 %	1,5 %	1,6 %	1,3 %	1,5 %	1,5 %	1,9 %	1,3 %	1,3 %	1,3 %	1,7 %	1,9 %	1,2 %	1,5 %	2,0 %
onderwijs	0,8 %	1,1 %	0,0 %	0,1 %	0,6 %	1,0 %	1,7 %	2,5 %	0,7 %	1,0 %	0,3 %	0,4 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
lichaamsverzorging	2,0 %	2,0 %	2,0 %	2,4 %	1,9 %	1,7 %	2,0 %	1,8 %	2,1 %	2,2 %	2,2 %	1,9 %	2,1 %	2,2 %	2,4 %	2,9 %
persoonlijke artikelen	0,4 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %	0,4 %	0,3 %	0,5 %	0,4 %	0,5 %	0,7 %	0,7 %	0,7 %	0,2 %	0,1 %	0,3 %	0,2 %
uitgaven in de horecasector	5,1 %	4,5 %	5,2 %	4,5 %	4,4 %	4,3 %	4,9 %	4,0 %	5,4 %	4,7 %	5,8 %	5,7 %	4,8 %	4,7 %	5,6 %	4,4 %
toeristische reizen	2,9 %	2,8 %	2,9 %	2,8 %	2,8 %	2,2 %	3,7 %	4,5 %	2,4 %	2,4 %	2,4 %	1,8 %	2,4 %	1,9 %	3,2 %	3,7 %
financiële diensten, verzekeringen	4,7 %	3,9 %	5,2 %	3,8 %	5,1 %	4,8 %	4,5 %	5,3 %	4,2 %	2,3 %	4,6 %	3,4 %	4,8 %	4,0 %	4,9 %	3,9 %
andere diensten	2,0 %	2,9 %	1,7 %	4,8 %	1,4 %	1,3 %	1,7 %	1,3 %	3,3 %	2,9 %	2,5 %	5,0 %	2,7 %	11,7 %	1,0 %	1,2 %
niet gespeciseerd verbruik	1,1 %	1,0 %	1,1 %	0,9 %	1,3 %	1,5 %	1,2 %	1,2 %	1,0 %	0,6 %	1,1 %	0,9 %	1,2 %	0,8 %	1,1 %	0,6 %

Bron: FOD Economie, huishoudbudgetonderzoek, 2004

De **Kruispuntbank voor sociale zekerheid** is een vierde gegevensbron die informatie kan leveren over de financiële situatie van de Brusselse ouderen. Deze databank bevat onder andere informatie over het aantal mensen die recht hebben op een verhoogde tussenkomst van de verzekering voor geneeskundige verzorging. Enkel mensen met een beperkt inkomen^[10] hebben dit recht, daarom kunnen we deze informatie als een indicator gebruiken voor het aandeel ouderen dat in financieel moeilijke omstandigheden leeft (tabel 3-05).

Iets meer dan een vierde van de Brusselse ouderen heeft recht op een verhoogde tussenkomst, en leeft bijgevolg in financiële moeilijkheden. Het aandeel gerechtigden stijgt met de leeftijd (23 % bij de 65-69-jarigen versus 28 % bij de 75-plussers). Maar ook de ruimtelijke diversiteit komt tot uiting in tabel 3-05. Het aandeel gerechtigden bij de ouderen varieert van 12 % in Sint-Pieters-Woluwe tot wel

45 % in Sint-Joost-ten-Node. Ook in Sint-Gillis en Brussel-stad heeft meer dan een derde van de ouderen recht op een verhoogde tegemoetkoming. In alle gemeenten van de eerste kroon heeft minstens een vierde van de ouderen recht op de verhoogde tegemoetkoming.

10 Het gaat om weduwen, invaliden, gepensioneerden, wezen en die naast hun statuut ook over een beperkt inkomen beschikken en over OCMW-steuntrekkers, gerechtigden op een inkomensgarantie voor ouderen, mensen met een handicap of en in uitzonderlijke gevallen ook om langdurig werklozen.

Tabel 3-05

Aantal gerechtigden op een verhoogde tussenkomst van de verzekering voor geneeskundige verzorging naar leeftijd en gemeente, Brussels Gewest 2002

gemeente	aantal gerechtigden				% in de bevolking			
	65-69	70-74	≥ 75	Totaal 65+	65-69	70-74	≥ 75	Totaal 65+
Anderlecht	1 020	1 033	2 712	4 765	26 %	27 %	34 %	30 %
Oudergem	137	170	582	889	12 %	13 %	18 %	16 %
Sint-Agatha-Berchem	161	179	555	895	18 %	20 %	30 %	24 %
Brussel	1 570	1 442	3 310	6 322	32 %	32 %	35 %	33 %
Etterbeek	299	331	956	1 586	24 %	27 %	31 %	29 %
Evere	274	296	782	1 352	19 %	21 %	25 %	23 %
Vorst	419	401	1 098	1 918	23 %	24 %	29 %	26 %
Ganshoren	205	212	707	1 124	20 %	19 %	28 %	24 %
Elsene	557	498	1 408	2 463	24 %	26 %	28 %	27 %
Jette	318	401	1 228	1 947	18 %	23 %	28 %	25 %
Koekelberg	185	191	455	831	27 %	30 %	31 %	30 %
Sint-Jans-Molenbeek	842	827	1 875	3 544	29 %	31 %	34 %	32 %
Sint-Gillis	487	475	1 004	1 966	36 %	41 %	47 %	42 %
Sint-Joost-ten-Node	275	222	376	873	41 %	49 %	45 %	45 %
Schaarbeek	1 116	952	2 119	4 187	31 %	31 %	33 %	32 %
Ukkel	449	512	1 547	2 508	13 %	16 %	19 %	17 %
Watermaal-Bosvoorde	153	155	510	818	14 %	15 %	20 %	18 %
Sint-Lambrechts-Woluwe	262	275	1 009	1 546	14 %	14 %	19 %	17 %
Sint-Pieters-Woluwe	152	156	592	900	9 %	9 %	14 %	12 %
Brussels Gewest	8 881	8 728	22 825	40 434	23 %	25 %	28 %	26 %

Bron: Kruispuntbank Sociale Zekerheid, 2002

Huisvesting, een financieel kapitaal

Eigenaar zijn van een of meer vastgoedpanden is de meest voorkomende vorm van opbouw van een zeker financieel kapitaal. Eigenaar zijn van zijn woning staat doorgaans synoniem met een gunstiger sociaal-economische situatie dan gemiddeld. Het gewicht van het huurgeld in het budget van de ouderen komt bovendien duidelijk naar voren in de gegevens van het huishoudbudgetonderzoek. Hoewel dat bepaalde kosten met zich meebrengt voor het onderhoud van het pand, blijken mensen die eigenaar zijn van hun woning in een meer comfortabele positie te zitten, niet alleen tegenover de oprukkende stijging van de huurprijzen, maar ook om het maandelijks huishoudbudget rond te krijgen.

In 2001 waren 56,8 % van de Brusselse ouderen eigenaar van hun woning, terwijl 43,2 % huurden. Zoals duidelijk blijkt uit kaart 3-03 is de ruimtelijke spreiding van die twee categorieën verre van homogeen. Net zoals bij de totale bevolking, zijn er bij de ouderen proportioneel ook minder huurders in de tweede kroon en in het zuidoostelijke kwadrant. De zone met gegoede buurten in het zuidoosten wordt onderbroken door de buurten in het hartje van Elsene en het Flagey-plein, die volkser van aard zijn. De statistische buurten van de tweede kroon met een hoger aandeel hurende 60-plussers, vallen samen met sociale woonwijken (inclusief de tuinwijken) óf met wijken die heel wat flatgebouwen tellen.

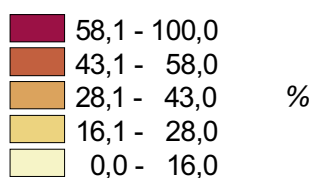
Kaart 3-03

Ouderen in een huurwoning

1/10/2001

Aandeel huurders bij de
bevolking van 60 jaar en meer

Brussels Gewest : 43,2

 <200 inwoners of <250 inw/km²

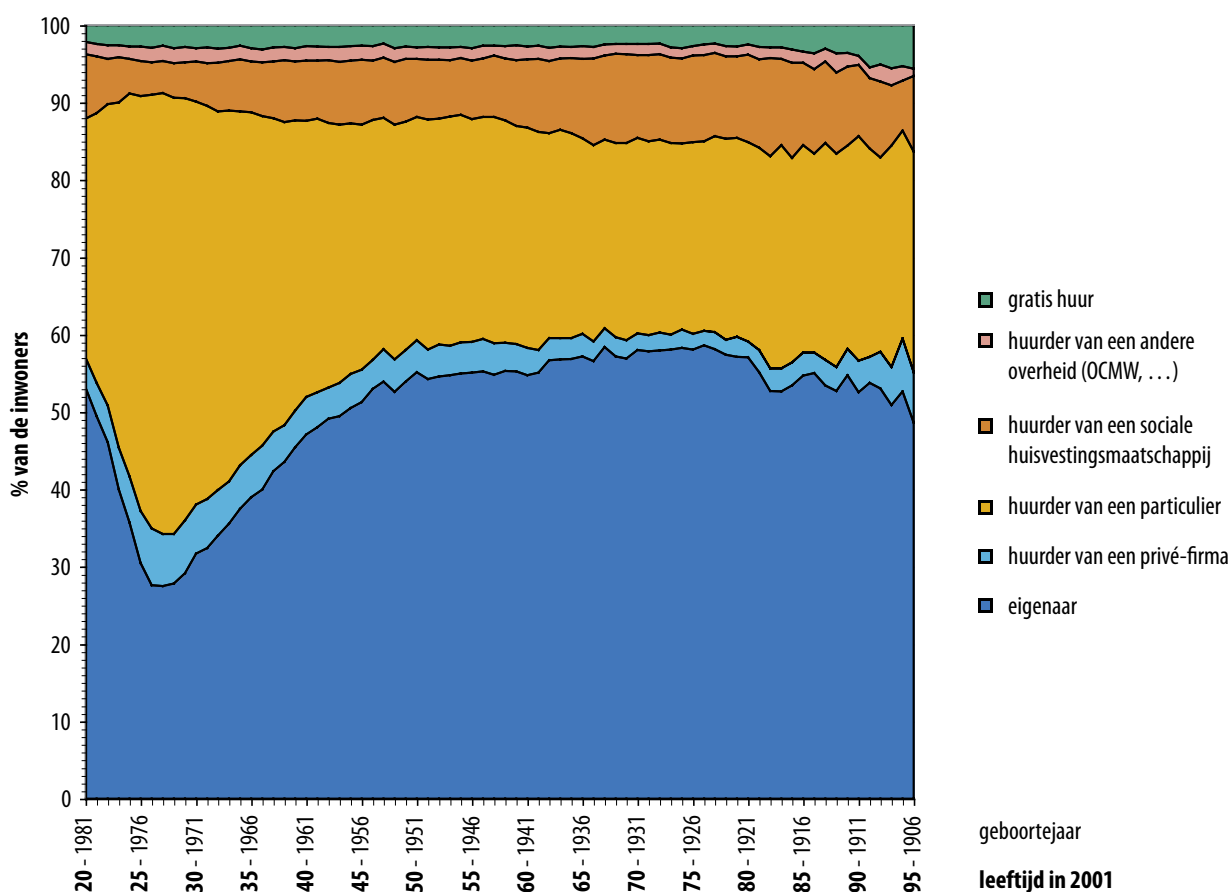
Cartografie: ULB - IGEAT

Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

0 1 2 km

De verhouding eigenaars - huurders bij ouderen wijkt niet erg af van de verhouding bij 45-60-jarigen, hoewel het aandeel eigenaars sterk afneemt na 80 jaar (figuur 3-05), op die leeftijd neemt het aandeel ouderen in een rusthuis toe (tabel K-01), maar ook het aandeel dat gratis huurt (vaak inwonend). Bekijken we figuur 3-05 van naderbij, dan zien we dat het aandeel huurders in sociale woningen toeneemt met de leeftijd, zonder een breuk te vormen met de leeftijd van 60 of 65 jaar.

Figuur 3-05 Eigendomsstatuut van de woning naar leeftijd, Brussels Gewest 2001

Bron: Algemene socio-economische enquête 2001

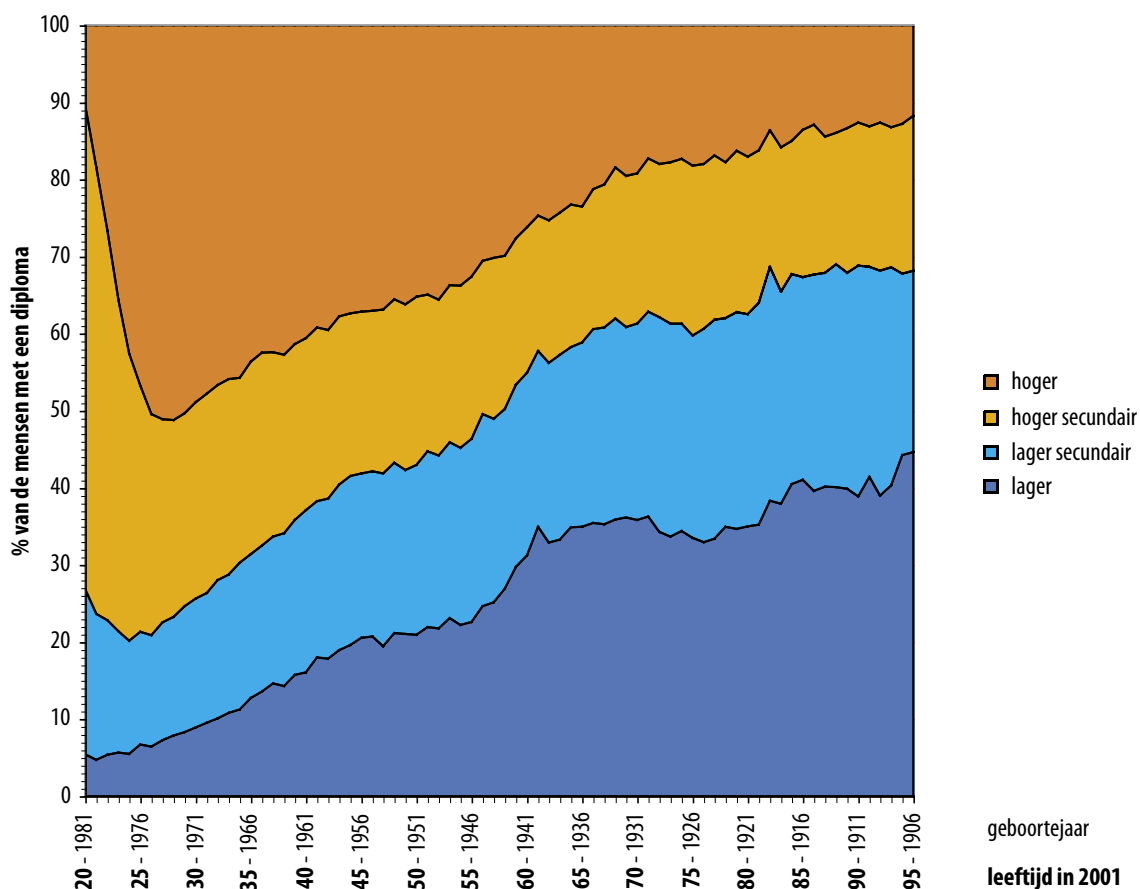
Het diploma, indicator voor de loopbaan

Het bedrag van het pensioen varieert volgens de sector waarin men actief was (privé, overheid of als zelfstandige, cf. tabel 3-04) en naargelang men een vrouw of een man is (vanwege de loopbaanverschillen), maar ook volgens de functie die men heeft uitgeoefend (geschoolde of ongeschoolde arbeider, ploegbaas, bediende, kaderlid, directielid...). In de socio-economische enquête van 2001 is het theoretisch mogelijk om te achterhalen wat de laatste activiteitssector en het beroepsstatuut van de oudere was. Gelet op de grote non respons voor deze vraag, die bovendien stijgt met de leeftijd, kozen we ervoor de informatie over het diploma als indicator te gebruiken om een beeld te schetsen van de ruimtelijke spreiding in het Brussels Gewest van het

soort beroepscarrière en dus van het pensioenniveau. De hypothese is dat de scholingsgraad en het loon in grote mate aan het diploma gekoppeld zijn. In de overheidssector zijn de loonbarema's overigens op dat criterium gebaseerd.

Dankzij de massale inburgering van middelbare en hogere studies is er vanaf 25 jaar een overduidelijk generatie-effect in de scholingsgraad van de bevolking (figuur 3-06). 49 % van de generatie geboren in 1971 heeft een hoger diploma, 26 % heeft ten minste een diploma middelbaar onderwijs en 9 % heeft enkel een diploma lager onderwijs. Voor de generatie geboren in 1951 is dit respectievelijk 35 %, 22 % en 21 %. Voor diegenen ouder dan 60 zijn op het moment van de census (geboren vóór 1941) zien we al snel dat de meerderheid (55 %) ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs heeft en 31 % slechts een diploma lager onderwijs behaalde.

Figuur 3-06 Laatst behaalde diploma per leeftijd, Brussels Gewest 2001

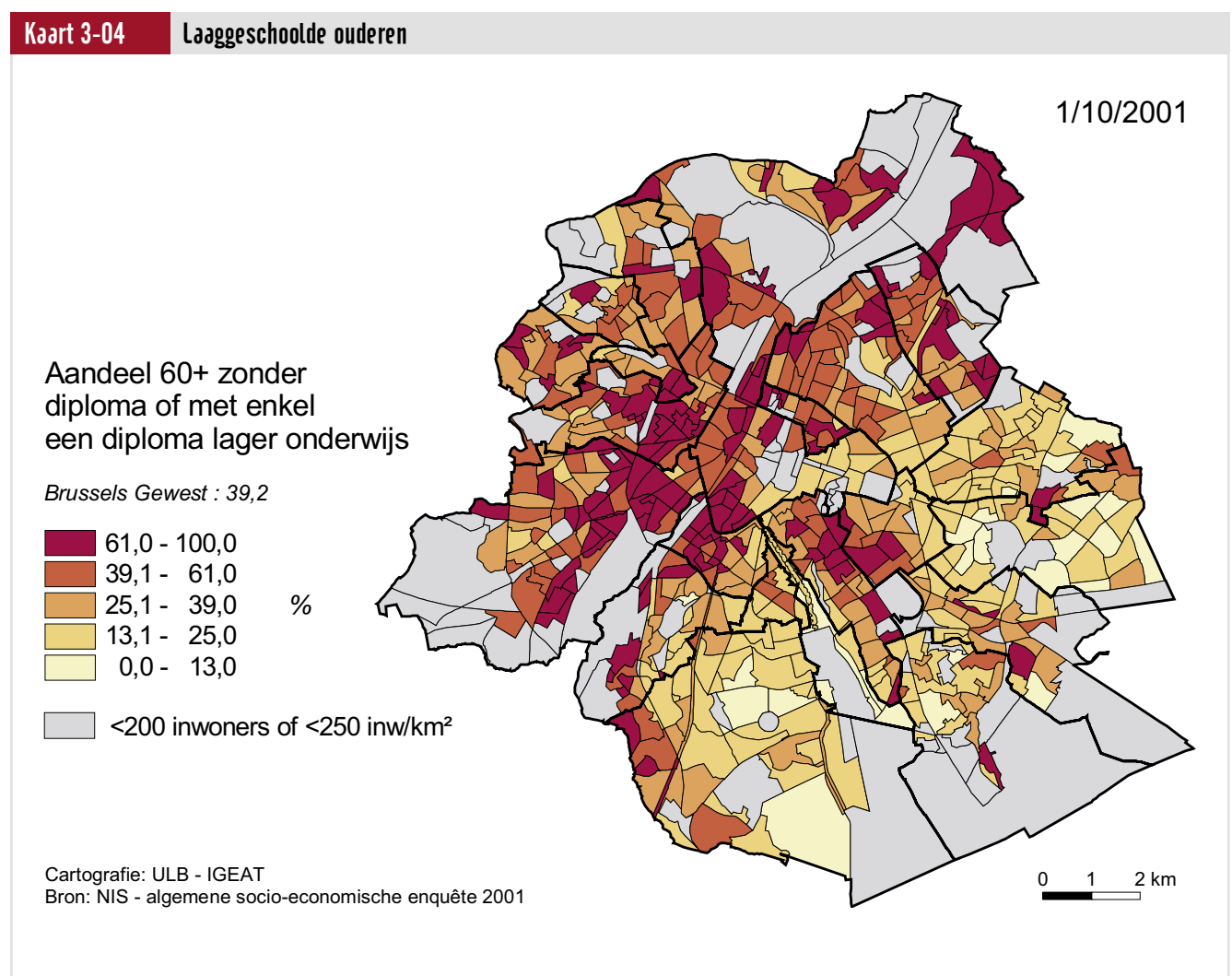
Bron: Algemene socio-economische enquête 2001

Die generatie van 60-plussers (geboren voor 1941) trad in de jaren 1950 en 1960 toe tot de arbeidsmarkt, waarbij het grootste verschil in loopbaan naar onze mening bepaald werd door het feit of men al dan niet middelbaar onderwijs had genoten. Om de ruimtelijke spreiding van het niveau van de pensioenen in te schatten, karteerden we daarom het aandeel ouderen zonder diploma of met maximum een diploma lager onderwijs (kaart 3-04). Die kaart toont dezelfde ruimtelijke structuren als die van de huurders of elke andere kaart betreffende het socio-economische statuut van de Brusselaars. We zien dat het bijzondere karakter van het zuidoostelijke kwadrant zeer uitgesproken is en dat de grenzen met de meer volkse wijken in het hartje van Elsene of langs de Zennevallei in Vorst sterk afgelijnd zijn. De tweede kroon heeft traditioneel gemiddelde scores. De sociale woonwijken en de oude dorpskernen met oude panden (Haren,

Bezemhoek, Paduwa ...) behoren tot de hoogste klasse (donkerrood). Maar ook de oude volkse buurten van de vijfhoek, Elsene en Etterbeek zijn duidelijk afgebakend in het kaartbeeld wanneer we de scholingsgraad van de ouderen karteren. De recente verschuivingen (door de komst van internationale ambtenaren, gentrification)^[11] komt immers nauwelijks voor bij die generatie. In deze buurten waar de ouderen eerder laaggeschoold zijn en bijgevolg waarschijnlijk een klein pensioen hebben, stijgen de prijzen op de huisvestingsmarkt en kunnen de woningen van de ouderen aanleiding geven tot een scherpe concurrentie.

11 Het gentrificatie-fenomeen wordt beschreven in de Welzijns- en gezondheidsatlas p. 12.

Kaart 3-04 Laaggeschoolde ouderen

Naar een indicator voor de financiële kwetsbaarheid

Het feit dat men huurt en geen eigenaar is van zijn woning, wijst in zekere mate op een beperkt kapitaal. Een lage scholing doet vermoeden dat de personen in kwestie jobs uitoefenden die eerder een weinig comfortabel pensioen impliceren. De combinatie van beide kenmerken wijst bijgevolg op een grotere kans om zich in een kwetsbare financiële situatie te bevinden op het moment van het pensioen. Een samengestelde indicator per statistische buurt kan worden berekend volgens het **aandeel 60-plussers zonder diploma of met enkel een diploma lager onderwijs die bovendien een woning huren**. Hoewel dit een onrechtstreekse maat is, kan men op grond van deze indicator de ruimtelijke verschillen in de sociaal-economische status van de ouderen onderzoeken. Twee kenmerken werden gecombineerd om een waarheidsgetrouw beeld van de situatie te geven (kaart 3-05).

De kleur van de statistische buurten toont het aandeel ouderen die beide kenmerken voor financiële kwetsbaarheid combineren (lage scholing en huurder). Op kaart 3-05 is duidelijk te zien dat het gemiddelde van 19,2 % ouderen met hoog risico op sociaal-economisch kwetsbaarheid in het Brussels Gewest in feite grote ruimtelijke verschillen verbergt, verschillen waarvan de geografie overeenstemt met de grote sociaalruimtelijke verdelingen in de stad: de toestand is ongunstig voor een groot aandeel ouderen in de achtergestelde buurten van Sint-Gillis tot Schaarbeek over Kuregem en de historische kern van Molenbeek, maar ook in de oudst verstedelijkte zones van Elsene. De meest gunstige situaties zien we in het zuidoostelijke kwadrant dat min of meer wordt begrensd door de Leuvensesteenweg in Schaarbeek en de Neerstalsesteenweg in Vorst. De zone ten westen van de industriezone heeft eerder gemiddelde waarden.

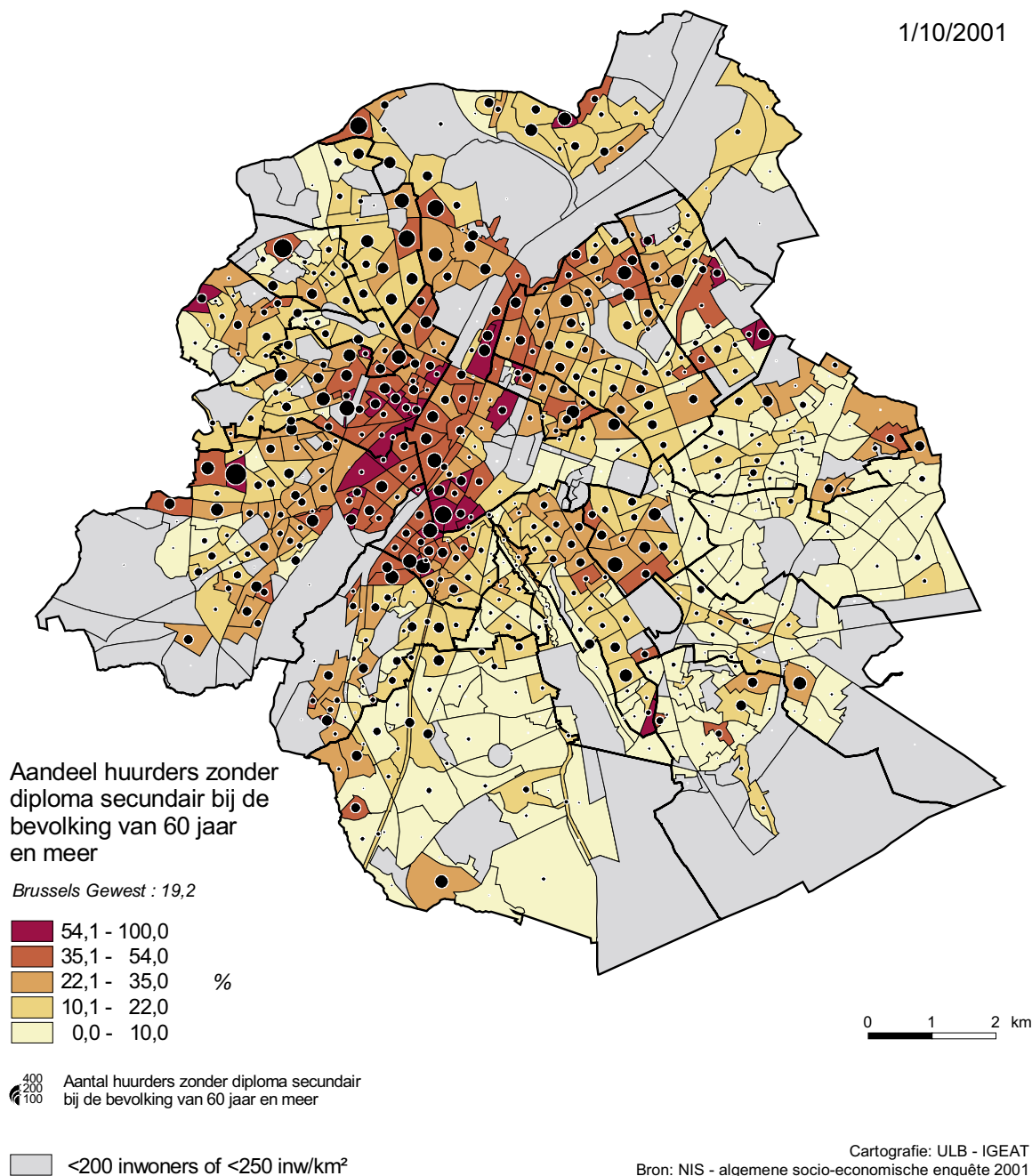
De grootte van de zwarte bollen staat in verhouding tot het aantal laaggeschoolde ouderen met een huurwoning in 2001 in elke statistische buurt. De bollen tonen dus de zones met een groot absoluut aantal ouderen met een risico op armoede. Dat toont dat bepaalde vaststellingen, met name in het westen van het gewest, genuanceerd moeten worden. Meerdere statistische buurten hebben daar immers een oranje tussenkleur, wat wijst op een gemiddeld aandeel ouderen met een risico op armoede. Tegelijk vertonen deze buurten grote bollen, wat wijst op een groot absoluut aantal ouderen dat daar woont.

Toegang tot de gezondheidszorg

44,4 % van de Brusselse huishoudens van 65 jaar en ouder^[12] geeft aan dat de eigen uitgaven voor de gezondheidszorgen te hoog zijn. In Vlaanderen en Wallonië ligt dit percentage lager (respectievelijk 37,5 % en 37,2 %). Daarnaast zegt 10,6 % van de ouderen dat ze medische consumptie hebben moeten uitstellen om financiële redenen. In de andere gewesten ligt het percentage opnieuw lager: 3,3 % in Vlaanderen en 8,8 % in Wallonië (Gezondheidsenquête, 2004).

¹² De huishoudens van 65 jaar en meer worden hier gedefinieerd als de huishoudens waarvan de referentiepersoon minstens 65 jaar is.

1/10/2001

IV. KENMERKEN VAN DE HUISVESTING

Comfort en kwaliteit

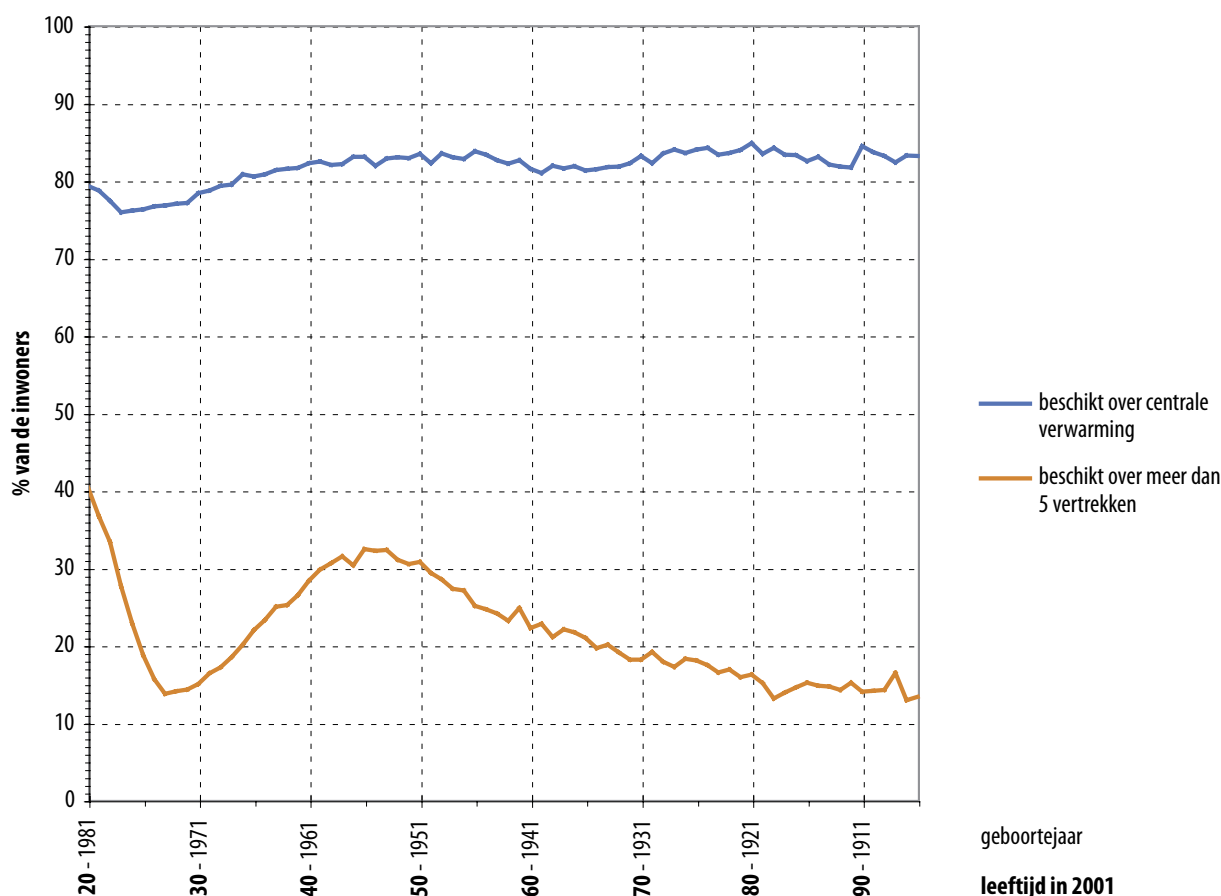
Het comfort van de woning is bepalend voor de kwaliteit van de huisvesting. In de census van 2001 werd de kwaliteit van de huisvesting eveneens onderzocht aan de hand van zes elementen: de binnen- en buitenmuren, de elektrische installaties, de ramen, het dak en de dakgoten. Deze aspecten kwamen aan bod in de Welzijns- en gezondheidsatlas. Specifieke analyses waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijd van de inwoners tonen geen duidelijk verschil aan tussen de huisvestingssituatie van de totale bevolking en die van de 60-plussers, noch op gewestelijk niveau, noch op buurniveau. Dat is duidelijk waar te nemen in de curve van de centrale verwarmingsuitrusting (figuur 3-07). De meest ongunstige huisvestingssituaties observeren we niet bij de hogere

leeftijden, maar bij de 20-30-jarigen die de slechts uitgeruste huizen op de woningmarkt bewonen.

Wat de verschillen tussen de buurten betreft, merken we dat de kaart van de centrale verwarmingsuitrusting van de 60-plussers (kaart 3-06) een weerspiegeling is van de klassieke ruimtelijke structuren die het concentrische patroon en de logica van de kwadranten combineren^[13].

Het aantal beschikbare woonvertrekken (figuur 3-07) is een comfortelement dat gekoppeld is aan het inkomen en de sociale status. Het geeft een indicatie over de mogelijkheid voor een persoon om zich af te zonderen van de rest van het huishouden, bijvoorbeeld om schoolwerk te doen in huishoudens met kinderen. We kunnen veronderstellen dat er een verband is tussen de grootte van de woningen en de samenstelling van de

Figuur 3-07 Comfort van de woning naar leeftijd, Brussels Gewest 2001

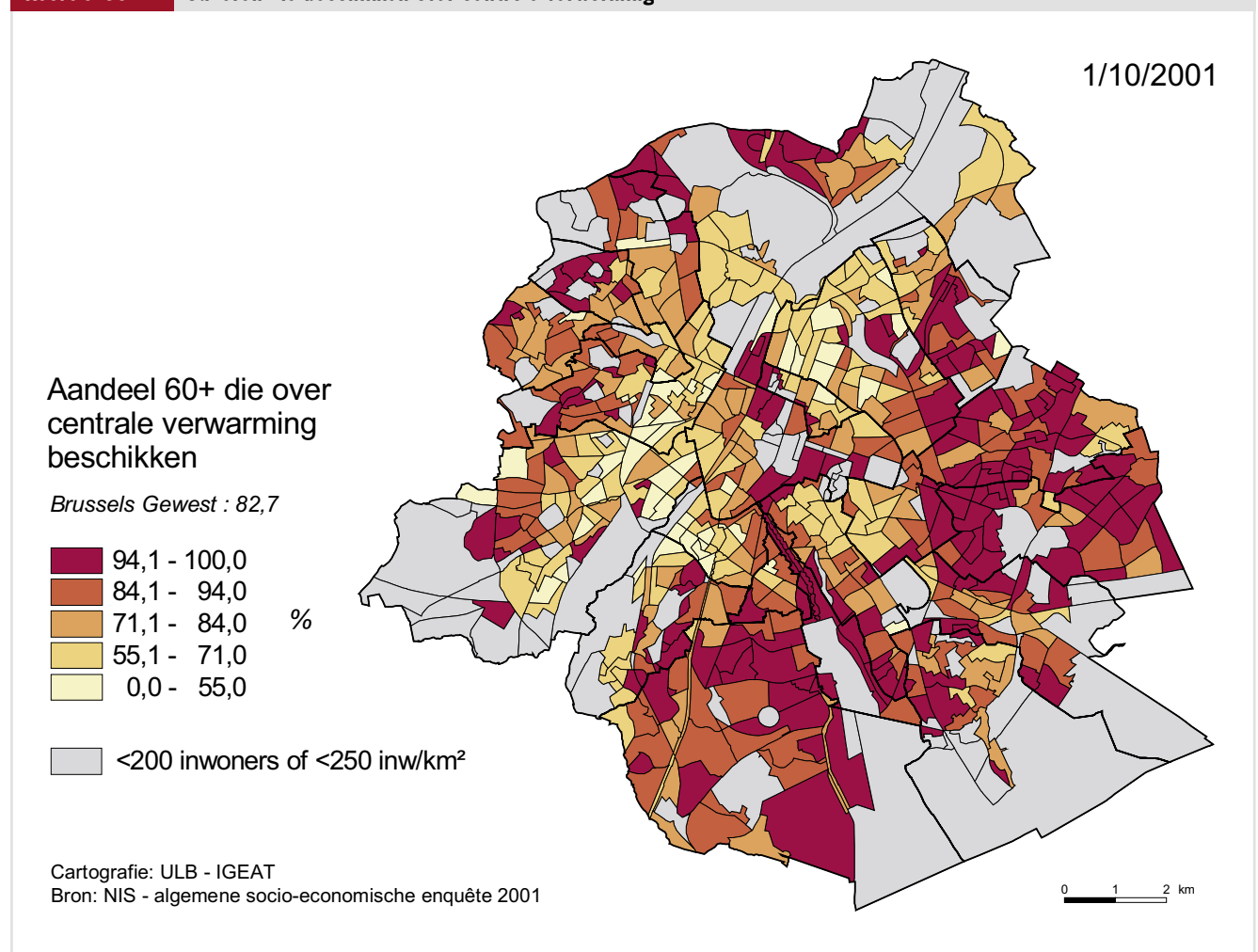

Bron: Algemene socio-economische enquête 2001

huishoudens, tenzij er een zekere inertie ontstaat wanneer de jonge volwassenen uit de gezinswoning wegtrekken en de ouderen in de woning blijven. De curve van het aandeel bewoners dat over meer dan 5 kamers beschikt volgens de leeftijd, geeft een beeld van dit fenomeen van onderbezetting (figuur 3-07). De geleidelijke afname vanaf 50 jaar wijst op een dergelijke inertie. Het fenomeen verdwijnt echter nagenoeg volledig vanaf 80 jaar, waarbij de waarden dicht aanleunen bij die van de 25-30-jarigen van wie de huishoudensstructuur sterk op die van ouderen lijkt (veel koppels en alleenstaanden).

13 Het concentrisch patroon betekent dat het comfort toeneemt naarmate men zich van het centrum verwijdt. De logica van de kwadranten duidt op de tegenstelling tussen de eerder volkse buurten in het westen en de meer gegoede buurten in het oosten. Dat patroon wordt op enkele plaatsen onderbroken, doorgaans door dorpskernen en sociale woningbuurten van vóór WO II die nog niet zijn gerenoveerd. Voor meer details verwijzen we naar de Welzijns- en gezondheidsatlas, p 11.

Kaart 3-06 Ouderen die beschikken over centrale verwarming

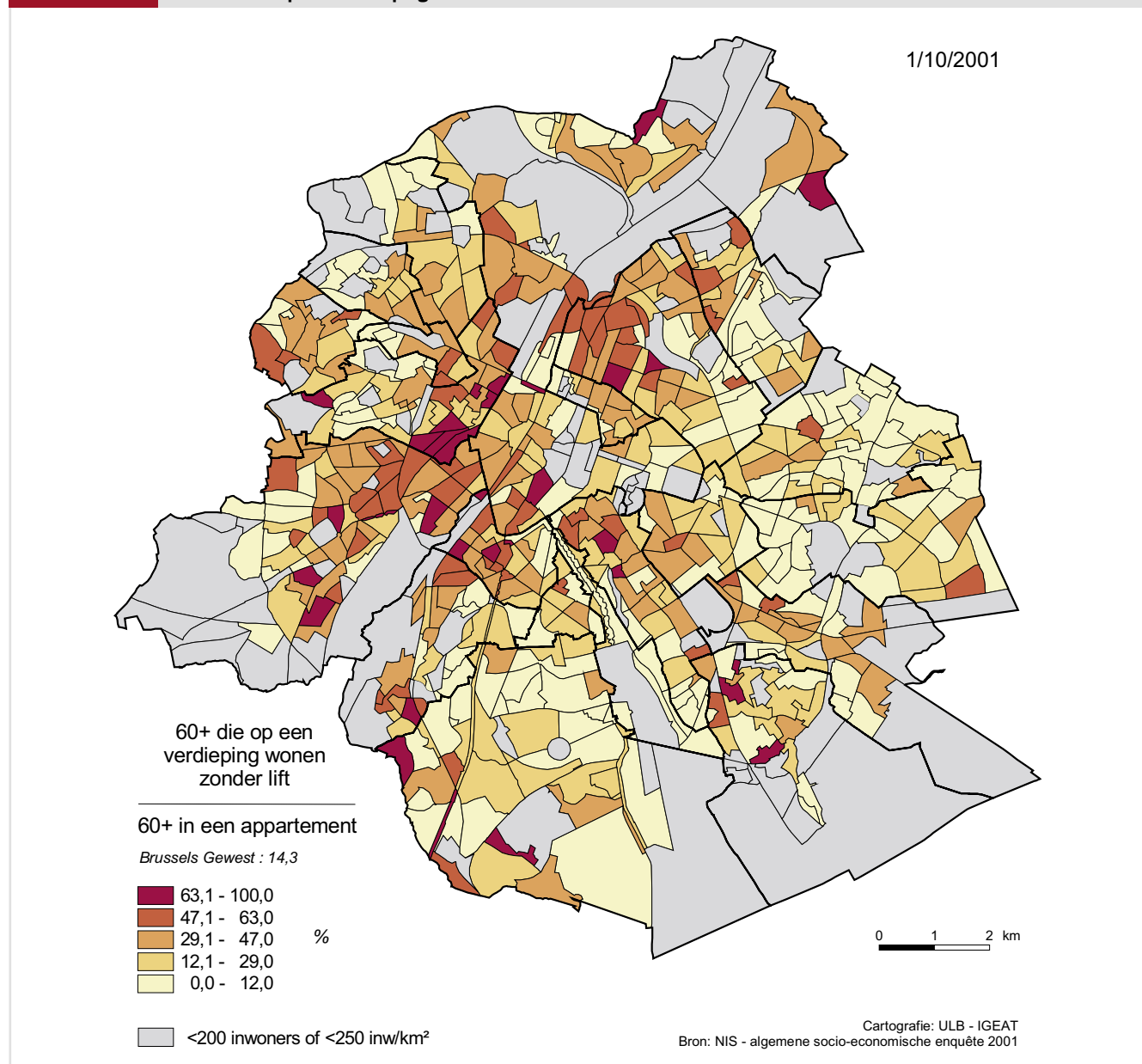

Toegankelijkheid van de woning

Trappen kunnen een niet te onderschatten hinderpaal zijn voor de mobiliteit van ouderen, vooral op hogere leeftijd. Niet van trappen afhankelijk zijn (óf omdat men op de benedenverdieping woont, óf omdat men over een lift beschikt), vormt een belangrijk comfortelement, een voorwaarde om een zekere mobiliteit of zelfs de mogelijkheid om thuis te blijven wonen te behouden.

In het Brussels Gewest worden 14,3% van de 60-plussers geconfronteerd met de oncomfortabele situatie in een appartement op ten minste de eerste verdieping te wonen in een gebouw zonder lift. Kaart 3-07 toont de concentratie van die ouderen in buurten met oude herenhuizen die in appartementen zijn opgedeeld (Schaarbeek, Sint-Gillis), kleine flatgebouwen (voornamelijk in het westen) of sociale woningen van vóór de jaren 1960 (bijvoorbeeld Volta in Elsene of Moortebeek in Anderlecht).

Kaart 3-07 Ouderen die op een verdieping wonen zonder lift

Copyright Seniorencentrum

V. WOONOMGEVING, DAGELIJKS LEVEN EN SOCIALE CONTACTEN

De tevredenheid van de ouderen

In de socio-economische enquête van 2001 konden de huishoudens hun appreciatie geven van de onmiddellijke woonomgeving, namelijk het uitzicht van de gebouwen, de netheid, de kwaliteit van de lucht en de rust. Ze konden eveneens een oordeel geven over de faciliteiten van de buurt, zoals het groen, het winkelaanbod, openbaar vervoer, gezondheidsdiensten of cultuur- en recreatieaanbod.

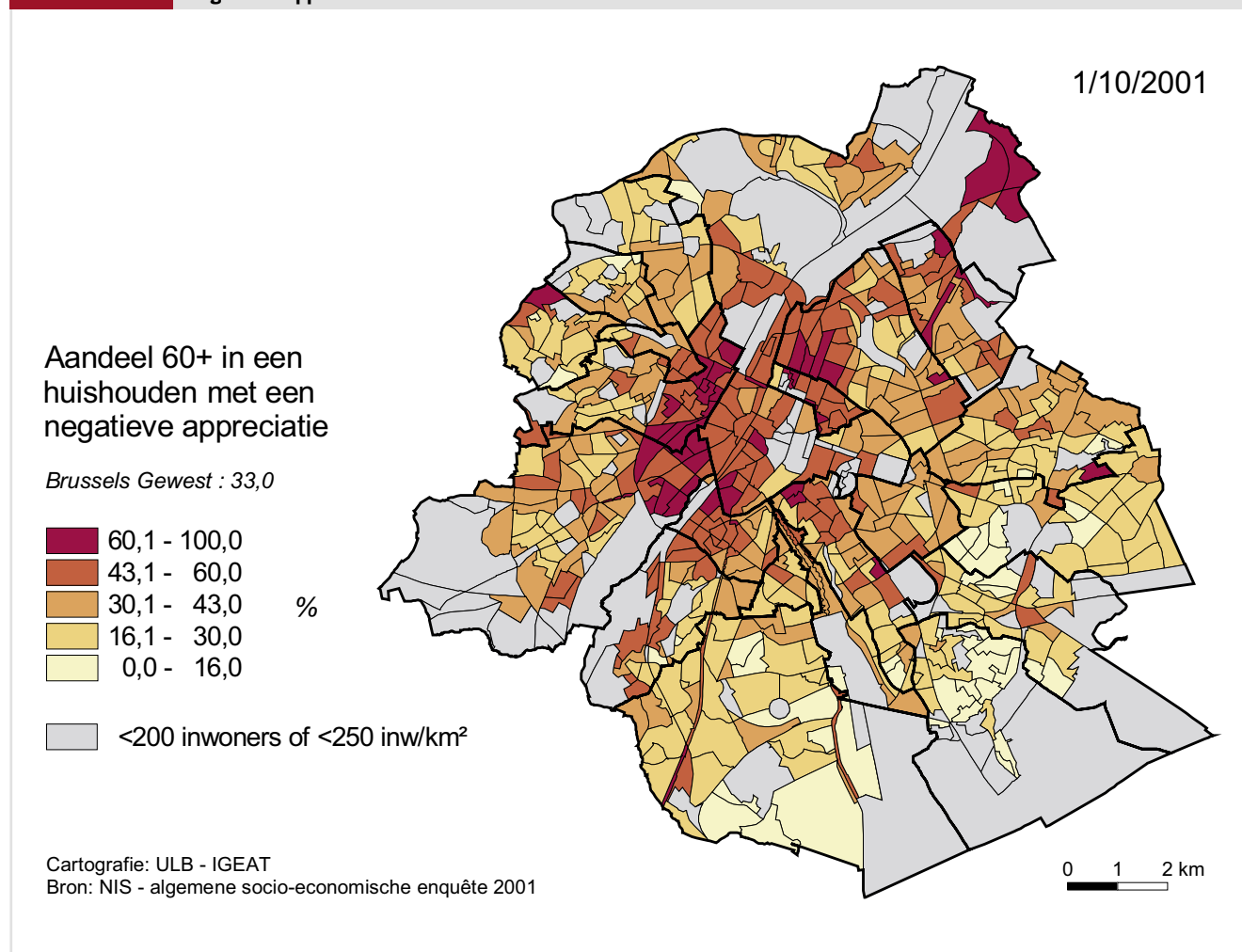
De beoordelingsschaal bestond uit drie antwoordmogelijkheden: erg aangenaam, bevredigend of weinig aangenaam voor de omgeving; heel goed voorzien, normaal voorzien of slecht voorzien voor de faciliteiten in de buurt. De aldus ingezamelde informatie is subjectief

en verschilt van huishouden tot huishouden, afhankelijk van het belang dat ze aan die elementen hechten. Ook de invulling van het begrip «buurt» kan verschillen en is afhankelijk van de context en de respondent. De appreciatie met betrekking tot een specifiek aspect kan bovendien beïnvloed worden door een algemene tevredenheid of ontevredenheid. Een deel van deze thema's werd reeds voor de volledige bevolking geanalyseerd in de Welzijns- en Gezondheidsatlas. Daarom concentreren wij ons hier voornamelijk op de punten waar het antwoordenprofiel van de 60-plussers sterk afwijkt van wat in de andere leeftijdsklassen werd waargenomen.

Doorgaans wijkt de mening van ouderen niet sterk af van de algemene beoordeling. De ruimtelijke spreiding van de negatieve appreciatie van de rust bij ouderen

Kaart 3-08

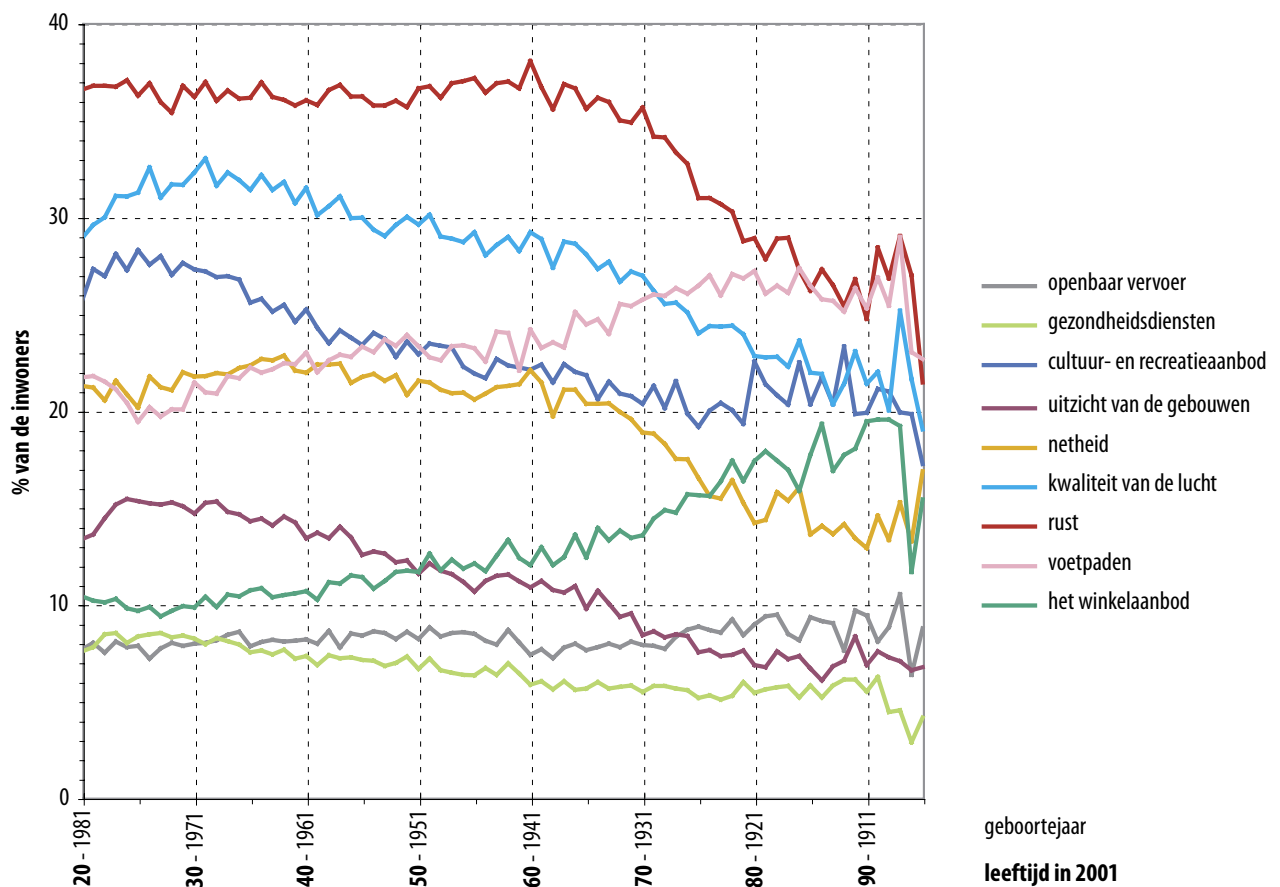
Negatieve appreciatie van de rust in de buurt

(kaart 3-08) valt bijvoorbeeld exact samen met die van de totale bevolking. De buurten met weinig negatieve meningen zijn geconcentreerd in het zuidoostelijke kwadrant van het Brussels Gewest, in de buurt van het Zoniënwoud en in het zuiden van Ukkel. De buurten die als lawaaierig worden ervaren, liggen voornamelijk in de eerste kroon, vooral in het westen, van Sint-Gillis tot Schaarbeek, en meer algemeen in de delen van de stad die het langst en meest verstedelijkt zijn. Erg lawaaierige buurten komen voor in de omgeving van de Grote Markt en de centrale grote lanen, de omgeving van het Zuidstation, de industriewijken rond de Bergensesteenweg, het centrum van Molenbeek, de Noordwijk, Haren, Schuman, Naamse Poort, Kerkhof van Elsene ...

De uitsplitsing van het aandeel negatieve appreciaties naar leeftijd (figuur 3-08) geeft aan dat ouderen in de meeste gevallen niet noodzakelijk kritischer zijn dan de gemiddelde bevolking (behalve in verband met de appreciatie van de voetpaden en het winkelaanbod). Dat kan wijzen op een minder grote gevoeligheid voor bepaalde vormen van overlast of gebrekkige faciliteiten, maar ook op het feit dat ouderen ruimtelijk meer in de periferie verspreid zijn, waardoor een groot aantal van hen gehuisvest is in buurten die doorgaans als aangenamer worden ervaren. Vanuit die vaststelling vertelt de analyse van atypische curves veel meer over de problemen waarmee ouderen specifiek te maken krijgen.

Figuur 3-08 Negatieve appreciatie van de woonomgeving en de faciliteiten in de buurt, Brussels Gewest 2001

Bron: Algemene socio-economische enquête 2001

Moeilijke mobiliteit?

De mening over de voetpaden wordt in een groot deel van het Brussels Gewest meer bepaald door de kwaliteit, dan door het al dan niet aanwezig zijn ervan. Alleen in bepaalde perifere zones zijn er geen voetpaden, zoals in het zuiden van Ukkel of in het westen van Anderlecht. De voetpaden zijn de infrastructuur waarvoor we de meeste negatieve meningen tellen bij de ouderen: bijna een kwart van de 60-plussers klaagt erover en vinkte het vak «slecht» aan op het enquêteformulier van 2001. We kunnen er dus van uit gaan dat de staat van de voetpaden een belangrijk comfortelement is voor ouderen, wat logisch is gezien de verminderende motoriek.

Kaart 3-09 van de negatieve beoordelingen over de voetpaden toont niet de traditionele tegenstellingen die we op vele andere kaarten waarnemen. De tegenstelling tussen het centrum en de rand van het Brussels Gewest is minder uitgesproken vanwege opmerkelijke uitzonderingen (Elsene, Watermaal, Oudergem, maar ook Sint-Gillis). Sommige gemeentegrenzen zijn zo duidelijk op de kaart, dat we kunnen aannemen dat de mening over de voetpaden voornamelijk het plaatselijk onderhouds- en renovatiebeleid weerspiegelt. Daarnaast leidt de bijzondere situatie in buurten met open bebouwing, waar de voetpaden smaller zijn en er veel meer opritten zijn, tot een groter aantal negatieve meningen. Toch geldt dit niet voor de hele groene gordel rond de stad, zoals blijkt uit de positieve appreciatie in de twee Woluwe of Sint-Agatha-Berchem.

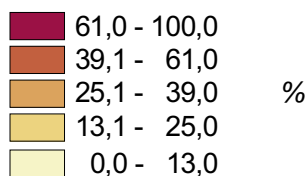
Kaart 3-09

Negatieve appreciatie van de voetpaden in de buurt

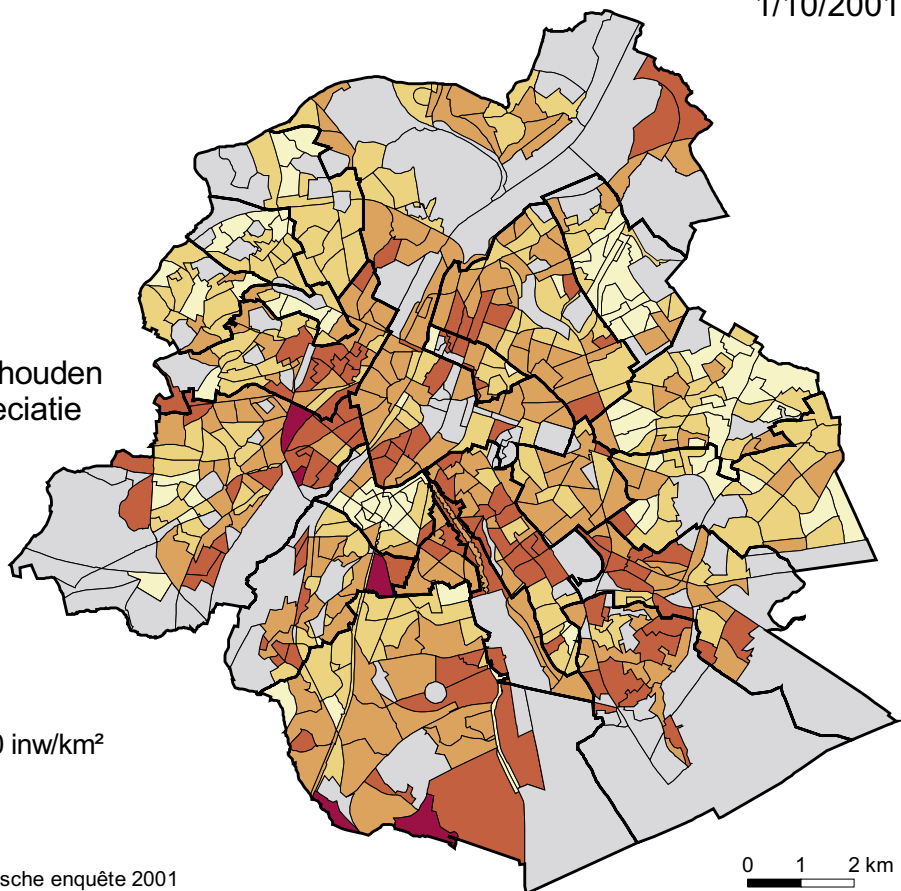
1/10/2001

Aandeel 60+ in een huishouden
met een negatieve appreciatie

Brussels Gewest : 25,4

<200 inwoners of <250 inw/km²

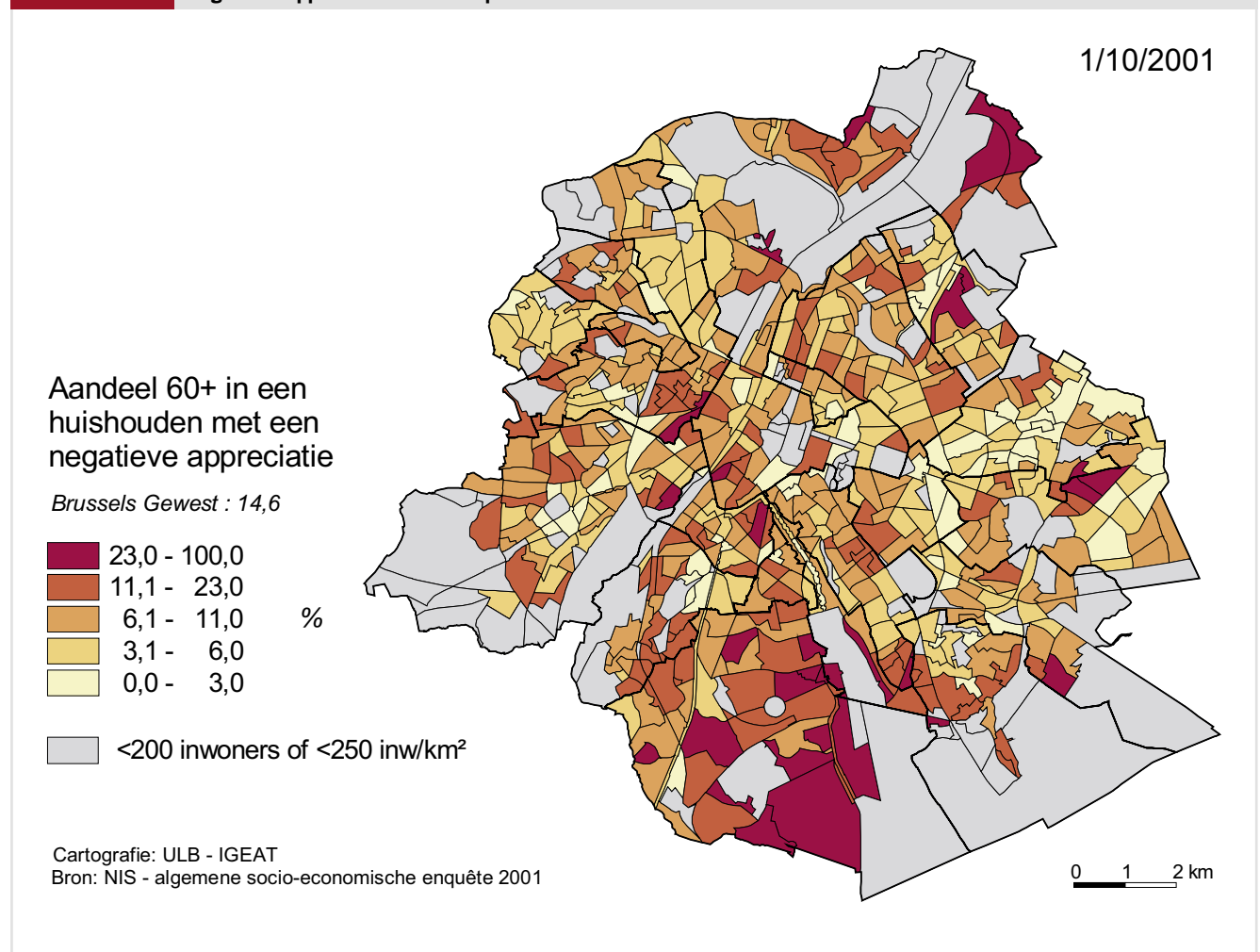
Cartografie: ULB - IGEAT

Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Op het vlak van de mobiliteit merken we dat de ontevredenheid over het openbaar vervoer ook lichtjes stijgt met de leeftijd. Het aandeel 60-plussers dat ontevreden is over het aanbod is echter minder uitgesproken dan met betrekking tot de «voetpaden» (14,6% tegen 25,4%). Ook kaart 3-10 vertoont geen duidelijke tegenstelling centrum - periferie. We observeren zowel een hoog aandeel negatieve appreciaties in de buurten in het zuiden van Ukkel en Haren, als in het centrum van de stad (Marollen) (zie Dobruszkes, 1998). Het aandeel negatieve appreciaties is hoog in buurten waar de haltes op een zekere afstand liggen. Die afstand is niet noodzakelijk erg groot, maar kan een obstakel zijn voor een oudere. Bepaalde buurten met een slechte score worden wel rechtstreeks bediend door het openbaar vervoer (doorgaans veeleer

bussen dan trams in een eigen bedding), wat doet veronderstellen dat het aanbod daar als ontoereikend wordt beschouwd omwille van de capaciteit, de regelmaat of het comfort.

Kaart 3-10 Negatieve appreciatie van het openbaar vervoer in de buurt

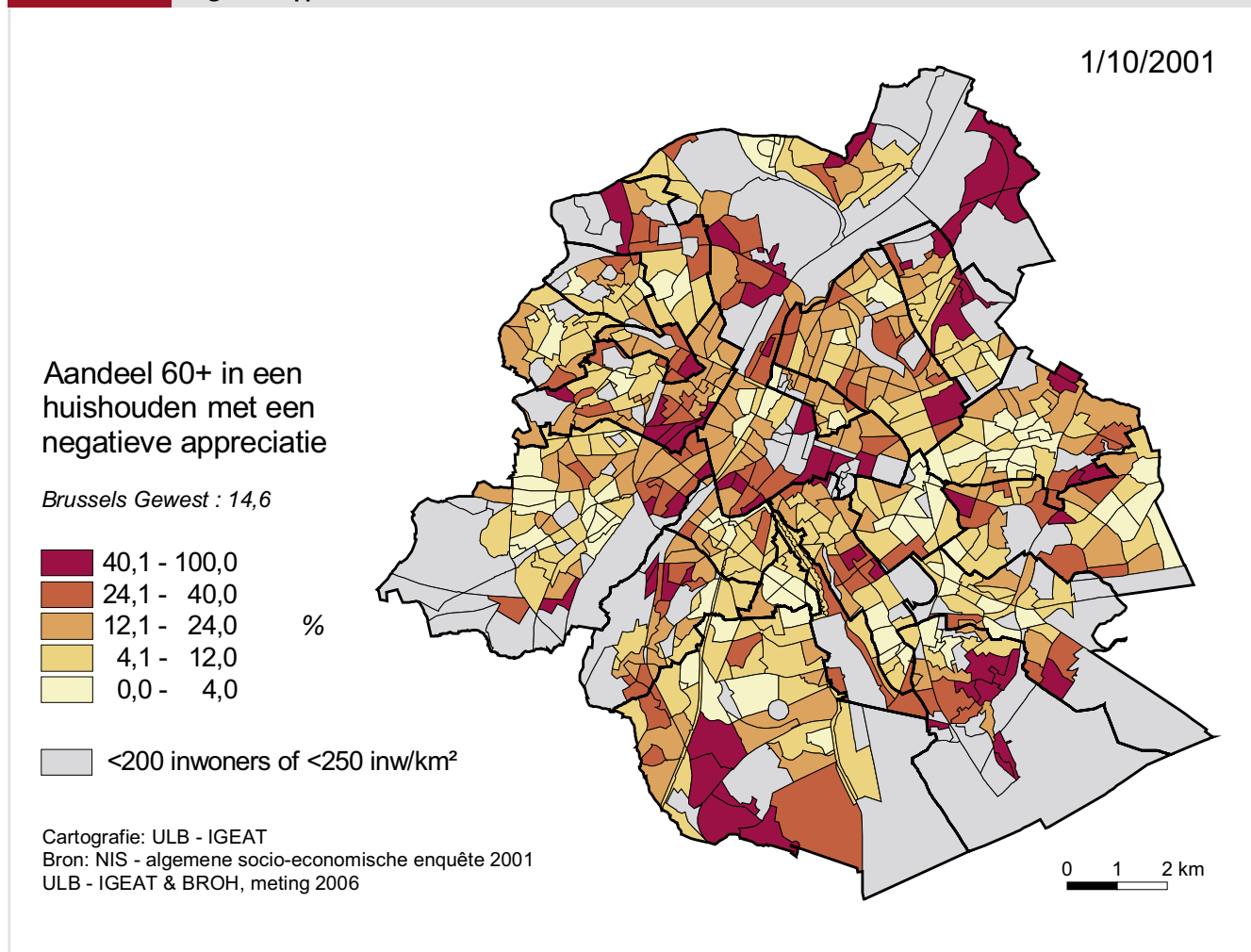
Tevredenheid over het winkelaanbod

De toegankelijkheid van het winkelaanbod, vooral het basisaanbod (algemene voedingswaren, bakkerij, slagerij, apotheek, kranten en kappers) is een belangrijk element om gemakkelijk in een buurt te kunnen wonen zonder van een auto afhankelijk te zijn. De resultaten van de socio-economische enquête van 2001 geven aan dat er betrekkelijk weinig klachten zijn over het winkelaanbod (rond 10 % tussen 30 en 40 jaar), maar ook dat het aandeel ontevreden inwoners sterk toeneemt met de leeftijd. Vanaf 60 jaar gaf 14,6 % van de bevolking een negatieve beoordeling. Dat gewestelijk gemiddelde is uiteraard niet alarmerend, maar kaart 3-11 wijst op een grote variabiliteit, waarbij de ontevredenheid in heel wat statistische buurten hoger ligt dan 25 %. Twee oorzaken

kunnen de ontevredenheid verklaren: een ontoereikend en zelfs te ver afgelegen aanbod of een onaangepast aanbod.

De eerste hypothese, een problematische bereikbaarheid, werd onderzocht door het aantal ontevreden inwoners van 2001 te toetsen met het aanbod aan buurtwinkels genoteerd in 2006. We bekeken meer bepaald de afstand die moet worden afgelegd om de dichtstbijzijnde winkelkern te bereiken (kaart 3-12). Er is sprake van een winkelkern zodra binnen een straal van 75 m drie van volgende basisfuncties vervuld zijn: algemene voeding, slager, bakker, kranten, apotheek, kapper. De kernen bestaan dan uit alle handelszaken die aan deze definitie voldoen en op minder dan 75m van elkaar gelegen zijn. Deze definitie heeft tot gevolg dat een supermarkt met een slagerijafdeling of elk grootwarenhuis op zich een

Kaart 3-11 Negatieve appreciatie van het winkelaanbod in de buurt

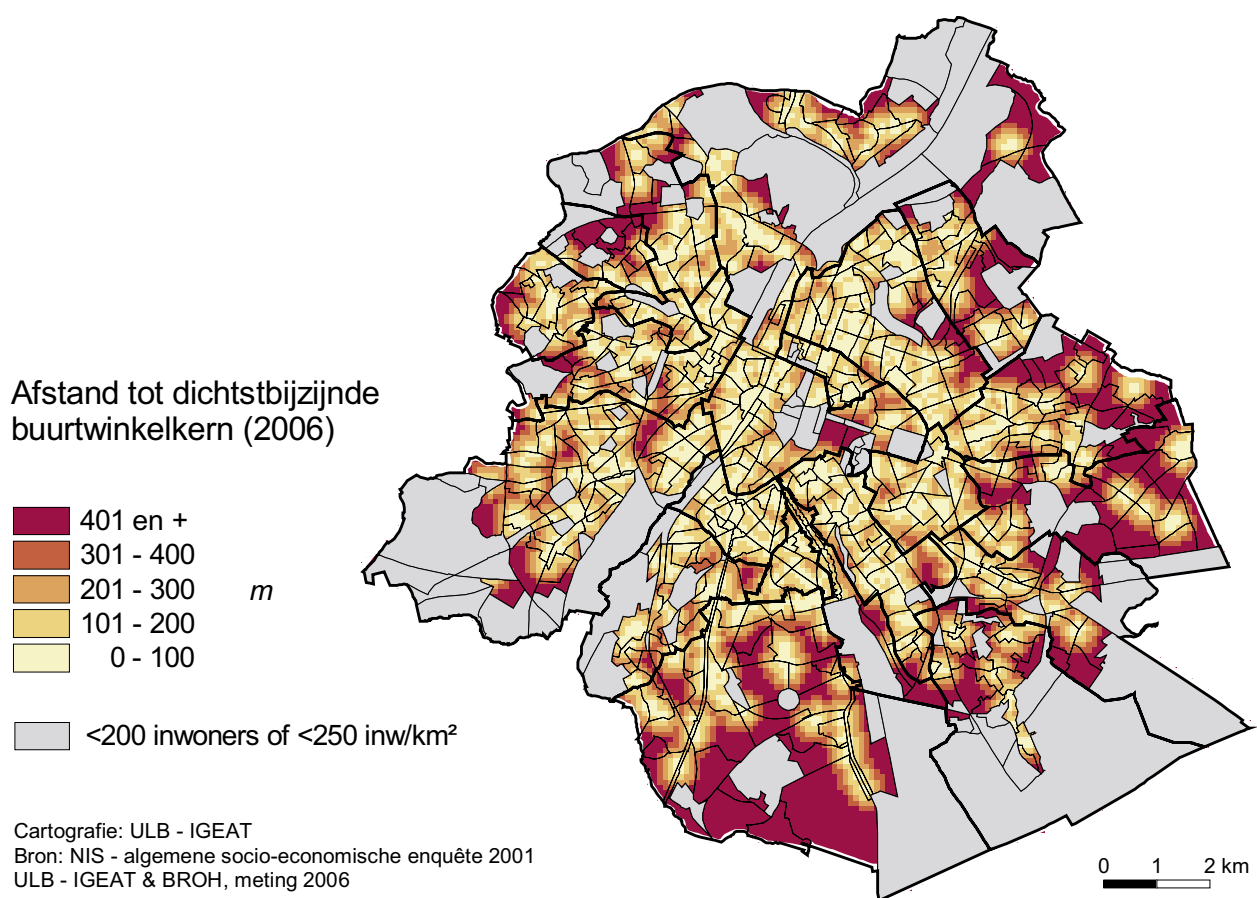

winkelkern kunnen vormen, een rol die deze zaken ook daadwerkelijk vervullen voor de bevolking uit de buurt (Grimmeau et al., 2007). Hoewel kaart 3-11 en 3-12 volgens verschillende criteria zijn opgebouwd (per statistische buurt versus grid van 100 meter) vertonen ze een aantal gelijkenissen die de hypothese van een louter bereikbaarheidsprobleem bevestigen. Dat blijkt zo te zijn voor een groot deel van de tweede kroon, maar ook voor de Leopoldwijk (Brussel oost) of de Birmingham-wijk (Anderlecht).

In de eerste kroon is de afstand om de winkelkern te bereiken echter niet meteen een verklaring voor het percentage negatieve appreciaties bij ouderen. De oorzaak is wellicht een zeker onevenwicht tussen het publiek en het bestaande winkelaanbod, dat sterk kan verschillen van wat er 30 of 40 jaar geleden aanwezig

was. In bepaalde gevallen is de tegenstelling tussen kaart 3-11 en 3-12 toe te schrijven aan het verschil in datum van de gebruikte gegevens. De ontevredenheid was in 2001 tamelijk hoog in bepaalde nieuwe stadswijken (ziekenhuis van Elsene, tuinen van Jette bij het AZ-VUB ...), maar ondertussen werden die leemtes opgevuld daar waar dat economisch leefbaar was, met name door het oprichten van superettes.

Kaart 3-12 Toegankelijkheid van de buurtwinkels

De digitale kloof

De handel is een belangrijk element in het sociale leven, net als het culturele en recreatieve aanbod overigens. Hoewel de ontevredenheid hoog is (meer dan 20 %), ligt het aandeel ontevreden respondenten onder de oudere bevolking niet hoger dan onder de jongeren. In verband met toegang tot de nieuwe technologieën is de verhouding echter helemaal anders.

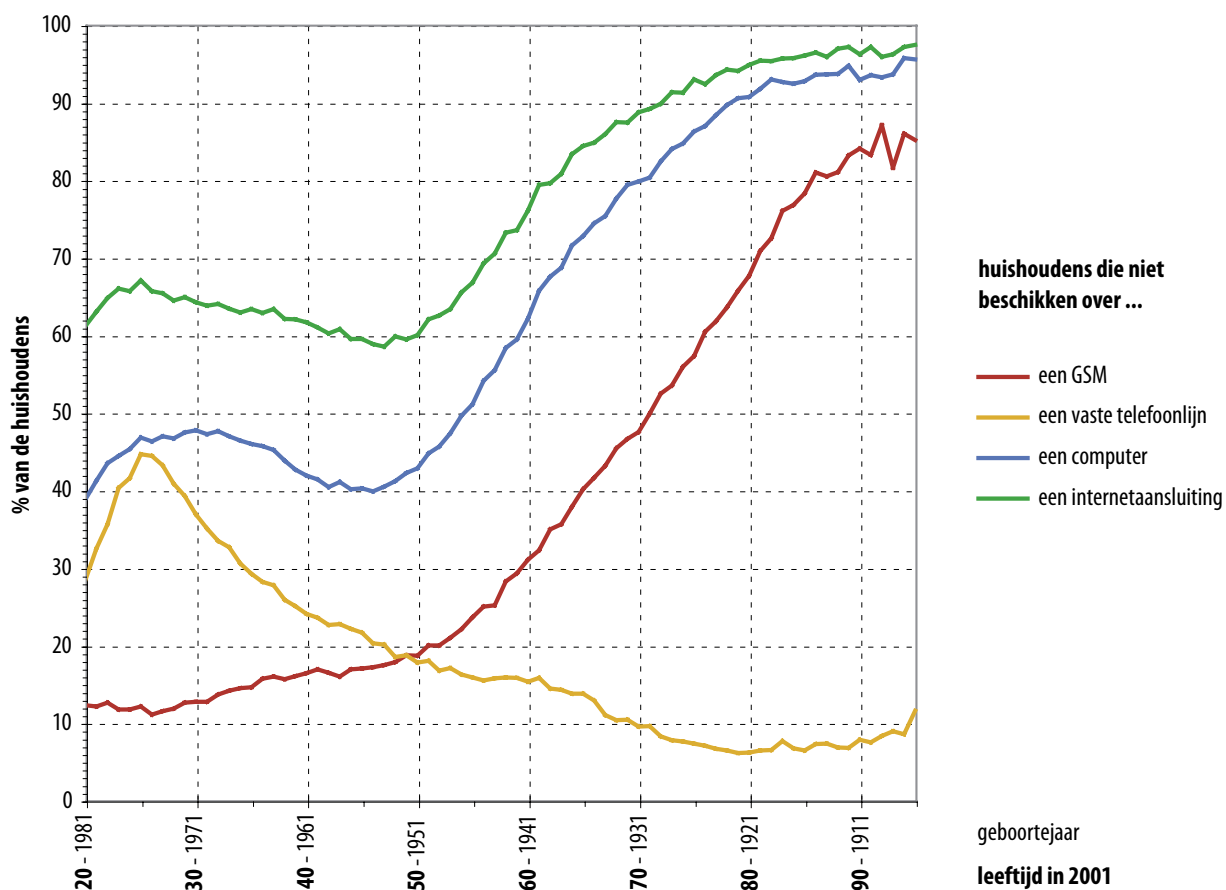
Toegang tot moderne communicatiemiddelen kan als een comfortelement worden beschouwd. Bovendien is moderne communicatie een manier om bij te blijven, aangezien informatie steeds vaker langs elektronische weg wordt verspreid. Los van die twee functies wordt de toegang tot communicatiemiddelen echter steeds meer een noodzaak voor wie zich in de informatiemaatschappij wil integreren en eraan wil deelnemen. De sociaal-ruimtelijke ongelijkheden in de verspreiding van deze communicatiemiddelen werden reeds in kaart gebracht (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 2006). Daarbij komt nog een sterk uitgesproken generatie-effect: het aantal huishoudens zonder computer of internetverbinding in 2001 neemt sterk toe vanaf 50 jaar (figuur 3-09).

Hoewel die cijfers wellicht zijn geëvolueerd sinds 2001, stellen we vast dat een grotere verspreiding van nieuwe technologieën op een generatie-effect botst. Dit effect zal slechts gedeeltelijk verdwijnen naarmate de veroudering van de mensen die met de nieuwe technologieën geconfronteerd werden in hun loopbaan. Het bereik en de efficiëntie van deze nieuwe informatiedragers bij ouderen mogen daarom niet worden overschat.

De telefoon is daarentegen duidelijk bijna algemeen ingeburgerd bij ouderen. Minder dan 10 % van de 70-plussers heeft geen telefoon. De 10 à 15 % mensen tussen 60-70 jaar zonder vaste telefoonlijn, blijken evenwel over een GSM te beschikken.

Figuur 3-09

Huishoudens zonder communicatiemiddelen, Brussels Gewest 2001

Bron: Algemene socio-economische enquête 2001

VI. DE GEZONDHEID VAN DE OUDERE BEVOLKING

In de census van 2001 (socio-economische enquête) werden verschillende vragen gesteld over gezondheid. De resultaten zijn bijzonder verhelderend voor wat de globale evolutie van de gezondheid naar leeftijd betreft. Het voordeel van deze gegevens is dat het niet om een steekproef gaat maar om een verplichte bevraging van de volledige bevolking. De kans op vertekeningen omwille van selectieve non-respons is hierdoor aanzienlijk minder groot. Bovendien laat de bijzonder grote groep respondenten toe om ook met vrij grote betrouwbaarheid verschillen tussen kleine bevolkingsgroepen onder het licht te houden. De respons-rate voor de gezondheidsvragen in de socio-economische enquête lag bijzonder hoog. 87 % van de Brusselaars gaf een antwoord op de vraag «Hoe is uw algemene gezondheidstoestand?»

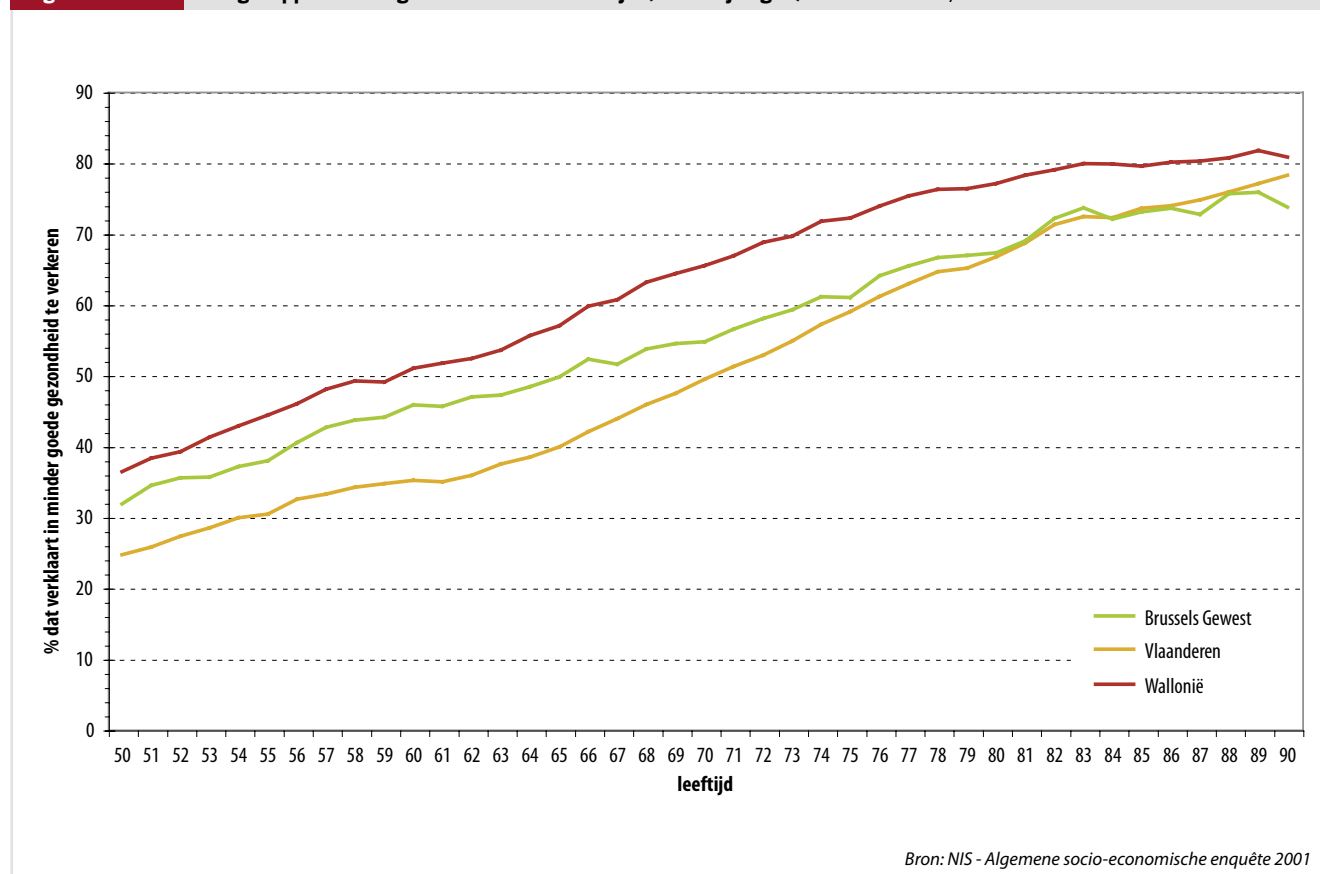
De Brusselaars zijn niet gelijk inzake gezondheid. De ongelijkheid in gezondheid en levensverwachting naar socio-economische status is welbekend en werd ook voor België reeds uitvoerig aangetoond (Deboosere et al., 2006).

De zelfgerapporteerde gezondheid

De 5 antwoordmogelijkheden op de vraag naar de perceptie van de algemene gezondheid (zeer goed, goed, matig, slecht en zeer slecht) werden in figuur 3-10 tot twee categorieën herleid: zeer slecht, slecht en matig versus goed en zeer goed. Figuur 3-10 geeft de proportie van de bevolking naar leeftijd weer die verklaart in minder dan goede gezondheid te verkeren. De zelfgerapporteerde gezondheid van de Brusselse vijftiger bevindt zich zowat halfweg tussen de gezondheidsbevinding in Vlaanderen en Wallonië. Met stijgende leeftijd zien we dat de Brusselse ouderen een relatief gunstiger positie innemen en vanaf de leeftijd van 80 jaar ongeveer een gelijklopende of zelfs iets betere gezondheidstoestand rapporteren dan de Vlamingen. Hier passen wel een aantal kanttekeningen bij. Doordat het aandeel mensen in minder goede gezondheid toeneemt vanaf 65-70 jaar, worden de verschillen tussen de gewesten kleiner. Bij de interpretatie van figuur 3-10 moeten we voor ogen houden dat het om

Figuur 3-10

Zelfgerapporteerde gezondheid naar leeftijd (50-90-jarigen) in Vlaanderen, Brussels Gewest en Wallonië

een dwarsdoorsnede van de bevolking gaat en niet om de evolutie van de subjectieve gezondheid van mensen die doorheen de tijd worden gevolgd. We kunnen dus geen voorspellingen doen op basis van deze figuur. Het staat niet vast dat bij de mensen van 50 jaar in 1991, waarvan 30 % zich in minder goede gezondheid voelt, binnen 15 jaar (wanneer ze 65 jaar zijn) 50 % van hen zich niet meer in goede gezondheid zal voelen, zoals dit het geval is voor de bevolking van 65 jaar in 2001. De betere gezondheid van de oudere Brusselaars weerspiegelt de verschillende samenstelling naar socio-economische status van de bevolking naar leeftijd. Oudere Brusselaars behoren overwegend tot de beter gegoede bevolking die in gemeenten van de tweede kroon leven. Hun betere gezondheidstoestand kan ook uit de lagere sterftecijfers voor die gemeenten worden afgeleid.

In tabel 3-06 wordt het antwoordpatroon op de vraag naar zelfgerapporteerde gezondheid naar leeftijd weergegeven. De eerste kolom geeft het percentage, de tweede kolom geeft de ratio van de Brusselse percentages

met het geheel van België. Een waarde hoger dan 1 geeft aan dat het aandeel in het Brussels Gewest hoger ligt dan het Belgisch gemiddelde. Het aandeel van de bevolking dat de eigen gezondheid als zeer slecht beschouwt is onder de 85 jaar veel hoger in het Brussels Gewest dan in de rest van België. Dat is niet het geval boven de 85 jaar. De tabel geeft ook aan dat het Brussels Gewest hoger scoort dan het land voor de extreme antwoorden (heel goed of heel slecht). De groep die zich in zeer goede gezondheid voelt ligt voor alle leeftijdsgroepen hoger dan het Belgisch gemiddelde. Deze extreme scores weerspiegelen goed de belangrijke socio-economische ongelijkheid binnen het Brussels Gewest. Bij de oudere Brusselse bevolking vinden we een hoger aantal hoog opgeleiden dan in de rest van het land, maar het Brussels Gewest heeft ook een hoog aantal personen met een zeer laag opleidingsniveau (zie figuur 3-06).

Tabel 3-06		Zelfgerapporteerde gezondheid van de Brusselse bevolking naar leeftijdsgroep en vergelijking met het Belgische gemiddelde									
leeftijd	zeer goed		goed		matig		slecht		zeer slecht		aantal
	%	Bru/Bel.	%	Bru/Bel.	%	Bru/Bel.	%	Bru/Bel.	%	Bru/Bel.	
60-64	11,13	1,08	42,02	0,89	33,23	1,02	10,54	1,33	3,08	1,69	37 604
65-69	8,17	1,16	39,39	0,91	38,95	1,01	10,33	1,16	3,16	1,40	36 815
70-74	5,92	1,20	36,08	0,99	42,94	0,97	11,50	1,02	3,56	1,18	36 188
75-79	4,26	1,26	30,77	1,03	46,71	0,97	14,16	0,97	4,10	1,02	33 004
80-84	3,36	1,31	26,17	1,06	48,07	0,97	16,93	0,95	5,47	1,05	19 853
85-89	2,76	1,32	22,49	1,08	48,43	0,97	19,60	0,95	6,72	1,00	11 228
90-94	2,58	1,34	22,85	1,20	46,07	0,96	20,50	0,91	8,01	0,94	4 346
95+	1,66	1,01	22,68	1,31	47,24	0,99	18,73	0,82	9,68	0,93	961
Alle leeftijden	6,58	1,10	34,69	0,94	41,79	1,00	12,91	1,09	4,02	1,24	179 999

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

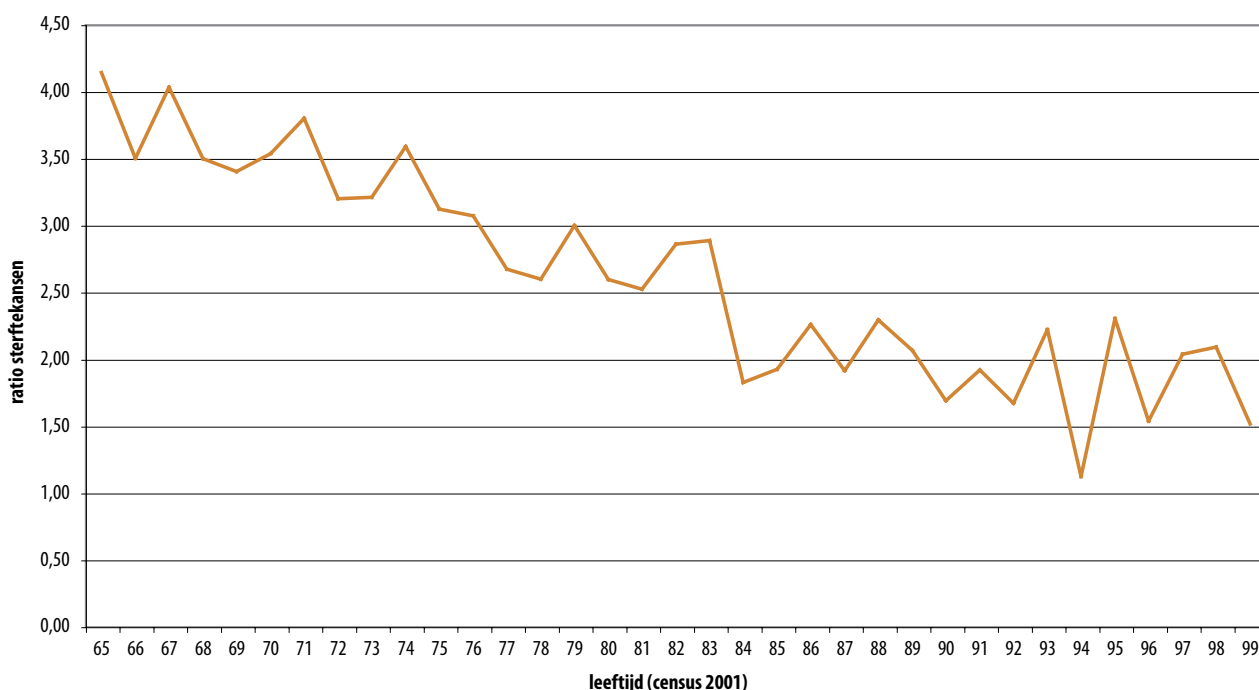
Figuur 3-11 toont de samenhang tussen zelfgerapporteerde gezondheid en sterfte. De grafiek geeft aan hoe groot de kans is om te overlijden in de periode na de census tot eind 2004^[14] voor wie zich in minder dan goede gezondheid voelt in vergelijking met wie zegt in goede gezondheid te verkeren. Opmerkelijk is dat die kans zelfs op hoge leeftijd bij de negentigers nog altijd minstens 50 % hoger ligt. Onder de 75 jaar is het relatieve sterfterisico 3 tot 4 maal hoger voor wie zich in minder dan goede gezondheid voelt. Het is logisch dat het relatief sterfterisico afneemt met de leeftijd^[15], maar dat de relatieve sterfterisico's over een periode van meer dan drie jaar nog zover uit elkaar liggen tot op de hoogste leeftijden toont dat de **zelfgerapporteerde gezondheid een zeer goede graadmeter is om de algemene gezondheidstoestand van de bevolking in te schatten**. We mogen bovendien niet uit het oog verliezen dat heel wat chronische ziekten niet noodzakelijk tot een snelle fatale afloop aanleiding geven. Op individueel vlak is de voorspellende kracht van minder dan goede gezondheid voor sterfte beperkt, maar op het niveau van de bevolking bestaat er duidelijk een duidelijk verband tussen beide fenomenen.

¹⁴ De gegevens van de census werden gekoppeld met de sterfte voor de periode 2001-2004 op basis van het Rijksregister.

¹⁵ Naarmate we ouder worden neemt het risico op sterfte toe zonder dat we daarom noodzakelijk doorheen een fase van (langdurige) ongezondheid moeten gaan. De sterfte neemt dus toe, ongeacht de voorafgaande gezondheidstoestand.

Figuur 3-11

Ratio mortaliteit groep met minder goede zelfgerapporteerde gezondheid ten opzichte van groep met goede zelfgerapporteerde gezondheid, 2001-2004, 65-99-jarigen, Brussels Gewest

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001, mortaliteitsgegevens rijksregister 2001-2004

De ongelijkheid in gezondheid is ook terug te vinden in verschillende buurten in het Brussels Gewest. Hoewel er binnen het Brussels Gewest ook talrijke gemengde buurten zijn, is de hoofdstad toch gekenmerkt door een verregaande segregatie naar socio-economische status. De cartografie van welvaart in het Brussels Gewest vindt haast vanzelfsprekend haar evenknie in de cartografie van de gezondheid (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 2006). Ook bij ouderen kunnen we een dergelijke samenhang terug vinden. Het resultaat is dat de ruimtelijke spreiding van de vraag naar thuiszorg en gezondheidshulp erg verschilt van wat men zou verwachten op basis van de leeftijdsstructuur van de statistische buurten. Kaart K-01 die het aandeel van de bevolking van 65 jaar en ouder in beeld brengt is immers in ruime mate het spiegelbeeld van een cartografie van achterstelling in het Brussels Gewest.

In de reeks volgende kaarten (3-13 tot en met 3-18) tonen we de resultaten van een logistische regressie^[16] op de bevolking van 60 jaar en ouder die in het Brussels Gewest verbleef in 2001 en op de gezondheidsvragen van de census geantwoord heeft^[17].

Kaart 3-13 toont per statistische buurt de proportie personen in de leeftijdsgroep boven 60 jaar in minder dan goede zelfgerapporteerde gezondheid in vergelijking met de referentiebuurt. Deze kaart is niet gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. Men vergelijkt de proporties die werkelijk in de oudere bevolking voorkomen. In de buurten van het 5de quintiel (donkerrood), is het aandeel ouderen met een slechte zelfgerapporteerde gezondheid minstens 2,5 keer hoger dan in de referentiebuurt. Ondanks de oudere leeftijdsstructuur van de buitenste kroon valt de

slechtste zelfgerapporteerde gezondheid samen met de minder gegoede buurten.

Kaart 3-14 geeft dezelfde informatie, gecontroleerd voor leeftijd en geslacht^[18].

Visueel heeft het controleren voor leeftijd en geslacht als gevolg dat statistische buurten die een slechte gezondheidstoestand rapporteren ten gevolge van een grote proportie ouderen in de bevolking verschuiven in de richting van buurten met een betere gezondheid. Omgekeerd zal een gezondheidsresultaat dat ten gevolge van de jongere bevolking vrij goed oogt, na controle verschuiven naar een minder gunstige groep.

Na controle voor leeftijd en geslacht verschoven 45 buurten naar het 5de (donkerrood) quintiel waardoor het aantal buurten in deze groep oploopt van 121 naar 166.

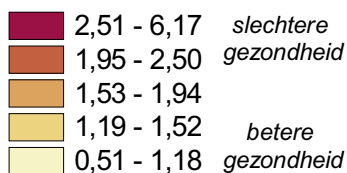
Kaart 3-13

Zelfgerapporteerde gezondheid van de bevolking van 60 jaar en ouder

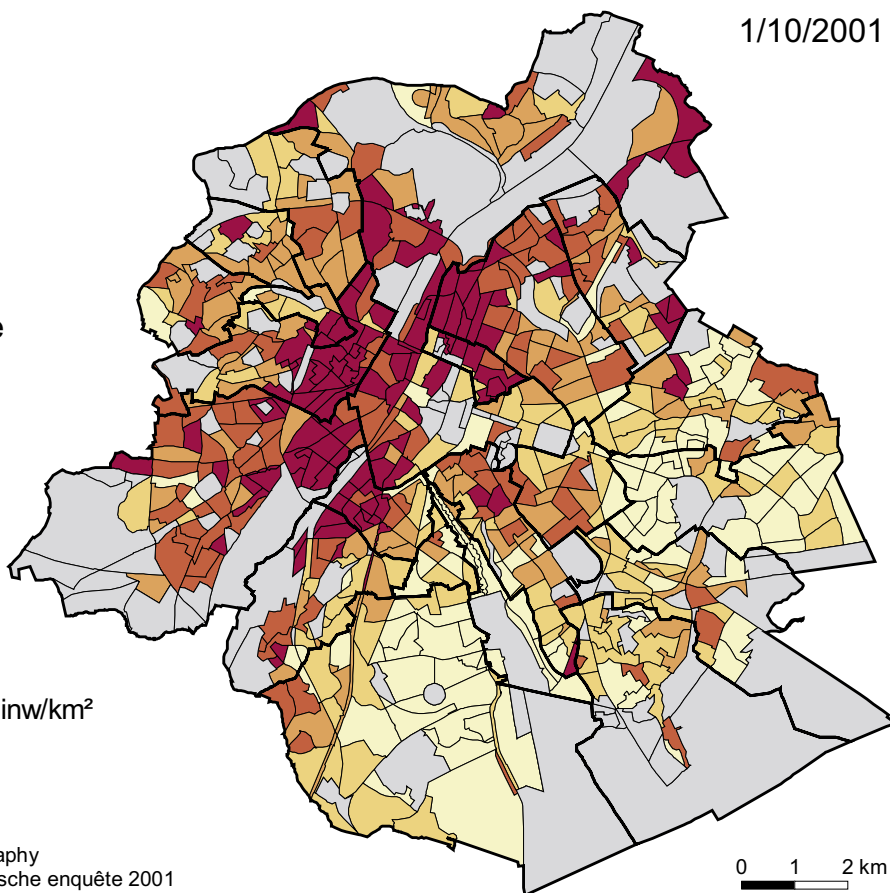
1/10/2001

Index zelfgerapporteerde gezondheid 60+

Referentiebuurt (Churchill) : 1

 <200 inwoners of <250 inw/km² of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Dit betekent dat er na controle voor leeftijd en geslacht 166 buurten meer zijn met 2,5 keer meer slechte zelfgerapporteerde gezondheid dan in de referentiebuurt.

Kaart 3-14 stemt nog meer dan de kaart 3-13 overeen met de kaarten die de achtergestelde buurten weergeven.

16 De analyse gebeurde door middel van logistische regressie, waardoor de bijdrage van de verschillende verklarende kenmerken op de subjectieve gezondheid apart kan worden geschat. Als referentiebuurt gebruiken we de grootste statistische buurt in Ukkel (Churchill) die een gezondheidsprofiel heeft dat voor alle leeftijdsgroepen samen overeenstemt met het Belgische gemiddelde. Voor de andere statistische buurten wordt dus berekend in welke mate de odds ratio's hoger of lager zijn dan deze referentiebuurt. De resultaten van de logistische regressie worden in vijf groepen van gelijke omvang (quintielen) opgedeeld en cartografisch weergegeven met in het donkerrood de buurten met de slechtste gezondheidstoestand en in het geel deze met de beste gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand van de 60-plussers in de referentiebuurt (1 149 personen) behoort bij de buurten met de betere gezondheid en is ingedeeld in het eerste quintiel voor alle gezondheidsindicatoren. Verder in de analyse worden de grenzen van deze quintielen bevroren.

17 In het totaal omvat deze groep 200 189 personen die niet behoren tot een collectief huishouden. Alleen statistische buurten met een bevolking van minstens 200 personen werden in de analyse opgenomen. Dit reduceert de bevolking die we analyseren tot 187 322 personen.

18 Dit betekent dat we buurten vergelijken na «controle» voor leeftijd en geslacht, de resultaten moeten geïnterpreteerd worden als een vergelijking tussen buurten wanneer die dezelfde leeftijds- en geslachtsstructuur zouden hebben.

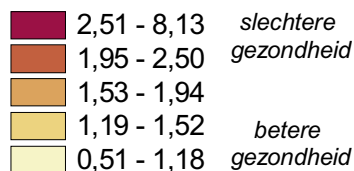
Kaart 3-14

Zelfgerapporteerde gezondheid van de bevolking van 60 jaar en ouder, gecontroleerd voor leeftijd en geslacht

1/10/2001

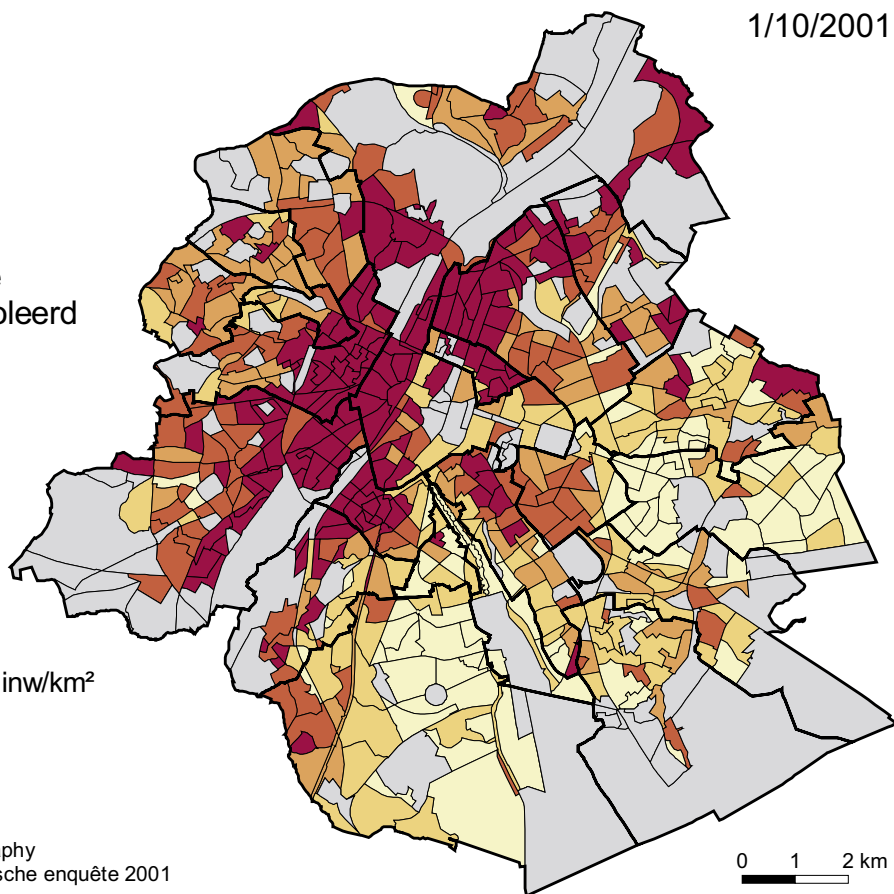
Index zelfgerapporteerde gezondheid 60+ gecontroleerd voor leeftijd en geslacht

Referentiebuurt (Churchill) : 1

<200 inwoners of <250 inw/km² of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Chronische aandoeningen en handicaps

Tabel 3-07 geeft de spreiding van het antwoord op de vraag «Hebt u last van één of meer langdurige ziekten, langdurige aandoeningen of handicaps?». De laatste kolom geeft het totaal aantal personen van de betreffende leeftijdsgroep die op de vraag een antwoord heeft gegeven. 44,5 % van de Brusselse bevolking boven de 60 jaar geeft aan last te hebben van één of meer langdurige ziekten, langdurige aandoeningen of handicaps. Dit percentage komt exact overeen met de gemiddelde prevalentie van chronische aandoeningen voor de 60-plussers in België. In de leeftijdsgroep 60-64 jaar antwoordt bijna 36 % van de Brusselaars positief op de vraag. In de kolom ernaast vergelijken we dit met het positief antwoordpercentage van de Belgische bevolking. In het Brussels Gewest ligt het aantal personen met een chronische aandoening of handicap in die leeftijdsgroep 4 % hoger dan het landelijk gemiddelde. Ook hier merken we dat met toenemende leeftijd in het Brussels Gewest doorgaans een betere gezondheid wordt gerapporteerd dan het Belgisch gemiddelde. Bij de 95-plussers rapporteert bijna 61 % minstens één chronische aandoening of handicap. Dit is evenwel merkbaar lager dan het Belgische gemiddelde (0,93 tegenover een standaardwaarde van 1,00).

De cartografie van de chronische aandoeningen of handicaps bij de bevolking van 60 jaar en ouder (kaarten 3-15 en 3-16) vertoont veel gelijkenissen met de zelfgerapporteerde gezondheid. Wie ouder is dan 60 jaar en in de armere buurten woont heeft aanzienlijk meer kans gezondheidsproblemen te hebben dan de 60-plussers in de beter gegoede Brusselse buurten. Bij deze kaarten is wel enige omzichtigheid geboden voor de interpretatie van de afzonderlijke statistische buurten. In een aantal buurten (zelfs met een ondergrens van 200 personen per buurt) kan het aantal personen boven de 60 jaar relatief klein zijn waarbij enkele gevallen van chronische aandoeningen al aanleiding kunnen geven tot extreme resultaten. Het is veeleer het globale kaartbeeld dat hier van belang is.

Tabel 3-07 Chronische aandoeningen of handicaps van de Brusselse bevolking naar leeftijdsgroep: percentage en verhouding tot het Belgisch gemiddelde					
leeftijd	ja		nee		aantal
	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	
60-64	35,81	1,04	64,19	0,98	35 589
65-69	39,41	1,00	60,59	1,00	34 660
70-74	43,42	0,96	56,58	1,03	33 783
75-79	49,02	0,95	50,98	1,05	30 525
80-84	53,55	0,95	46,45	1,07	18 469
85-89	57,14	0,94	42,86	1,09	10 546
90-94	59,12	0,94	40,88	1,11	4 124
95+	60,94	0,93	39,06	1,13	937
Alle leeftijden	44,45	1,00	55,55	1,00	168 633

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

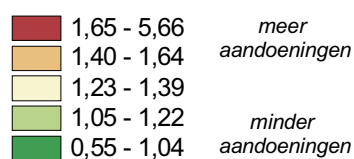
Kaart 3-15

Chronische aandoeningen of handicaps bij de bevolking van 60 jaar en ouder

1/10/2001

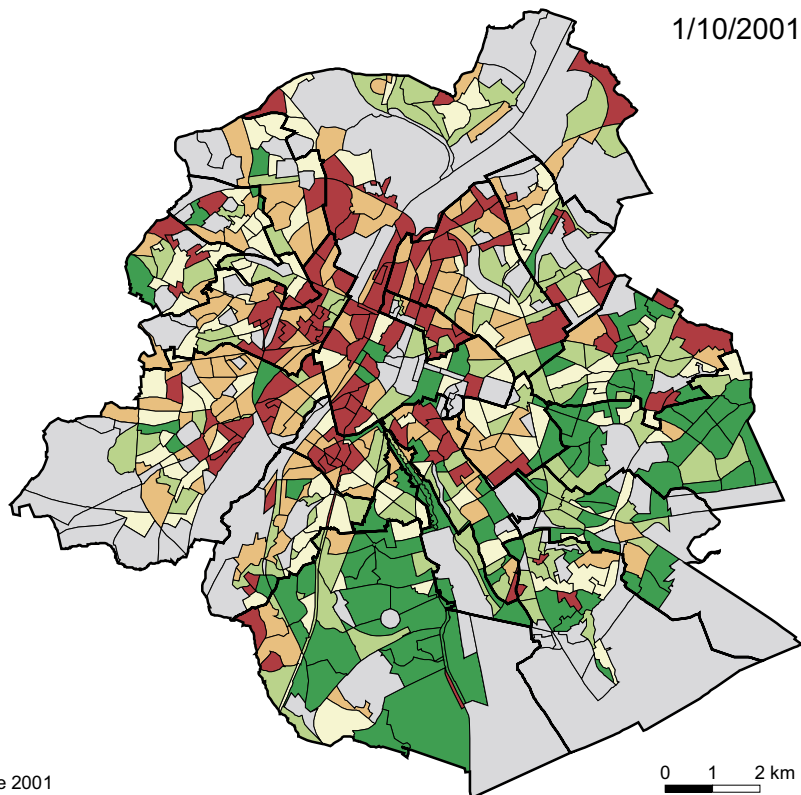
Index chronische aandoeningen 60+

Referentiebuurt (Churchill): 1,00

<200 inwoners of <250 inw/km²
of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

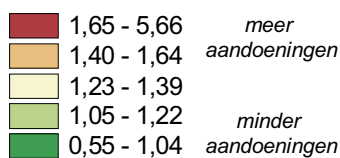
Kaart 3-16

Chronische aandoeningen of handicaps bij de bevolking van 60 jaar en ouder gecontroleerd voor leeftijd en geslacht

1/10/2001

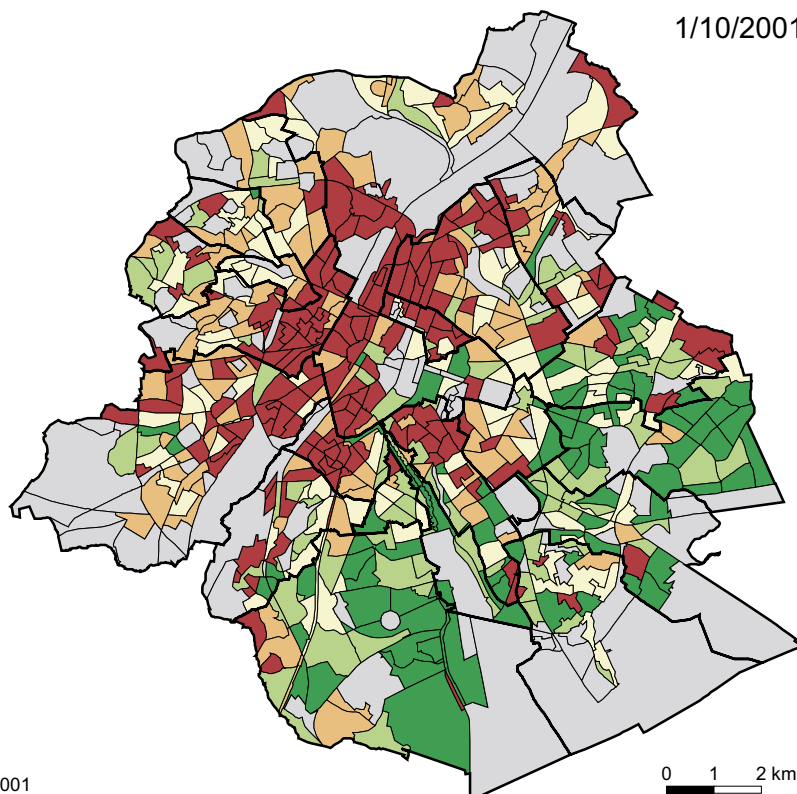
Index chronische aandoeningen 60+ gecontroleerd voor leeftijd en geslacht

Referentiebuurt (Churchill): 1,00

<200 inwoners of <250 inw/km²
of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Belemmeringen in dagelijkse bezigheden en bedlegerigheid

Wie in de census antwoorde dat hij/zij last heeft van chronische aandoeningen of handicaps, werd ook gevraagd de volgende vraag te beantwoorden: «Bent u door deze ziekten, aandoeningen of handicaps belemmerd in uw dagelijkse bezigheden?». Drie antwoordcategorieën waren mogelijk: «voortdurend», «af en toe» en «niet of zelden». Op de vorige pagina's toonden we dat de Brusselaars vanaf 70 jaar minder vaak zeggen dat ze last hebben van chronische aandoeningen of handicaps dan het Belgische gemiddelde (tabel 3-08)^[19]. Bij diegenen die een dergelijke aandoening aangeven is het aandeel dat er niet of zelden door belemmerd wordt in zijn dagelijkse bezigheden hoger in het Brussels Gewest dan in het land. In de leeftijdsgroep van 90-94 jaar die aangeeft last te hebben van chronische aandoeningen of handicaps ligt het aandeel Brusselaars dat er niet of zelden door belemmerd wordt 38 % hoger dan het Belgisch gemiddelde. Verontrustend is opnieuw de leeftijdsgroep 60-64 waar diegenen die voortdurend last hebben van hun chronische aandoening in hun dagelijkse activiteiten boven het Belgisch gemiddelde liggen. In absolute aantallen gaat het hier om 4 890 personen van 60 tot 64 jaar. De belemmering in de dagelijkse activiteiten stijgt met de leeftijd om een maximum te bereiken bij de leeftijdsgroep boven de 95 jaar waar 45 % verklaart permanent in zijn dagelijkse

activiteiten te worden belemmerd. In absolute aantallen is het in de leeftijd van 75 tot 79 jaar waar het grootste probleem zich voordoet (21,3 % of 6 507 personen). Boven de 80 jaar daalt hun absoluut aantal door de hogere sterfte. In het totaal verklaarden in het Brussels Gewest 32 957 personen boven de 60 jaar permanent in hun dagelijkse activiteiten te worden belemmerd omwille van hun gezondheidssituatie.

Zoals bij de zelfgerapporteerde gezondheid werd een logistische regressie-analyse uitgevoerd met dezelfde referentiebuurt.

Kaart 3-17 geeft de spreiding van de regelmatige en voortdurende beperkingen bij de bevolking van 60 jaar en ouder. Deze kaart is al gecorrigeerd voor leeftijd en geslacht. Het resultaat houdt dus rekening met de aanwezigheid van een oudere bevolking in de buitenste kroon. 36 % van de Brusselaars boven de 60 jaar geven aan af en toe of voortdurend belemmerd te zijn in hun dagelijkse activiteiten ten gevolge van een langdurige aandoening. In de referentiebuurt geeft 28 % van 60-plussers matige beperkingen op. Deze buurt ligt opnieuw in het eerste quintiel (O.R. van 0,42 tot 1,1 of een prevalentie van regelmatige of voortdurende

¹⁹ In tabel 3-08 werd de non-respons voor de vraag naar een chronische aandoening of handicaps mee opgenomen en ondergebracht in de eerste groep. Daardoor ligt het percentage in de eerste kolom iets hoger dan in tabel 3-07, maar dit verandert nauwelijks iets aan de evolutie naar leeftijd noch aan de relatieve positie tegenover de rest van het land.

Tabel 3-08		Belemmeringen in de dagelijkse bezigheden door chronische aandoeningen of handicaps naar leeftijd, Brussels Gewest							
leeftijd	geen chronische aandoening of geen antwoord ^[19]		niet of zelden		af en toe		voortdurend		aantal
	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	
60-64	66,82	0,99	4,72	1,17	14,72	0,97	13,74	1,05	35 589
65-69	63,39	1,00	5,22	1,17	16,61	0,96	14,78	0,99	34 660
70-74	59,80	1,03	5,45	1,22	17,60	0,93	17,16	0,92	33 783
75-79	54,92	1,05	5,40	1,30	18,36	0,94	21,32	0,89	30 525
80-84	50,76	1,06	4,86	1,41	17,46	0,95	26,92	0,89	18 469
85-89	47,44	1,08	3,25	1,32	15,29	0,99	34,01	0,89	10 546
90-94	45,76	1,10	2,62	1,38	11,37	0,92	40,25	0,91	4 124
95+	43,33	1,09	2,03	1,57	9,61	0,99	45,04	0,92	937
Alle leeftijden	58,94	1,01	4,95	1,22	16,57	0,95	19,54	0,98	168 633

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

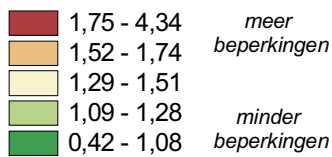
Kaart 3-17

Regelmatige en voortdurende beperkingen in de dagelijkse bezigheden bij de bevolking van 60 jaar en ouder, na controle voor leeftijd en geslacht

1/10/2001

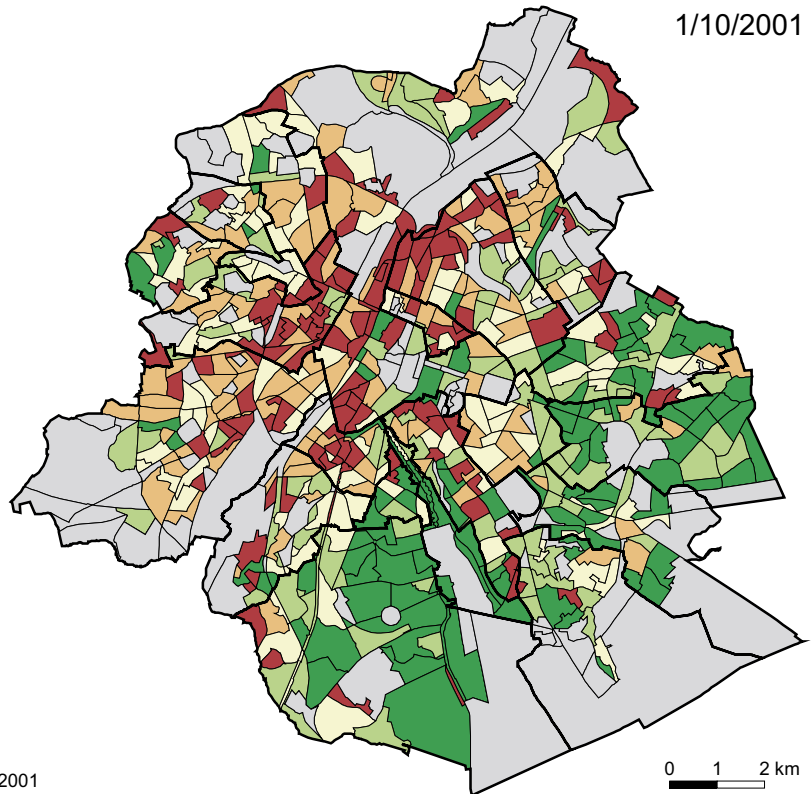
Index matige en ernstige
beperkingen 60+ na controle
voor leeftijd en geslacht

Referentiebuurt (Churchill) : 1,00

<200 inwoners of <250 inw/km²
of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

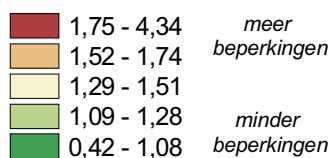
Kaart 3-18

Regelmatige en voortdurende beperkingen in de dagelijkse bezigheden bij de bevolking van 60 jaar en ouder, na bijkomende controle voor onderwijsniveau en woning

1/10/2001

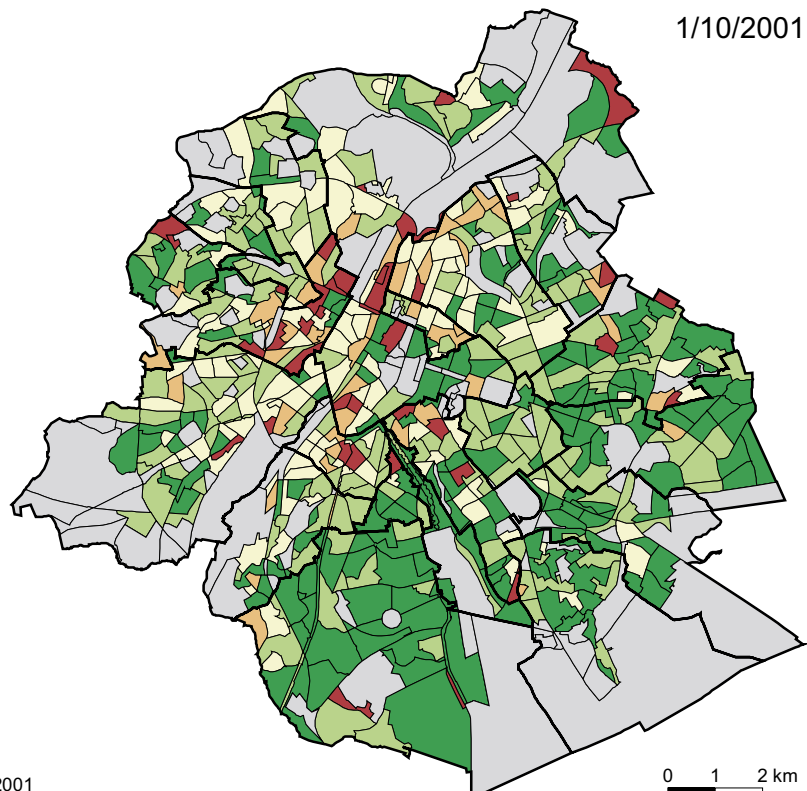
Index matige en ernstige
beperkingen 60+ bijkomende
controle voor onderwijsniveau
en woning

Referentiebuurt (Churchill) : 1,00

<200 inwoners of <250 inw/km²
of klein aantal 60+

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

beperkingen tussen 20 % en 30 %). De spreiding tussen de grenswaarden van de drie middelste quintielen is echter relatief beperkt. Voor drie vijfden van de Brusselse buurten ligt de prevalentie voor regelmatige of voortdurende beperkingen bij de 60-plussers tussen de 30 % en de 40 %. De allerhoogste prevalentie, ongecontroleerd voor leeftijd en geslacht, is een uitzonderlijke 65 % in de Begijnhofwijk in Brussel, sterk bepaald door het groot aantal hoogbejaarde personen die in een collectief huishouden of een privaat huishouden kortbij het rust- en verzorgingstehuis leven.

Kaart 3-18 geeft het resultaat na controle voor indicatoren van welstand. Gezien de bevolking ouder is dan 60 jaar en vrijwel iedereen gepensioneerd is, werd de socio-economische status gecontroleerd op basis van het hoogst verworven diploma en op basis van de eigendomstitel en het wooncomfort. De correlatie tussen gezondheid en welstand is overduidelijk. Na controle verdwijnen vrijwel alle buurten met een ongunstig gezondheidsprofiel. De overblijvende buurten in het rood zijn voor het merendeel buurten met een groot aandeel sociale woningen waar een selectie-effect meespeelt. Personen met een handicap of een gezondheidsprobleem genieten immers van een voorrangsregeling voor de toewijzing van een sociale woning.

Wie in de census antwoorde dat hij/zij last heeft van chronische aandoeningen of handicaps, werd ook gevraagd de volgende vraag te beantwoorden: «Bent u bedlegerig vanwege deze ziekten, aandoeningen of handicaps?». Tabel 3-09 toont de spreiding van de antwoorden op deze vraag. De resultaten in deze tabel zijn goed vergelijkbaar met het algemeen beeld van tabel 3-08. Uiteraard gaat het in absolute aantallen om veel kleinere cijfers. Het is wel de groep waar de nood aan formele en informele hulp het grootst is. In het Brussels Gewest verklaarden 2 941 personen boven de 60 jaar dat ze permanent bedlegerig waren. Opnieuw is de toestand van de leeftijdsgroep 60-64 het meest verontrustend. Het aandeel Brusselaars die bedlegerig zijn vanwege langdurige aandoeningen of handicaps is voor deze leeftijdsgroep 20 % hoger dan in het land. De ongunstige relatieve positie van het Brussels Gewest zowel bij permanente bedlegerigheid als bij diegenen die verklaren «af en toe» het bed te moeten houden strekt zich hier zelfs uit tot de leeftijdsgroep van 69 jaar.

Tabel 3-09 Bedlegerig vanwege langdurige aandoeningen of handicaps naar leeftijd, Brussels Gewest

leeftijd	geen chronische aandoening		niet of zelden		af en toe		voortdurend		aantal
	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	%	Verhouding tot het Belgische gemiddelde	
60-64	74,35	0,99	15,17	0,95	9,55	1,15	0,93	1,20	41 176
65-69	71,70	1,00	17,57	0,98	9,72	1,07	1,01	1,03	39 875
70-74	69,13	1,01	19,64	0,98	10,04	0,95	1,19	0,91	39 184
75-79	65,96	1,04	21,40	0,97	11,10	0,87	1,54	0,81	36 041
80-84	63,60	1,07	21,82	0,96	12,50	0,83	2,08	0,72	22 415
85-89	62,86	1,09	21,01	0,98	13,50	0,80	2,64	0,62	13 752
90-94	65,22	1,12	18,23	1,00	12,86	0,75	3,69	0,60	6 104
95+	69,79	1,15	13,89	0,98	11,39	0,68	4,93	0,58	1 642
Alle leeftijden	68,98	1,01	18,87	0,98	10,68	0,97	1,47	0,88	200 189

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

Brusselse mantelzorgers

Informele zorg of mantelzorg is de onbezoldigde zorg die wordt verleend door huisgenoten, familieleden, buren of kennissen aan zorgbehoevende personen in hun leefomgeving. Professionele zorgverleners kunnen buiten hun werksituatie mantelzorg verlenen, maar doorgaans wordt mantelzorg verstrekt door personen die daarvoor geen specifieke opleiding hebben genoten. Informele zorg of mantelzorg omvat alle interventies om personen met een beperking te helpen. Zowel wekelijkse boodschappen als een dagelijkse intensieve lichaamsverzorging vallen hier onder. In die zin is het opmeten van mantelzorg aan de hand van een aantal eenvoudige vragen een zeer ruwe maat die een grote diversiteit aan situaties dekt.

Informele zorg is geen substituut voor formele zorgverlening. Beide gaan vaak hand in hand. De hoeveelheid formele en informele zorg binnen de bevolking kent doorgaans een parallel verloop en wordt op de eerste plaats gedicteerd door de vraag naar zorg. In een bevolking met een groot aantal zieken of personen met een handicap zal de vraag naar beide vormen van zorg groot zijn.

Mantelzorg is in grote mate afhankelijk van de sociale netwerken van de hulpbehoevende. Het grootste aandeel van de mantelzorg wordt binnen hetzelfde huishouden geleverd en vooral tussen echtgenoten. Maar ook de bredere familiale netwerken, vriendenkringen en zelfs de relaties tussen buren kunnen bijdragen tot het tegemoet komen aan de vraag om hulp. Mantelzorg wordt belangrijker naarmate men ouder wordt en de kans toeneemt op gezondheidsproblemen die het dagelijks functioneren bemoeilijken. In het kader van een beleid dat erop gericht is om mensen zolang mogelijk zelfstandig thuis te laten functioneren, wordt de beschikbaarheid van informele zorg natuurlijk cruciaal. Soms wordt de vrees geuit dat de toename van het aantal ouderen in een maatschappelijke omgeving van gezinsverdunding tot het opdrogen van de potentiële mantelzorg zal leiden. In het hoofdstuk over de huishoudenssamenstelling blijkt overduidelijk hoeveel groter de kans is om als alleenstaande in een rust- of verzorgingstehuis te worden opgenomen. Het bevestigt het belang van de samenlevingsvorm om zelfstandig thuis

te blijven functioneren. Uiteindelijk zijn de partner, de inwonende kinderen en soms andere huisgenoten vaak de belangrijkste vorm van informele hulp. In een grootstad als Brussel, met een groot aandeel alleenstaanden, is burenhulp soms de enige directe steun waarop mensen kunnen rekenen.

Meestal zullen verschillende vormen van mantelzorg elkaar aanvullen. Om een beleid te ondersteunen dat gericht is op het langer thuis laten functioneren van mensen, moet mantelzorg echter inpassen in een breder netwerk van professionele hulpverlening en dienstverlening aan huis. Men mag de draagkracht van mantelzorg inderdaad niet overschatten. Uit internationaal onderzoek blijkt dat intensieve mantelzorg vaak zelf een gezondheidstol eist voor de extra taak die gedurende lange tijd bovenop de normale dagtaak komt.

De gegevens uit de census van 2001 geven voor de eerste maal een duidelijk cijferbare aanduiding op bevolkingsniveau van het belang van mantelzorg. Deze cijfers laten ook toe om de situatie van de mantelzorg in het Brussels Gewest te vergelijken met de rest van het land. De census geeft informatie over de mantelzorgers, en niet over de mensen die zorg ontvangen.

9 % van de Brusselaars geeft aan mantelzorg te verlenen op het moment van de socio-economische enquête 2001. Dit percentage ligt precies even hoog als het Belgisch gemiddelde. Dit lijkt opmerkelijk voor een stedelijke omgeving omdat mantelzorg vaak geassocieerd wordt met familiale en sociale netwerken en deze sterker lijken buiten een grootstad. Mantelzorg heeft dus ook in de grootstad een belangrijke complementaire rol naast de formele hulp die door de maatschappij wordt aangeboden.

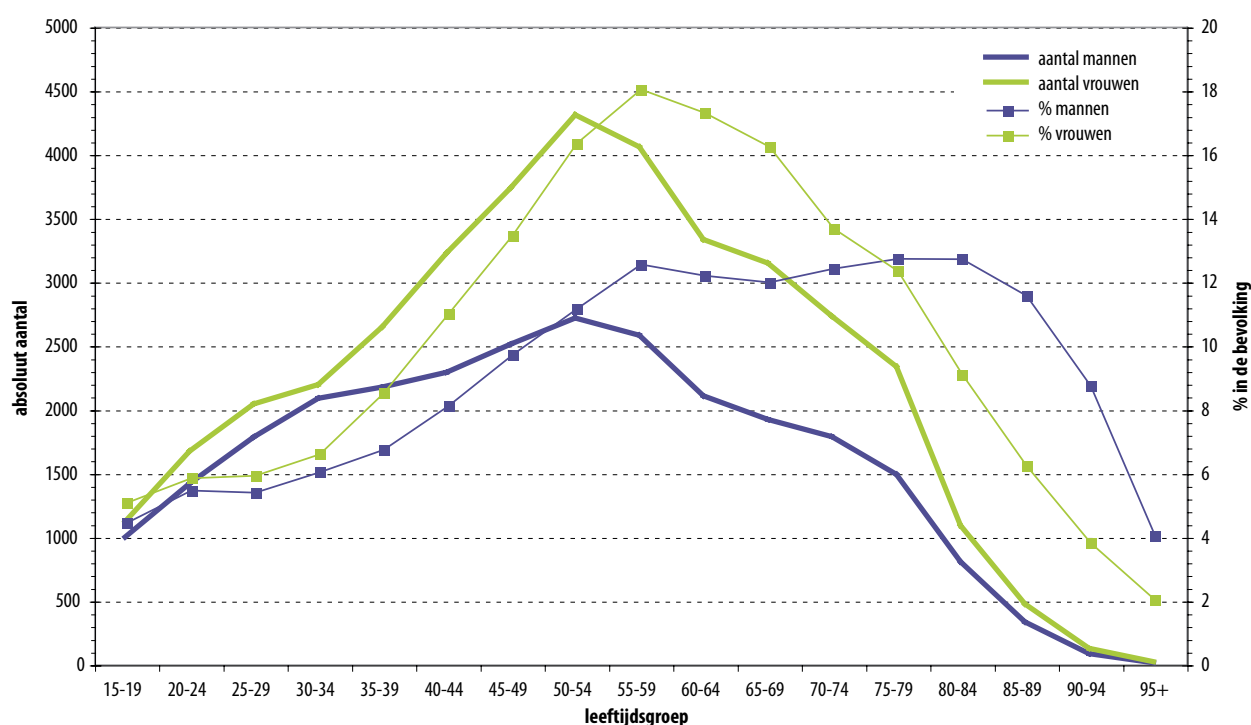
Tabel 3-10 Mantelzorgers in het Brussels Gewest naar leeftijd, geslacht van de mantelzorger en relatie met de persoon die wordt verzorgd

mannen	aantal respondenten	totaal aantal		eigen huishouden		familie		vrienden		buren	
		N	%	%	ratio	%	ratio	%	ratio	%	ratio
15-19	22 242	992	4,46	2,34	1,49	1,21	1,18	0,80	1,68	0,34	1,71
20-24	25 774	1 411	5,47	2,03	1,31	2,07	1,35	1,40	1,81	0,34	1,81
25-29	32 816	1 774	5,41	1,41	1,09	2,52	1,30	1,42	1,84	0,42	1,99
30-34	34 367	2 078	6,05	1,69	1,04	2,75	1,37	1,42	2,01	0,49	2,10
35-39	32 056	2 166	6,76	1,94	0,88	2,94	1,18	1,69	2,10	0,56	1,78
40-44	28 102	2 283	8,12	2,31	0,85	3,70	1,06	1,93	2,14	0,67	1,76
45-49	25 741	2 505	9,73	2,90	0,89	4,56	0,93	1,95	1,84	0,78	1,67
50-54	24 229	2 708	11,18	2,85	0,77	5,83	0,98	2,12	1,96	0,80	1,61
55-59	20 466	2 573	12,57	3,54	0,87	6,52	1,05	2,25	1,92	0,97	1,75
60-64	17 183	2 098	12,21	3,71	0,79	5,35	1,04	2,45	1,65	1,28	1,60
65-69	15 923	1 912	12,01	4,16	0,73	4,47	1,20	2,62	1,66	1,38	1,53
70-74	14 299	1 778	12,43	4,99	0,73	3,29	1,27	3,15	1,94	1,53	1,60
75-79	11 635	1 483	12,75	6,45	0,75	2,28	1,17	2,83	1,80	1,56	1,73
80-84	6 259	797	12,73	7,43	0,82	1,85	1,07	2,54	1,93	1,23	1,65
85-89	2 806	325	11,58	7,02	0,90	1,21	0,78	2,32	2,15	1,00	1,84
90-94	868	76	8,76	4,84	1,06	1,15	0,88	1,84	2,25	0,69	1,69
95+	148	6	4,05	2,70	1,11	0,68	0,63	0,00	0,00	0,00	0,00
totaal	314 914	26 965	8,56	2,86	0,86	3,50	1,07	1,88	1,86	0,76	1,66
vrouwen	aantal respondenten	totaal aantal		eigen huishouden		familie		vrienden		buren	
		N	%	%	ratio	%	ratio	%	ratio	%	ratio
15-19	21 841	1 113	5,10	2,60	1,41	1,46	1,18	1,00	1,60	0,34	1,96
20-24	28 372	1 664	5,86	2,07	1,21	2,48	1,05	1,23	1,46	0,35	1,65
25-29	34 258	2 034	5,94	1,73	1,10	2,96	1,02	1,20	1,68	0,37	1,62
30-34	33 089	2 188	6,61	2,06	0,98	3,27	1,00	1,32	1,78	0,49	1,46
35-39	30 915	2 640	8,54	2,59	0,94	3,89	0,85	1,79	1,89	0,75	1,54
40-44	29 235	3 218	11,01	3,27	1,00	5,36	0,78	2,06	1,60	1,11	1,57
45-49	27 686	3 731	13,48	3,25	0,86	7,25	0,76	2,66	1,66	1,22	1,48
50-54	26 280	4 302	16,37	3,52	0,79	9,49	0,82	3,01	1,67	1,58	1,65
55-59	22 440	4 051	18,05	4,02	0,79	10,15	0,94	3,47	1,73	1,72	1,64
60-64	19 197	3 324	17,32	4,49	0,81	8,05	1,03	3,93	1,77	2,05	1,60
65-69	19 311	3 139	16,25	4,55	0,75	6,16	1,27	4,45	2,04	2,41	1,79
70-74	19 877	2 723	13,70	4,09	0,67	4,20	1,41	4,09	2,08	2,22	1,80
75-79	18 845	2 328	12,35	4,04	0,73	2,75	1,32	3,96	2,35	2,12	1,95
80-84	11 850	1 081	9,12	3,13	0,77	1,94	1,17	2,64	2,25	1,49	2,13
85-89	7 468	467	6,25	1,97	0,84	1,23	0,96	1,81	2,30	1,03	2,32
90-94	3 082	118	3,83	1,07	0,73	0,91	0,94	1,10	2,22	0,68	2,41
95+	733	15	2,05	1,09	0,86	0,27	0,24	0,00	0,00	0,27	1,13
totaal	354 479	38 136	10,76	3,04	0,84	4,83	0,90	2,41	1,78	1,17	1,64

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

Figuur 3-12

Spreading van de mantelzorgers naar leeftijd en geslacht in het Brussels Gewest

Bron: NIS - Algemene socio-economische enquête 2001

De spreading naar type mantelzorg en leeftijd (tabel 3-10) wijkt wel af van het Belgisch gemiddelde. Er wordt over het algemeen minder hulp geboden binnen het eigen huishouden of aan familie en meer aan burens, vrienden en kennissen. Dit vloeit wellicht ten dele voort uit de huishoudensstructuur van het Brussels Gewest met kleinere huishoudens en meer alleenstaanden. De kans om binnen het huishouden hulp te bieden is dus aanzienlijk kleiner. De hogere proporties mantelzorg aan burens en kennissen zijn specifiek voor een stedelijke context.

Mantelzorg is afhankelijk van de combinatie van nood aan hulp en van beschikbaarheid van mantelzorgers. Mantelzorg ligt het hoogst in Wallonië waar ook de vraag het hoogste is (het hoogste aantal hulpbehoevenden omwille van gezondheidsredenen). Het Brussels Gewest neemt een middenpositie in tussen Vlaanderen en Wallonië.

Figuur 3-12 toont dat vrouwen vaker mantelzorg geven dan mannen. In absolute aantallen zijn er voor elke leeftijdsgroep steeds meer vrouwen die mantelzorg geven dan mannen. In relatieve cijfers is het aandeel mannen ouder dan 80 jaar dat mantelzorg geeft hoger dan het aandeel vrouwen. Eenzelfde beeld kan ook voor het geheel van België worden vastgesteld.

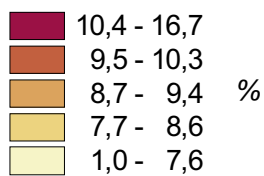
Bij de analyse van de mantelzorg naar type en naar duur blijkt wel dat vrouwen gemiddeld meer uren mantelzorg opgeven. Uit analyse van de gegevens blijkt dat het grootste verschil erin ligt dat vrouwen aanzienlijk meer zorg geven buiten het huishouden dan mannen. Vooral zorg aan de familie scoort veel hoger bij vrouwen. Vooral vrouwen tussen 50 en 64 jaar geven veel mantelzorg. 17 % van de vrouwen in deze leeftijdsgroep verklaart mantelzorg te verlenen. Dit is een bijzonder hoog percentage gezien de gestelde vraag ^[20].

²⁰ De vraag was: «Staat u tenminste een keer per week niet-beroepsmatig in voor hulp of verzorging van één of meerdere personen met langdurige ziekten, aandoeningen of handicaps?». Indien ja, moest men aangeven hoeveel tijd men besteedt aan de hulp of verzorging.

1/10/2001

Aandeel van de bevolking dat mantelzorg verleent

Brussels Gewest : 9,0

%

 <200 inwoners of <250 inw/km²

Cartografie: VUB - Interface Demography

Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

0 1 2 km

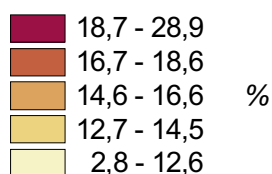
Kaart 3-19 toont het aandeel mantelzorgers in de totale bevolking, zonder rekening te houden met leeftijd of geslacht. De beschikbaarheid voor mantelzorg wordt natuurlijk ten dele bepaald door de leeftijd en het geslacht van de bevolking. Deze weerspiegelt dus minstens partieel de leeftijd- en geslachtstructuur van de Brusselse buurten.

De structuur is sterk concentrisch. De laagste proporties mantelzorgers komen voor in de armere wijken van het Brussels Gewest en van de eerste kroon. De hogere proporties in de buitenste kroon.

1/10/2001

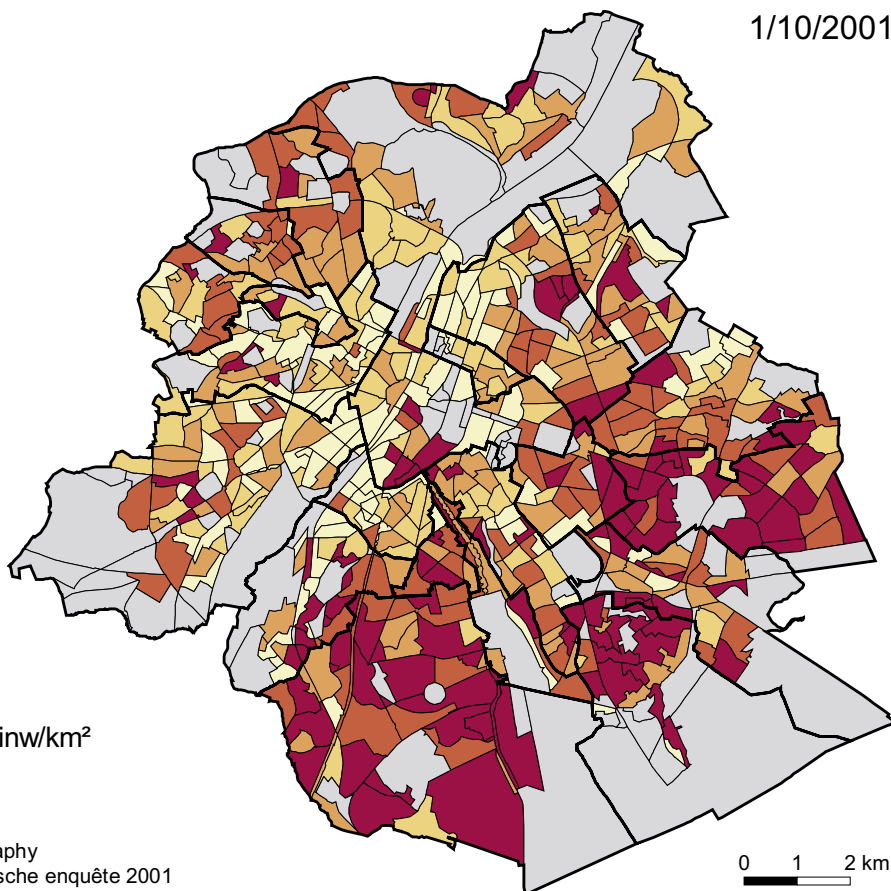
Aandeel van vrouwen
tussen 45 en 74 jaar dat
mantelzorg verleent

Brussels Gewest : 15,8

 <200 inwoners of <250 inw/km²

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

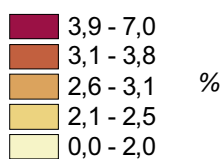
Kaart 3-20 toont het aandeel mantelzorgers onder vrouwen tussen 45 en 74 jaar. Ook dit beeld wordt beïnvloed door de bevolkingssamenstelling van de buurt. We zien een consolidatie van kaart 3-19, wat erop wijst dat vooral vrouwen uit de zuidoostelijk kwadrant aangeven vaak mantelzorg te verlenen. In het hoogste quintiel gaat het om 18 tot 29 % van de vrouwen in die leeftijdsgroep. De buurten met hoge proporties zijn ook terug te vinden in delen van Evere en Schaarbeek (Bloemenwijk), in een aantal wijken in de westelijke rand en in Brussel-stad rond de Marollen.

De buurten van de 19de eeuwse gordel halen de laagste scores in kaarten 3-19 en 3-20. Dit lijkt eigenaardig gezien het relatief grote aandeel mensen met een slechte zelfgerapporteerde gezondheid in deze buurten. Het kaartbeeld wordt zeker beïnvloed door de jonge bevolkingsstructuur van deze buurten. Kaart 3-21 toont dat deze buurten tot het hoogste quintiel behoren inzake mantelzorg binnen het huishouden. De oudere migranten blijven er immers vaker inwonen bij hun kinderen.

1/10/2001

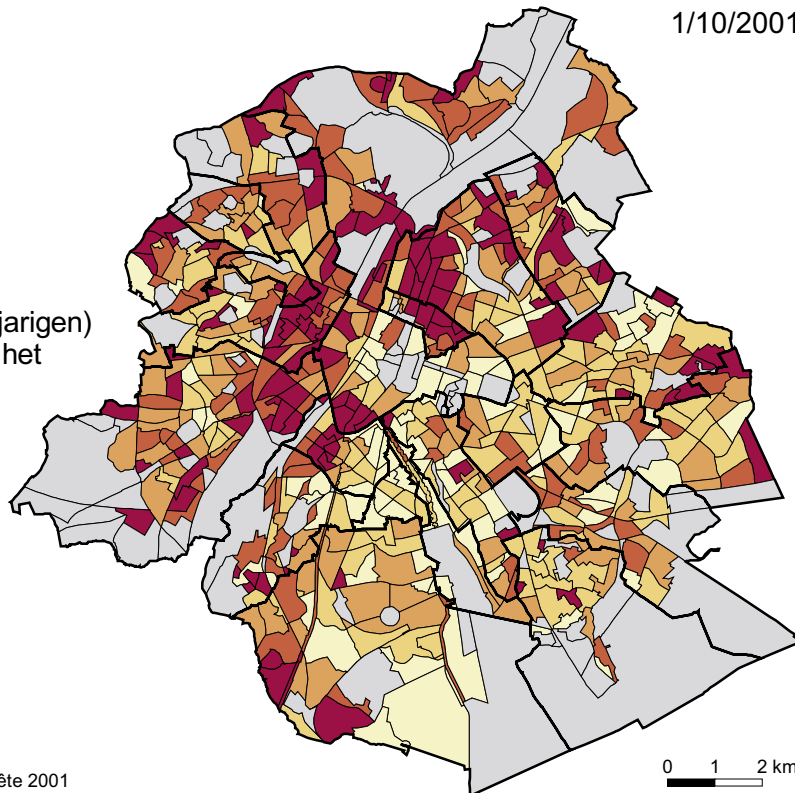
Aandeel van de bevolking (+15 jarigen)
dat mantelzorg verleent binnen het
huishouden

Brussels Gewest : 3,0

<200 inwoners of <250 inw/km²

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Kaart 3-21 toont het aandeel mantelzorgers die zorg verlenen binnen het huishouden. Het kaartbeeld verschilt sterk van de vorige kaarten. De ruimtelijke spreiding wordt hier meer bepaald door de vraag (omdat de mantelzorger op hetzelfde adres woont dan de persoon die zorg krijgt). De buurten met de kleinste proportie mantelzorgers binnen het huishouden komen overeen met de buurten waar de gezondheidstoestand het beste is en de vraag naar mantelzorg het minst groot. Het zuidoostelijk kwadrant wijkt duidelijk af van de rest van het Brussels Gewest. Deze kaart verheldert enigszins het kaartbeeld van globale mantelzorg (kaart 3-19).

Het geven van mantelzorg aan familie buiten het huishouden wordt gevisualiseerd in kaart 3-22. Het ruimtelijk patroon is duidelijk concentrisch met hoge proporties mantelzorgers in de buitenwijken en lage proporties in het centrum. Het kaartbeeld wordt bepaald door het samenvallen van diverse factoren, zoals de leeftijdsstructuur en de afstand. Mantelzorg buiten het huishouden gaat vooral naar ouders op hoge leeftijd die nog zelfstandig wonen. Het hoog aantal jongeren in de binnenstad (waarvan de ouders nog niet heel oud zijn) en het groot aantal migranten, die doorgaans in België geen ouders op leeftijd hebben, resulteren in dit typisch kaartbeeld.

Kaart 3-23 toont de spreiding van de mantelzorg aan burens, vrienden en kennissen. Opnieuw krijgen we een ander kaartbeeld dat nu in grote mate gestuurd wordt door beschikbaarheid enerzijds en wellicht ook de vraag en langdurige sociale netwerken anderzijds. Ook het feit dat mantelzorg buiten het huishouden vaker wordt verleend door hoger opgeleiden beïnvloedt het kaartbeeld.

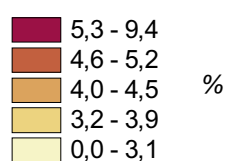
Kaart 3-22

Mantelzorg aan familie buiten het huishouden

1/10/2001

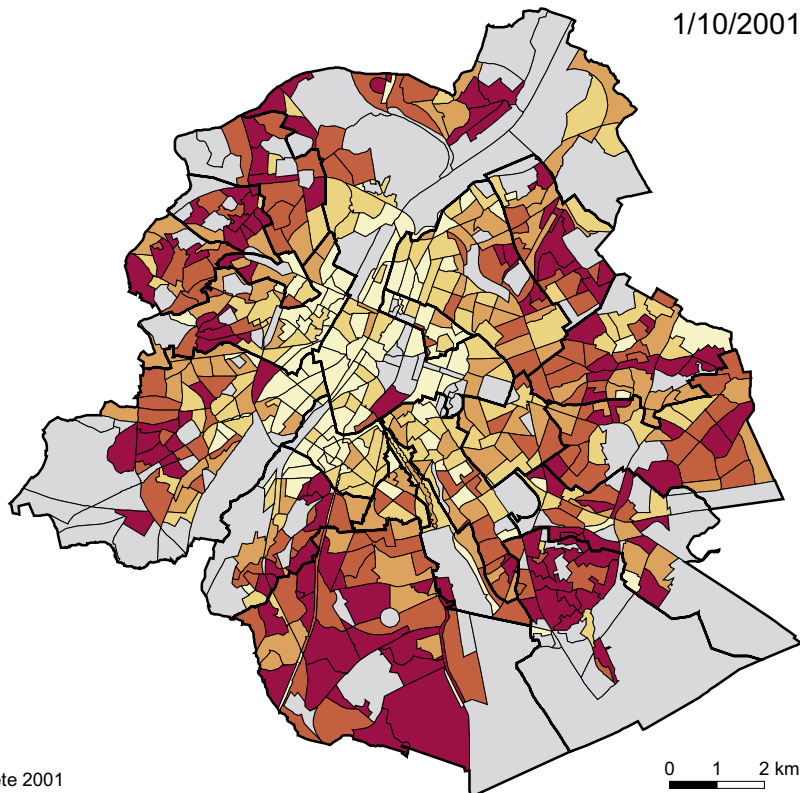
Aandeel van de bevolking
(+15 jarigen) dat mantelzorg
verleent aan familie
buiten het huishouden

Brussels Gewest : 4,2

 <200 inwoners of <250 inw/km²

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

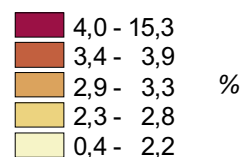
Kaart 3-23

Mantelzorg aan buren, vrienden en kennissen

1/10/2001

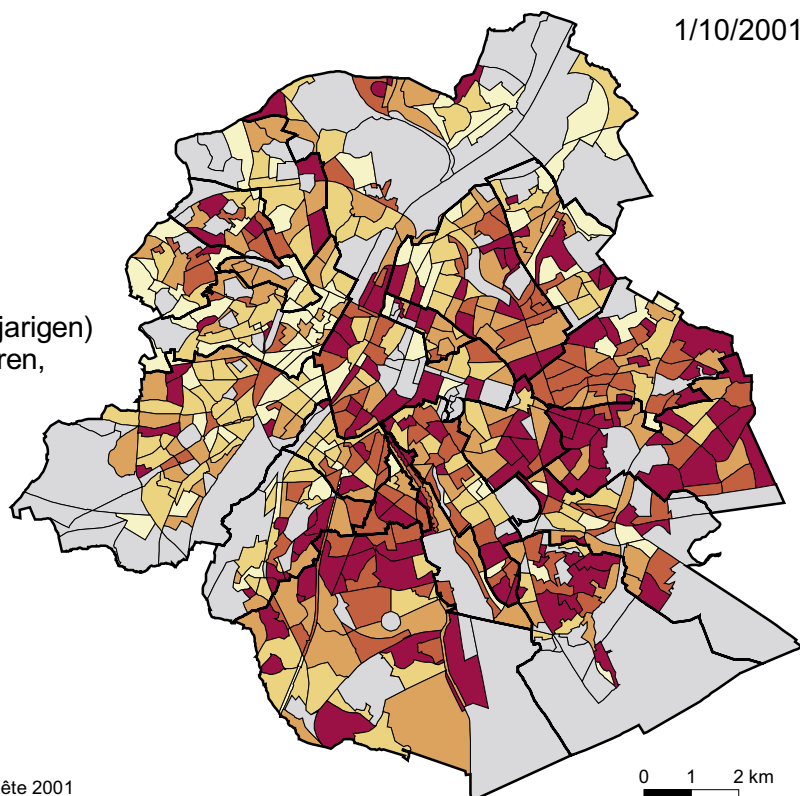
Aandeel van de bevolking (+15 jarigen)
dat mantelzorg verleent aan buren,
vrienden en kennissen

Brussels Gewest : 3,1

 <200 inwoners of <250 inw/km²

Cartografie: VUB - Interface Demography
Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001

Waar overlijden de Brusselse ouderen?

De behoeften en het aanbod aan zorg bij het levenseinde zijn heel verschillend naargelang het overlijden plaats vindt in de thuisomgeving, in het ziekenhuis of in een rustoord. Voor de diensten en het beleid is het dan ook belangrijk om een goed zicht te hebben op het aandeel van de bevolking dat in deze verschillende omgevingen sterft en op de onderliggende motieven en redenen.

Waar men sterft is bovendien geen willekeurige beslissing. Een overlijden in het ziekenhuis is vaak het gevolg van een levensbedreigende aandoening die niet toelaat dat de stervende patiënt (nog langer) thuis of in het rusthuis wordt verzorgd. Het kan echter ook een keuze zijn van de patiënt die geen last wil zijn voor zijn omgeving of een keuze omwille van financiële redenen. Een overlijden in het rusthuis zal ongetwijfeld vaker het gevolg zijn van een vrije keuze maar ook hier gebeurt een opname in een rust- of verzorgingsinstelling vaak naar aanleiding van de onmogelijkheid om nog langer in de thuisomgeving te kunnen blijven functioneren en/of verzorgd te worden.

Gezien de plaats van overlijden deel uitmaakt van de vele gegevens die worden opgenomen op het overlijdensformulier dat verplicht bij elk sterfgeval wordt ingevuld, kunnen we, aan de hand van de andere geregistreerde informatie over de overledene, de plaats van overlijden bestuderen in functie van deze verschillende kenmerken van het overlijden en de overledene. Zodoende kunnen we nagaan in welke mate deze kenmerken de kans vergroten of verkleinen om in een bepaalde omgeving te sterven.

Tabel 3-11 toont de verdeling van de plaats van overlijden voor alle sterfgevallen van Brusselse inwoners van 60 jaar of ouder van 1998 tot en met 2004:

Tabel 3-11	Plaats van overlijden van Brusselaars van 60 jaar of ouder, 1998-2004	
	Aantal	%
Privé-huishouden	10 103	16,7
Ziekenhuis	33 599	55,6
Bejaardentehuis	16 305	27,0
Andere of onbekend	443	0,7
Totaal	60 450	100,0

Bron: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, statistische formulieren voor overlijden.

Hoewel het aandeel overlijdens in het bejaardentehuis in de loop van de bestudeerde periode lichtjes toeneemt ten koste van het aandeel thuisoverlijdens^[21], gaat het hier om een zeer trage evolutie en zijn de jaarlijkse percentages stabiel genoeg om al de gegevens samen te kunnen analyseren.

We stellen dus vast dat de meerderheid van de oudere Brusselaars in het ziekenhuis overlijdt, ruim een kwart in een bejaardentehuis en ongeveer 17 % thuis overlijdt. In de internationale onderzoeksliteratuur wordt vaak verondersteld dat de meeste mensen thuis wensen te sterven. Niet zozeer de plaats zelf zou hierin de doorslag geven maar wel de aanwezigheid van naasten, de mogelijkheid tot inspraak in de zorgkeuzes, enz. Hoewel de wenselijkheid van het overlijden in de thuisomgeving dus ook afhankelijk is van de huishoudenssituatie en de nood aan specifieke zorgen, mogen we toch stellen dat thuis door de meeste mensen beschouwd wordt als de omgeving waarin het overlijden in de best mogelijke omstandigheden kan gebeuren.

Vergelijken we deze resultaten voor het Brussels Gewest met de cijfers voor Vlaanderen in 2003 (Cohen, 2007) dan zien we dat ook daar een ruime helft (53,7 %) in het ziekenhuis sterft, maar dat de verhouding tussen thuisoverlijdens en overlijdens in een bejaardentehuis in Vlaanderen omgekeerd is (19,8 % sterft in een bejaardentehuis en 24,3 % van de Vlamingen overlijdt thuis).

Wanneer we de plaats van overlijden bestuderen in functie van de geregistreerde kenmerken van de overleden Brusselse ouderen stellen we voor de meeste van de onderzochte kenmerken een significante relatie vast (tabel 3-12). De verdeling van de plaats van overlijden verschilt naargelang het profiel van de oudere.

Zo zien we dus dat de kans om thuis te sterven het grootst is bij mannen, ouderen die in een privé-huishouden met meer dan 1 persoon leven, ouderen onder de 75 jaar en niet-Europese Brusselaars. Van de onderzochte doodsoorzaken waren het de overlijdens door een hartaanval die zich het meest thuis voordeden. Onder de Brusselse gemeenten ligt het aandeel thuisoverlijdens het hoogst in Sint-Pieters-Woluwe.

²¹ De desbetreffende antwoordcategorie op het overlijdensformulier is «thuis». Hoewel dit meestal de eigen thuisomgeving betreft is dit ook de aan te duiden categorie wanneer het gaat om een overlijden in het huis van iemand anders (familieid, vrienden, ...). In het vervolg van de tekst zullen we, omwille van de leesbaarheid, de term «thuis» verder blijven gebruiken.

Tabel 3-12		Plaats van overlijden (%) naar demografische kenmerken, doodsoorzaak en woongemeente (60 jaar en ouder, Brussels Gewest, 1998-2004)		
		Thuis	Ziekenhuis	Rusthuis
Geslacht	Mannen	20,8	62,1	17,0
	Vrouwen	13,9	51,5	34,6
Leefsituatie	Alleenwonend	19,0	65,7	15,3
	Privé-huishouden (meer dan 1 persoon)	25,0	66,6	8,4
	Instelling	1,7	26,1	72,2
Leeftijd	60-74	24,7	66,7	8,6
	75 en meer	14,2	52,5	33,3
Nationaliteit	Belg	16,5	55,5	28,0
	EU-15 (zonder België)	19,9	61,9	18,2
	Maghreb + Turkije	22,5	73,6	3,8
	Andere	22,1	55,0	22,9
Doodsoorzaak	Kankers	15,8	70,5	13,6
	Ischemische Hartziekten	29,8	51,6	18,6
	Chronische ademhalingsaandoeningen	19,0	56,9	24,1
	Griep en pneumopathie	4,8	69,6	25,6
	Dementie	2,9	38,0	59,1
	Leverziekten	12,6	76,4	11,1
	Vallen	19,8	59,9	20,3
	Andere	17,2	50,9	31,9
Woongemeente	Anderlecht	16,6	61,9	21,6
	Oudergem	18,4	49,4	32,2
	Sint-Agatha-Berchem	12,0	57,3	30,7
	Brussel-Stad	16,6	55,9	27,5
	Etterbeek	17,5	52,7	29,8
	Evere	17,3	55,1	27,6
	Vorst	17,9	59,4	22,7
	Ganshoren	16,2	58,8	25,1
	Elsene	17,9	52,6	29,5
	Jette	15,9	55,8	28,2
	Koekelberg	16,1	63,2	20,7
	Sint-Jans-Molenbeek	14,0	56,4	29,6
	Sint-Gillis	18,4	56,5	25,1
	Sint-Joost-ten-Node	19,2	55,2	25,5
	Schaarbeek	16,7	59,3	24,0
	Ukkel	15,8	54,7	29,5
	Watermaal-Bosvoorde	17,6	45,1	37,4
	Sint-Lambrechts-Woluwe	17,1	57,2	25,7
	Sint-Pieters-Woluwe	24,0	46,3	29,7

Bron: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, statistische formulieren voor overlijden.

De percentages in tabel 3-12 zijn op zichzelf echter moeilijk te interpreteren. Zo bestaat er immers een sterke relatie tussen verschillende van de gemeten kenmerken onderling waardoor het niet meteen duidelijk is welke verschillen nu het meest bepalend zijn voor de plaats van overlijden, onafhankelijk van de andere kenmerken. Om hierin verdere duidelijkheid te verschaffen voerden we een logistische regressie^[22] uit waarbij de uitkomstvariabele het al dan niet thuis overlijden betreft.

We presenteren in tabel 3-13 de resultaten van deze analyse op de groep van Brusselse ouderen van 60 jaar of ouder die vóór het overlijden nog thuiswonend waren. De ouderen die in een rusthuis verblijven worden niet opgenomen in de analyse aangezien hun kans om thuis te sterven nihil is. In de kolom «Odds Ratio» kan telkens de kans worden afgelezen op een thuisoverlijden in de onderzochte categorie ten opzichte van de kans in de referentiecategorie die telkens tussen haakjes is aangegeven.

We stellen vast dat, na statistische controle voor de andere opgenomen kenmerken, de kans om thuis te overlijden voor mannen 1,06 maal hoger ligt dan voor vrouwen. Dit verschil is statistisch significant maar eerder klein.

De doodsoorzaak lijkt de grootste invloed uit te oefenen op het al dan niet thuis overlijden. We zien dat een overlijden door hartfalen bijna 9 keer zo vaak leidt tot een thuisoverlijden dan wanneer dementie de doodsoorzaak is. Ook bij chronische ademhalingsziekten en vallen stellen we een beduidend hogere kans op een thuisoverlijden vast. Hartaanvallen en valpartijen zijn doodsoorzaken die plots en onaangekondigd optreden en die zich ook even goed kunnen voordoen bij mensen die verder in een goede algemene gezondheid verkeren. Een hartaanval of een dodelijke valpartij heeft dus een hoge kans om in de thuisomgeving te gebeuren en het overlijden volgt zo snel dat een overbrenging naar het ziekenhuis niet meer mogelijk is. Bij de chronische ademhalingsziekten is dit alles echter niet het geval maar kan de verhoogde kans op een thuisoverlijden misschien verklaard worden door de trage en lange evolutie van deze aandoeningen waardoor het mogelijk is om, na een eventuele behandeling in het ziekenhuis, de benodigde zorgen thuis te kunnen voorzien (thuisverpleging, mantelzorg, ...).

Mensen die in een privé-huishouden met meer dan 1 persoon leven hebben 1,32 maal meer kans op een thuisoverlijden dan alleenwonenden.

Bij de onderzochte leeftijdscategorieën zien we eveneens grote verschillen. Wie relatief jong sterft heeft een hogere kans op thuisoverlijden dan iemand die op hogere leeftijd sterft. Om hieraan een correcte interpretatie te geven zou het zeker nodig zijn om de doodsoorzaken, die in het model worden geanalyseerd, verder te verfijnen.

De kans om thuis te overlijden verschilt ook naargelang de nationaliteit. In vergelijking met Belgen en Brusselaars met een Europese (EU-15) nationaliteit overlijden minder Brusselse Maghrebijnen en Turken thuis. Dit lijkt op het eerste gezicht in tegenspraak met de resultaten in tabel 3-12 waar we konden zien dat een groter aandeel van de Maghrebijnen en Turken thuis overlijdt in vergelijking met de Belgen. In de logistische regressie selecteerden we alleen de mensen die thuis woonden. Brusselaars die bij hun overlijden in een rust- of verzorgingstehuis woonden werden dus niet opgenomen. Tabel 3-12 toont aan dat er proportioneel veel meer Belgen in een rusthuis wonen dan Maghrebijnen of Turken. De Belgen die in een rusthuis wonen vertegenwoordigen waarschijnlijk in termen van zorg het meest afhankelijke deel van de oudere Belgische Brusselaars. Het weglaten van de mensen die in een rusthuis verblijven betekent dan ook dat de meest zorgbehoevende Belgische ouderen niet in de analyse zitten terwijl van de Maghrebijnen en Turken bijna de hele populatie nog steeds thuis woont bij het overlijden en bijgevolg ook opgenomen is in de analyse. Dit zou de paradoxale resultaten uit de logistische regressie kunnen verklaren. Dat de Maghrebijnse en Turkse Brusselaars niet in een rusthuis verblijven zal waarschijnlijk verschillende redenen hebben. Enerzijds valt immers te denken aan de mogelijke taalbarrière en de culturele gewoontes van deze groepen en anderzijds zien we dat de bevolking van 60 jaar en ouder in deze nationaliteitsgroep beduidend jonger is (figuur 3-04). Meer dan de helft van de overlijdens van Brusselse Maghrebijnen en Turken gebeurt voor de leeftijd van 70 jaar. Bij de Belgen bedraagt dit percentage slechts 12 %.

Tenslotte zien we ook tussen de Brusselse gemeenten beduidende verschillen in de kansen op een thuisoverlijden. Zo is de kans op een thuisoverlijden, na controle voor alle andere opgenomen variabelen, bijvoorbeeld 2 keer zo hoog in Sint-Pieters Woluwe dan in Brussel-Stad.

²² Logistische regressie is een statistische methode waarbij de opgenomen verklarende kenmerken uit elkaar worden gehaald en zodoende geprobeerd wordt om de unieke bijdrage van elk kenmerk apart te bepalen.

Tabel 3-13

De (relatieve) kans op een thuisoverlijden gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, nationaliteit, leefsituatie, doodsoorzaak en woongemeente (Logistische regressie), Brussels Gewest, 1998-2004

		Odds Ratio	*
Nationaliteit (vs Belg)	EU-15 (zonder België)	1,00	ns
	Maghreb en Turkije	0,81	
	Andere	1,20	ns
Leefsituatie (vs alleen)	Privé-huishouden (meer dan 1 persoon)	1,32	
Geslacht (vs vrouwen)	Mannen	1,06	
Leeftijd (vs 95 jaar en meer)	60-64	1,67	
	65-69	1,49	
	70-74	1,29	
	75-79	1,12	ns
	80-84	0,99	ns
	85-89	0,91	ns
	90-94	0,92	ns
Gemeente (vs Brussel-Stad)	Anderlecht	1,07	ns
	Oudergem	1,56	
	Sint- Agatha- Berchem	0,92	ns
	Etterbeek	1,47	
	Evere	1,30	
	Vorst	1,18	
	Ganshoren	1,12	ns
	Elsene	1,49	
	Jette	1,24	
	Koekelberg	1,25	
	Sint-Jans-Molenbeek	1,08	ns
	Sint-Gillis	1,70	
	Sint-Joost-ten-Node	1,30	
	Schaarbeek	1,13	
	Ukkel	1,46	
	Watermaal-Bosvoorde	1,65	
	Sint-Lambrechts-Woluwe	1,26	
	Sint- Pieters-Woluwe	2,07	
Doodsoorzaak (vs dementie)	Kankers	3,11	
	Ischemische Hartziekten	8,65	
	Chronisch respiratoire aandoeningen	5,01	
	Griep en pneumopathie	1,23	ns
	Leverziekten	2,17	
	Vallen	5,71	
	Andere	5,17	

* ns = statistisch niet significant verschillend met referentiecategorie
Bron: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, statistische formulieren voor overlijden.

VII. DE EVOLUTIE VAN DE OUDERE BEVOLKING

Een terugblik op het recente verleden

In tegenstelling met de algemene evolutie in België heeft het Brussels Gewest de afgelopen jaren een relatieve verjonging doorgemaakt. Naast de instroom van migranten in de jongere leeftijdsgroepen is ook een sterk toegenomen natuurlijke aangroei hiervoor verantwoordelijk. Maar nog belangrijker is dat de oudere bevolking in tegenstelling tot de rest van het land ook in absolute aantallen niet is toegenomen.

Tabel 3-01 vooraan in dit hoofdstuk toonde reeds dat de Brusselse bevolking van 65 jaar en ouder afnam in de periode van 1989 tot 2006. De krimp van de oudere Brusselse bevolking tussen 1989 en 2006 is het gevolg van 3 factoren: de hoge sterfte onder de oudste geboortecohorten, een instroom van kleinere geboortecohorten uit het interbellum in de oudere leeftijdsgroep en een negatief migratiesaldo van 15 985 personen in deze leeftijdsgroep over een periode van 10 jaar.

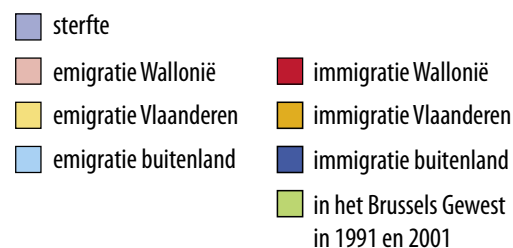
De daling in absolute aantallen heeft zich vooral afgespeeld bij de leeftijd 65-84 jaar. De leeftijdsgroep van 85 tot 94 is aangegroeid van 17 920 in 1989 tot 18 667 in 2006 en de 95+ zijn in dezelfde periode zelfs bijna verdubbeld van 1 000 tot 1 717 personen (tabel 3-01). Belangrijk is evenwel dat deze evolutie absoluut niet lineair verloopt. Het aantal mensen in elke leeftijdsgroep varieert in de tijd. De leeftijdsgroep 65-74 bereikte haar maximum aantal in 1994 en ongeveer 10 jaar later, in 2005, is de leeftijdsgroep van 75-84 op haar maximum grootte. De leeftijdsgroep 85-94 behaalde in 2000 haar maximum. Dergelijke verschuivingen zijn natuurlijk niet zonder gevolg voor de vraag naar thuishulp en gezondheidszorg.

De volkstellingen van 1991 en 2001 (socio-economische enquête) vormen twee uitstekende referentiepunten om de evolutie van de bevolking meer in detail op te volgen (figuur 3-13). Om een idee te hebben hoe de bevolking in een tijdspanne van tien jaar evolueert keren we terug naar de volkstelling van 1991. In 1991 wonen er in het Brussels Gewest 276 701 personen die in de census van 2001 potentieel tot de 65-plussers kunnen horen. Onder hen zijn er 271 025 personen die op 1 maart 1991 55 jaar en ouder zijn en 5 676 54-jarigen^[23]. Samen maken zij meer dan een vierde van de Brusselse bevolking van 1991 uit. De eerste staaf in figuur 3-13 toont wat er 10 jaar later van die groep overblijft. Net iets meer dan de helft van die groep woont nog in het Brussels Gewest: 53 % of 147 065

personen. 101 703 personen of bijna 37 % is overleden. Ongeveer 10 % woont niet langer in het Brussels Gewest: 10 454 vertrokken naar het buitenland, 9 209 naar Vlaanderen en 8 270 naar Wallonië. De tweede staaf toont de samenstelling in 2001 van de Brusselaars van 65 jaar en ouder naar hun verblijfplaats in 1991. Bovenop de blijvers zijn er ook nieuwkomers. In deze leeftijdsgroep zijn ze kleiner in aantal dan de emigranten, maar toch gaat het om 4 151 personen uit Vlaanderen, 3 124 uit Wallonië en 4 673 uit het buitenland wat de totale groep 65-plussers in 2001 op 159 013 brengt. Al die veranderingen resulteren in de bevolking van 65+ zoals we die kennen in 2001.^[24]

Figuur 3-13

Wat gebeurde er met de Brusselaars van 1991 die in 2001 potentieel tot de Brusselse bevolking van 65 jaar en ouder zou behoren?

Bron: NIS – Volkstelling 1991 en Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-14 Loop van de bevolking van 55+ in 1991 over de periode 1991-2001, Brussels Gewest

nationaliteit bij geboorte	emigratie 1991-2001 uit Brussels Gewest naar:			immigratie 1991-2001 naar Brussels Gewest van:		
	Vlaanderen	Wallonië	wereld	Vlaanderen	Wallonië	wereld
Belg	7 846	6 884	1 923	3 544	2 581	1 430
Frankrijk	110	260	590	100	96	334
Italië	117	156	533	39	50	224
Spanje	122	102	1 449	21	21	120
Marokko	48	19	195	35	25	798
Polen	31	47	111	30	25	36
Nederland	112	48	126	48	19	71
Griekenland	50	26	368	17	4	155
Turkije	42	5	104	11	16	241
Portugal	13	26	203	3	9	120
alle overige nationaliteiten	718	697	4 852	303	278	1 144
Totaal	9 209	8 270	10 454	4 151	3 124	4 673

Bron: NIS – Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-14 geeft een overzicht van de migratie naar nationaliteit bij geboorte van 55-plussers in de periode 1991-2001 tussen het Brussels Gewest en de rest van de wereld. De beschikbare gegevens laten niet toe na te gaan naar welk land men vertrekt bij het verlaten van België. Bij de ongeveer tienduizend Brusselaars ouder dan 55 jaar die tussen 1991 en 2001 naar het buitenland zijn vertrokken is de terugkeermigratie wellicht een belangrijk onderdeel. Vooral personen met Spaanse nationaliteit blijken talrijk vertegenwoordigd te zijn bij de 55-plussers van 1991 die uit het Brussels Gewest naar het buitenland (en vermoedelijk naar Spanje) zijn getrokken. Toch vormen de oudere migranten die naar hun land terugkeren een minderheid ten opzichte van de Brusselaars die uit de migratie afkomstig zijn en in het Brussels Gewest blijven wonen.

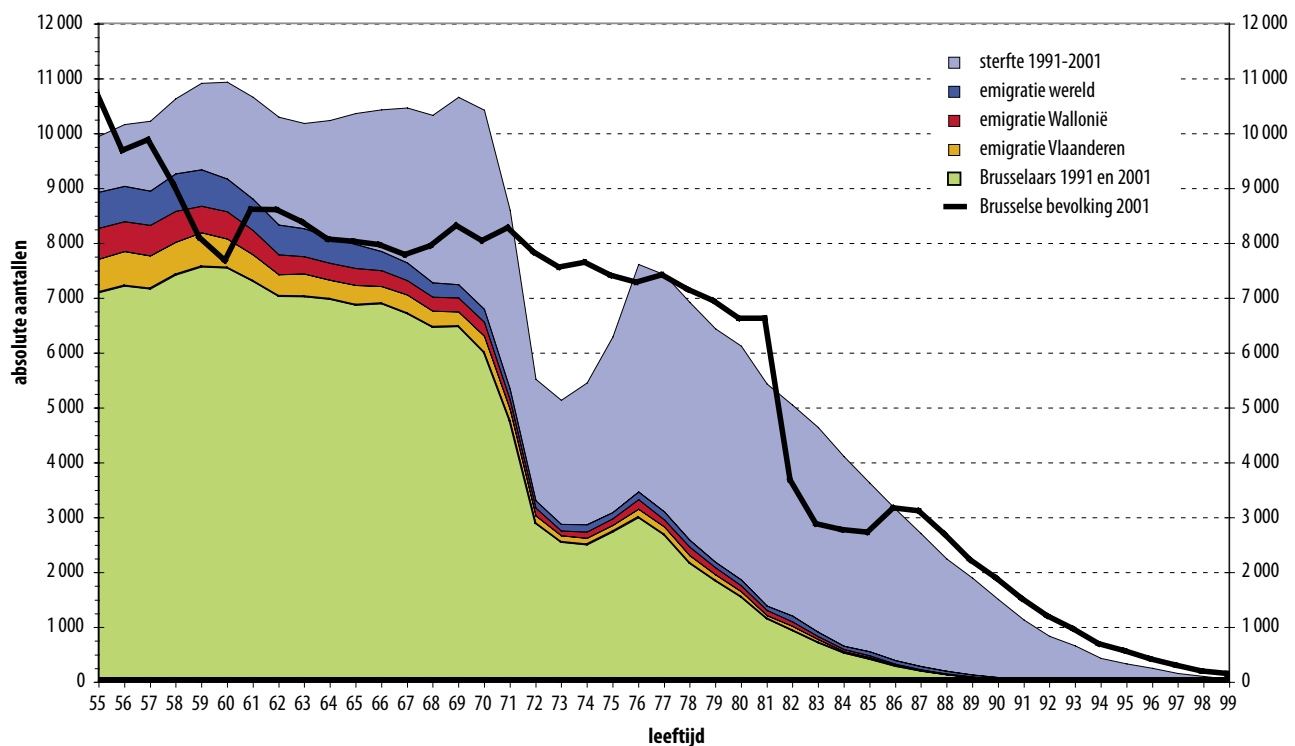
Eigenlijk gaat het om nog een relatief belangrijke groep personen boven de 55 jaar uit Vlaanderen en Wallonië die tussen 1991 en 2001 hebben besloten om in het Brussels Gewest te komen wonen. Ook vanuit de rest van de wereld blijken nog 1 430 55-plussers van Belgische nationaliteit het Brussels Gewest te hebben uitgekozen als woonplaats in deze periode. De tweede belangrijkste groep 55-plussers uit het buitenland zijn afkomstig uit Marokko en kwamen wellicht naar ons land via familiehereniging. Het positief migratiesaldo voor de oudere Marokkaanse populatie bedraagt voor de volledige periode van 1991 tot 2001 een zeshonderd personen.

23 Die laatste groep is inbegrepen omdat de census van 2001 6 maanden later plaats vindt op 1 oktober van 2001.

24 Dat we een sprong nemen van tien jaar betekent wel dat we de tussentijdse bewegingen over het hoofd zien. In figuur 3-13 hebben we wellicht een lichte onderschatting van de emigratie. Een aantal personen zullen in de loop van de periode emigreren en vervolgens overlijden. Hier registreren we enkel het feit dat ze aan het einde van de periode overleden zijn. Migratie berekend op jaarlijkse basis zal dus vermoedelijk iets hoger liggen dan uit deze tienjaarlijkse tabel blijkt. De mogelijkheid bestaat ook dat een aantal personen in de loop van de tien jaar buiten het Brussels Gewest zijn gaan wonen, maar in 2001 zijn teruggekomen. Voor een deel van de groep die naar het buitenland is geëmigreerd weten we eigenlijk niet of ze overleden zijn. Alleen als het om Belgische staatsburgers gaat wordt het Belgische consulaat verwittigd.

Figuur 3-14

Evolutie tussen 1991 en 2001 van Brusselse bevolking van 55 jaar en ouder in 1991 en hun situatie in 2001

Bron: NIS – Algemene socio-economische enquête 2001

Figuur 3-14 illustreert per leeftijd de evolutie van de bevolking in het Brussels Gewest tussen de census van 1991 en de census van 2001. Het groene vlak toont de Brusselaars in de census van 1991 die in 2001 nog steeds in het Brussels Gewest woonden. Het lichtblauwe vlak toont het aantal Brusselaars in de census van 1991 die in 2001 waren overleden. De donkerblauwe, rode en oranje vlakken tonen de personen die tussen beide tellingen het Brussels Gewest verlieten. Alle gekleurde vakken samen tonen de bevolkingspiramide in 1991, de vette zwarte lijn toont de bevolkingspiramide in 2001.

Van de 10 000 55-jarige Brusselaars in 1991 wonen er tien jaar later nog 71 % in de hoofdstad, 10 % zijn overleden en 18 % hebben Brussel verlaten.

De nieuwe Brusselaars van 65 jaar die 10 jaar voordien nog niet in de hoofdstad woonden zijn veel kleiner in aantal. Er vertrokken 3 maal meer 55-jarigen van het Brussels Gewest naar Vlaanderen dan er in dezelfde periode uit Vlaanderen naar het Brussels Gewest kwamen wonen. Vergelijken we met de uitwisseling met Wallonië dan zijn er voor dezelfde groep 3,65 maal meer uitwijkelingen dan inwijkelingen. Het verloop van een bevolkingsgroep binnen een relatief beperkte geografische ruimte zoals

het Brussels Gewest wordt natuurlijk sterk door migratie beïnvloed. Maar de sterfte en de geschiedenis hebben toch de grootste invloed in de huidige leeftijdsopbouw van de ouderen. De kleine geboortecohorten van 1915-1919 (72-76 jaar in 1991) als gevolg van de oorlogsjaren en de Spaanse griep van 1919 zijn nog duidelijk merkbaar in de bevolkingstructuur met de diepe insnijding voor de leeftijdsgroep tussen 81 en 86 jaar in 2001. Ook de Tweede Wereldoorlog heeft zijn sporen nagelaten die merkbaar zijn in de leeftijdsgroep tussen 55 en 61 jaar in 2001.

Ouderen en hun positie binnen het huishouden

Huishoudens vormen de wezenlijke bouwstenen waaruit onze maatschappij is samengesteld. Hoewel de rol van het individu in de afgelopen decennia is toegenomen en meer en meer mannen en vrouwen een eigen zelfstandig inkomen hebben, blijft het huishouden als leefeenheid en als consumptie-eenheid nog altijd een centrale plaats innemen.

De analyse van de huishoudens en de huishoudenspositie is interessant bij het bestuderen van de evolutie van de zorgvraag bij de oudere bevolking. Huishoudens waar man en vrouw nog voor elkaar kunnen zorgen vergroten de kans dat men in de eigen woning blijft leven. Ook de vraag naar thuiszorg kan kleiner zijn zolang één van beide partners nog goed te been is.

De analyse van de huishoudens en huishoudensposities is vrij complex. De lipro-typologie is een benadering die het mogelijk maakt om die complexiteit te reduceren.

De lipro-typologie heeft een belangrijk voordeel: ze is uitermate geschikt om projecties te maken. Door huishoudenskenmerken om te zetten tot een individueel kenmerk is het mogelijk om de transities tussen huishoudensposities op te volgen. Ook retrospectief biedt de lipro-typologie de mogelijkheid om de evolutie naar huishoudenpositie te reconstrueren.

De posities in de **Liprotypologie** zijn als volgt:

- Kind bij een gehuwd paar (CMAR voor 'child of married couple')
- Kind bij een ongehuwd samenwonend paar (CUNM voor 'child unmarried couple')
- Kind in een éé noudergezin (C1PH voor 'child in one parent household')
- Alleenstaande (SING voor 'Single')
- Gehuwd persoon in een huishouden zonder inwonende kinderen (MAR0)
- Gehuwde persoon in een huishouden met inwonende kinderen (MAR+)
- Ongehuwd samenwonend in een huishouden zonder kinderen (UNM0)
- Ongehuwd samenwonend in een huishouden met kinderen (UNM+)
- Hoofd van een éé noudergezin (H1PA: 'head of one parent household')
- Inwonend bij voorgaande huishoudens (NFR voor 'non family related' of niet behorend tot het kerngezin)
- Overigen (OTHR voor 'other' of personen die behoren tot een atypisch huishouden)
- De laatste groep omvat personen in een collectief huishouden (COLL): het gaat hier vooral om rust- en verzorgingstehuizen maar ook opvangtehuizen voor jongeren en religieuze gemeenschappen vallen hieronder.

Tabel 3-15		Bevolking van 55-59 jaar in 1991: huishoudensposities in 1991 en in 2001, verdeling volgens de positie in 1991, Brussels Gewest									
55-59 in 1991		Huishoudenspositie in 1991									
		SING	MAR0	MAR+	UNM0	UNM+	H1PA	NFR	OTHR	COLL	totaal 2001
Huishoudenspositie in 2001	SING	82,0	15,4	8,2	31,9	25,9	55,6	34,2	53,2	17,3	11 790
	MAR0	4,8	80,9	53,3	14,9	15,4	3,5	13,2	5,4	0,0	17 104
	MAR+	1,0	1,7	32,7	0,5	11,9	2,3	3,5	1,2	0,0	3 993
	UNM0	4,8	0,3	0,3	45,7	21,0	2,4	1,8	2,8	1,2	844
	UNM+	0,3	0,0	0,1	1,4	10,5	0,6	1,8	0,9	0,6	80
	H1PA	1,4	0,3	4,0	1,4	7,7	30,5	1,8	2,4	0,0	1 282
	NFR	1,0	0,4	0,7	0,2	2,8	1,4	32,5	2,1	0,0	290
	OTHR	1,9	0,2	0,4	2,3	2,8	3,0	8,8	27,8	1,8	478
	COLL	2,6	0,6	0,4	1,7	2,1	0,8	1,8	2,8	79,2	541
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
totaal 1991		8 444	13 081	11 036	576	143	2 119	114	425	168	36 477

Bron: NIS – Volkstelling 1991 en Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-16		Bevolking van 55-59 jaar in 1991: huishoudensposities in 1991 en in 2001, verdeling volgens de positie in 2001, Brussels Gewest										
55-59 in 1991		Huishoudenspositie in 1991										
		SING	MARO	MAR+	UNMO	UNM+	H1PA	NFR	OTHR	COLL		totaal 2001
Huishoudenspositie in 2001	SING	58,7	17,1	7,7	1,6	0,3	10,0	0,3	1,9	0,2	100,0	11 790
	MARO	2,4	61,9	34,4	0,5	0,1	0,4	0,1	0,1	0,0	100,0	17 104
	MAR+	2,2	5,4	90,4	0,1	0,4	1,2	0,1	0,1	0,0	100,0	3 993
	UNMO	48,2	5,3	3,3	31,2	3,6	5,9	0,2	1,4	0,2	100,0	844
	UNM+	32,5	1,3	12,5	10,0	18,8	15,0	2,5	5,0	1,3	100,0	80
	H1PA	9,2	3,4	34,3	0,6	0,9	50,5	0,2	0,8	0,0	100,0	1 282
	NFR	29,7	17,6	24,8	0,3	1,4	10,0	12,8	3,1	0,0	100,0	290
	OTHR	33,7	6,7	9,4	2,7	0,8	13,2	2,1	24,7	0,6	100,0	478
	COLL	41,2	15,3	7,4	1,8	0,6	3,0	0,4	2,2	24,6	100,0	541
	totaal 1991	8 444	13 081	11 036	576	143	2 119	114	426	168		36 477

Bron: NIS – Volkstelling 1991 en Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-17		Huishoudensposities in 1991 van de bevolking in collectieve huishoudens in 2001, Brussels Gewest									
Leeftijdsgroepen 1991	Leeftijdsgroepen 2001	Huishoudenspositie in 1991									
		SING	MAR0	MAR+	UNM0	UNM+	H1PA	NFR	OTHR	COLL	
50-59	60-69	2,6	0,6	0,4	1,7	2,1	0,8	1,8	2,8	79,2	
60-64	70-74	4,0	1,0	0,6	2,5	0,0	1,3	1,9	5,1	74,0	
65-69	75-79	6,0	2,4	1,3	6,0	0,0	2,8	4,5	5,4	79,4	
70-74	80-84	11,9	6,3	2,0	9,4	25,0	7,0	5,4	9,5	80,1	
75-79	85-89	22,9	14,7	7,3	23,3	33,3	10,2	10,9	17,6	79,4	
80-84	90-94	35,8	24,8	10,8	22,4	0,0	14,3	20,7	36,3	82,0	
85-89	95-99	40,5	33,9	11,1	28,6	0,0	5,3	27,3	38,6	81,8	

Bron: NIS – Volkstelling 1991 en Algemene socio-economische enquête 2001

De percentages in tabel 3-15 geven weer hoe de huishoudenspositie van 1991 zich heeft verdeeld in 2001, dat betekent dat we 10 jaar vooruit kijken voor elke categorie in 1991. Van de 8 444 alleenstaanden in 1991 zijn 82 % (nog steeds) alleenstaand in 2001. Een kleine groep, 4,8 % wonen samen met een (nieuwe) gehuwde partner zonder inwonende kinderen. Precies evenveel behoren tot een ongehuwd samenwonend paar zonder kinderen (UNM0). Bij 1,4 % is een kind (terug) komen inwonen waardoor ze alleenstaande ouder zijn geworden (H1PA). In die leeftijdsgroep is het natuurlijk niet zo duidelijk of de ouder hier als «zorgende ouder» een kind terug in huis neemt of dat het kind bij de ouder komt inwonen om zelf ondersteuning te verlenen. In veel gevallen is het misschien een samenvallen van gemeenschappelijke belangen. We maken hier bovendien een tijdssprong van 10 jaar waarbij tussenliggende transities uit het zicht verdwijnen. De 1 % alleenstaanden in 1991 die in 2001 tot de gehuwden met kinderen behoren, kunnen eerst gehuwd zijn (MAR0) en vervolgens naar de categorie gehuwd koppel met kinderen (MAR+) zijn overgegaan. In dit geval zal het doorgaans om een huwelijk gaan van een man boven de 55 met een jongere vrouw. Een meer waarschijnlijke overgang is echter een huwelijk met een man of vrouw die al kinderen heeft uit een vorige relatie waarbij de transitie onmiddellijk van alleenstaand (SING) naar gehuwd met kinderen (MAR+) gebeurt.

Tabel 3-16 herneemt dezelfde gegevens als tabel 3-15 maar de percentages geven de spreiding in 1991 van de huishoudenspositie in 2001. Dat betekent dat we 10 jaar terug kijken; tot welke huishoudenspositie behoorden de ouderen in 2001 10 jaar voordien. Van de 11 790 alleenstaanden in 2001 waren 58,7 % reeds alleenstaand in 1991. Bij de alleenstaanden in 2001 vinden we vanzelfsprekend ook een grote groep die 10 jaar voordien gehuwd was zonder kinderen, dit omwille van echtscheiding of verweduwing. Alleenstaanden en alleenstaande ouders uit 1991 vormen de belangrijkste groep die toetreden tot de cohabitanten.

Op dezelfde manier kan voor elke leeftijdsgroep de transitie in huishoudenspositie tussen 1991 en 2001 in kaart worden gebracht. Op hun beurt kunnen de transities tussen huishoudensposities worden gebruikt om projecties te maken en de toekomstige huishoudensposities van de bevolking in te schatten.

De kans om in een collectief huishouden te verblijven neemt vanzelfsprekend toe met de leeftijd. Bij 1 664 personen van 95 jaar en ouder in 2001 verblijft 44 % van de vrouwen en 27,5 % van de mannen in een rust- of verzorgingstehuis.

Tabel 3-17 geeft een overzicht naar leeftijdsgroep en huishoudenpositie van personen van 50 jaar en ouder in 1991 die 10 jaar later in een collectief (meestal een rusthuis) huishouden leven. Hun leeftijd is intussen opgeschoven van 60 tot 99 jaar. De 9 064 personen boven de 60 jaar in collectieve huishoudens in 2001 zijn hier beperkt tot diegenen die al in 1991 in het Brussels Gewest verbleven. In absolute aantallen zijn het de 85-89 jarigen (die in 1991 75-79 jaar oud waren) die de belangrijkste leeftijdsgroep vormen in de RVT-instellingen van het Brussels Gewest.

De percentages in tabel 3-17 geven een idee van de waarschijnlijkheid om vanuit een bepaalde huishoudenspositie 10 jaar later in een collectief huishouden terecht te komen. Bijvoorbeeld zijn er 2,6 % van alle vijftigers die alleenstaand waren in 1991 die tien jaar later in een collectief huishouden zijn opgenomen. Van de gehuwde vijftigers met of zonder kinderen is slechts een 0,5 % tien jaar later opgenomen in een collectief huishouden. In absolute aantallen vormen de alleenstaanden op die leeftijd natuurlijk nog een veel kleinere groep, maar de kans dat ze tien jaar later in een collectief huishouden zijn opgenomen is wel vijf maal zo hoog als van diegenen die behoorden tot een gehuwd paar. Het relatief hoog percentage van ongehuwd samenwonenden die in een collectief huishouden werden opgenomen bevat in de oudere leeftijdsgroepen slechts een zeer klein aantal personen. Ook alleenstaande ouders en wie inwoont bij familieleden (NFR) hebben, althans in de jongste leeftijdsgroepen, meer kans dan gehuwden om de overgang te maken naar een collectief huishouden. Tot aan de oudste leeftijdsgroep is het duidelijk dat alleenstaanden de grootste risicogroep vormen, maar ook bij de gehuwden zonder kinderen leven er 10 jaar later respectievelijk 25 % van de 80-84-jarigen en 34 % van de 85-89-jarigen in een collectief huishouden.

Tabel 3-18		Lipro-posities 2001 van de bevolking van 50 jaar en ouder ^[25] , Brussels Gewest										
		CHILD	SING	MARO	MAR+	UNMO	UNM+	H1PA	NFR	OTHR	COLL	N 2001
mannen	50-54	2,2	30,2	15,8	40,0	3,3	2,3	3,7	0,3	1,1	1,1	28 138
	55-59	1,4	29,2	28,8	30,7	3,3	1,3	2,7	0,5	1,0	1,1	23 380
	60-64	0,6	26,3	40,4	23,4	3,1	0,7	2,2	0,8	1,0	1,4	19 485
	65-69	0,2	23,6	51,2	16,3	2,8	0,4	1,6	1,1	0,9	1,8	17 876
	70-74		23,7	58,2	10,0	2,3	0,2	1,3	1,2	0,8	2,3	16 104
	75-79		24,3	60,5	6,1	2,2	0,2	1,3	0,9	0,9	3,4	13 325
	80-84		26,6	57,6	4,5	2,2	0,1	1,4	0,9	1,1	5,7	7 342
	85-89		35,3	43,6	3,3	1,6	0,1	1,8	1,1	1,1	12,2	3 558
	90-94		39,8	30,8	1,7	1,2	0,1	2,3	1,3	1,2	21,5	1 209
	95+		45,7	20,2	2,0	0,0	0,0	1,6	1,2	1,6	27,5	247
vrouwen	50-54	1,3	26,8	20,0	30,5	2,9	1,2	14,7	0,6	1,4	0,6	29 802
	55-59	1,0	32,4	31,6	19,1	2,8	0,5	9,0	1,1	1,7	0,8	25 244
	60-64	0,5	35,4	38,8	11,5	2,3	0,2	6,2	2,0	1,9	1,3	21 704
	65-69	0,3	39,7	40,4	6,7	2,0	0,1	4,9	2,4	1,9	1,7	22 017
	70-74		46,6	36,8	3,6	1,6	0,1	4,3	2,1	2,3	2,6	23 099
	75-79		54,6	28,6	2,1	1,3	0,0	4,1	1,8	2,4	5,1	22 748
	80-84		60,2	18,2	1,1	0,9	0,1	4,2	2,0	2,5	11,1	15 095
	85-89		59,0	8,4	0,4	0,5	0,0	3,6	2,2	2,7	23,2	10 220
	90-94		50,4	2,9	0,2	0,3	0,1	3,5	2,9	2,9	36,9	4 925
	95+		43,0	1,0	0,1	0,2	0,0	3,8	3,7	4,2	44,0	1 417

Bron: NIS – Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-19		Procentuele evolutie van de Lipro-positie van de bevolking tussen 1991 en 2001, Brussels Gewest									
		CHILD	SING	MARO	MAR+	UNMO	UNM+	H1PA	NFR	OTHR	COLL
mannen	50-54	0,9	5,1	-5,3	-4,5	1,2	1,4	0,6	0,1	0,1	0,4
	55-59	0,5	6,9	-6,5	-4,2	1,5	0,8	0,3	0,2	0,2	0,3
	60-64	0,2	4,0	-7,9	0,5	1,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,4
	65-69	0,0	2,1	-7,9	3,0	0,9	0,3	0,3	0,7	0,2	0,5
	70-74		2,1	-5,0	1,2	0,2	0,0	0,2	0,7	0,1	0,6
	75-79		-1,6	-0,5	0,5	0,2	0,1	0,3	0,5	0,1	0,5
	80-84		-5,1	3,5	0,8	0,0	0,0	-0,1	0,2	0,3	0,3
	85-89		-2,7	1,9	1,0	-0,5	0,0	-0,3	-0,2	0,0	0,9
	90-94		-4,1	3,5	0,0	-0,6	0,0	-1,2	-1,1	0,0	3,6
	95+		-8,6	12,7	1,4	-2,3	0,0	-1,8	-1,7	-0,7	0,9
vrouwen	50-54	0,0	4,1	-5,9	-4,0	1,2	0,9	2,9	0,4	0,2	0,1
	55-59	-0,1	5,5	-5,2	-3,5	1,3	0,3	0,8	0,6	0,0	0,2
	60-64	-0,1	2,2	-4,2	-0,7	0,9	0,1	0,1	1,2	0,1	0,4
	65-69	0,0	-2,3	-1,4	0,9	0,6	0,1	0,5	1,5	-0,2	0,2
	70-74		-4,8	2,1	0,6	0,2	0,0	0,6	0,9	0,2	0,2
	75-79		-6,0	4,1	0,5	0,3	0,0	0,7	0,3	0,0	0,1
	80-84		-5,4	4,0	0,4	0,1	0,1	0,9	0,0	-0,3	0,2
	85-89		-3,5	1,3	0,1	-0,1	0,0	0,2	-0,7	-0,8	3,4
	90-94		-4,7	0,2	-0,1	0,1	0,1	-0,2	-1,9	-1,5	8,0
	95+		-3,3	0,3	0,1	0,1	0,0	0,8	-1,4	-0,4	3,8

Bron: NIS – Volkstelling 1991 en Algemene socio-economische enquête 2001

Tabel 3-18 toont de spreiding van de huishoudenspositie van de ouderen naar leeftijdsgroep in 2001. De vergelijking tussen de distributie van de huishoudenposities voor de volledige Brusselse bevolking boven de 50 jaar in 1991 en 2001 geeft het resultaat weer van de evoluties in de loop van tien jaar (tabel 3-19).

De afgelopen jaren is het aantal (al dan niet gehuwde) echtparen waar beide partners nog in leven zijn toegenomen. De langere levensverwachting heeft een toename van het aantal samenwonenden tot gevolg. Anderzijds is het aantal echtscheidingen ook bij oudere paren gestegen.

De distributie van de huishoudensposities boven de 50 jaar evolueert typisch met de leeftijd naar een toenemend aantal alleenstaanden vooral bij vrouwen. In de hoogste leeftijdsgroep zien we dat collectieve huishoudens de overhand krijgen op het aantal alleenstaanden (tabel 3-18).

De evolutie tussen 1991 en 2001 laat zien dat het aandeel alleenstaanden op oudere leeftijd (voor vrouwen +65 en voor mannen +75) is teruggelopen (tabel 3-19). Dit is bij mannen en vooral bij vrouwen tussen 70 en 84 vooral ten voordele geweest van het aandeel gehuwd samenwonenden. Het aandeel personen in collectieve huishoudens neemt ook toe op alle leeftijden. Onder de 85 jaar gaat het om een zeer kleine toename met minder dan een 0,5 %, maar vanaf 85 jaar is er bij vrouwen een toename tussen 3,4 % en 8,0 %.

Bevolkingsprognoses voor de oudere Brusselse bevolking

Bij het maken van bevolkingsprognoses moet men rekening houden met de componenten die de loop van een bevolking bepalen. Geboorte en sterfte vormen doorgaans de belangrijkste gebeurtenissen die vorm geven aan een bevolking. Naarmate een kleinere geografische entiteit wordt afgezonderd en in de mate dat ze sterk met haar omgeving interageert, wordt migratie belangrijker in de resulterende bevolkingsstructuur. Gezien het belang van de migratie in het Brussels Gewest (steeds positief buitenlands migratiesaldo en groeiend negatief binnenlands migratiesaldo) is het maken van bevolkingsprognoses niet eenvoudig.

Terwijl sterfte en geboorte een vrij stabiel verloop kennen met een zeer geleidelijke verandering, is migratie zeer conjunctuurgevoelig en moeilijk voorspelbaar. Veranderingen in de arbeidsmarkt en prijschommelingen op de woningmarkt kunnen een sterke invloed uitoefenen op migratie (hoewel migratie op haar beurt de economische omgeving sterk kan veranderen). Totaal onvoorspelbaar echter is het gevolg van internationale crisissen of politieke beslissingen waardoor het migratieverloop enorme sprongen kan maken. In een migratiegevoelige stad als Brussel moeten prognoses dus bijzonder voorzichtig worden geïnterpreteerd.

25 Deze tabel voor 2001 omvat ook de personen die sinds 1991 in het Brussels Gewest zijn komen wonen.

In tabel 3-20 worden de bevolkingsprognoses voor de oudere bevolking in het Brussels Gewest weergegeven voor de periode tot 2041. Hoe verder we ons van 2006 verwijderen hoe onzekerder de prognose vanzelfsprekend wordt.

Bevolkingsprojecties die zich beperken tot de oudere bevolking zijn heel wat eenvoudiger dan gewone bevolkingsprojecties.

Er werd gebruik gemaakt van de geprojecteerde levensverwachtingen voor België. Deze levensverwachtingen zijn gebaseerd op de waarnemingen van nationale sterftekansen tijdens de periode 1950-2001 (Lambrecht & Paul, 2004).

In alle bevolkingsprojecties werden volgende geprojecteerde levensverwachtingen respectievelijk voor mannen en vrouwen gebruikt:

2006: 76,25 en 82,82 jaar;

2016: 78,00 en 84,64 jaar;

2021: 78,82 en 85,50 jaar;

2026: 79,60 en 86,32 jaar;

2041: 81,76 en 88,60 jaar.

Het eerste model (**scenario 1**) geeft de bevolkingsevolutie voor een gesloten populatie. In een «gesloten populatie» wordt enkel met sterfte rekening gehouden. Hier gaan we ervan uit dat er geen invloed is noch van uitgaande noch van binnenkomende migratie. Voor de bevolking van 50 jaar en ouder ligt de toekomst al volledig vast in de jongere bevolking. Het volstaat de sterftekansen toe te passen op de jongere bevolking om de resulterende oudere bevolking, onder voorbehoud van gelijkblijvende sterftekansen, perfect te voorspellen.

Vervolgens worden drie scenario's gegeven met een «open bevolking» waarin ook rekening wordt gehouden met de invloed van migratie op de ontwikkeling van de bevolking. Ook de gevolgen van migratie zijn op oudere leeftijden, op zijn minst op korte termijn, iets meer getemperd dan voor de jongeren.

In **scenario 2** wordt het huidige (gemiddelde cijfers voor de periode 2003-2005) migratieprofiel naar leeftijd en geslacht constant gehouden over de gehele projectieperiode. De som van de leeftijdsspecifieke migratiecijfers komt overeen met een nulsaldo: het totaal migratiesaldo van mannen en vrouwen bedraagt respectievelijk -771 en +708.

In **scenario 3** ^[26] keren we terug naar de cijfers van het einde van de jaren '80 met negatieve migratiesaldi van -4 000 personen per jaar. Deze negatieve migratiesaldi

worden geleidelijk over een periode van tien jaar opgebouwd en worden vervolgens constant gehouden. Een negatief totaal migratiesaldo is mogelijk indien het buitenlands migratiesaldo significant afneemt, terwijl het binnenlands migratiesaldo duidelijk negatief blijft.

In **scenario 4** wordt uitgegaan van een toename van het migratiesaldo tot +2 000 per jaar in 2026. Na 2026 wordt het migratiesaldo constant gehouden. De evolutie naar een positief migratiesaldo verloopt vrij traag (over een periode van 20 jaar) en ook de grootte-orde van het saldo is bewust laag gehouden. Een migratie-overschot betekent immers een belangrijke trendbreuk met het recente verleden: met uitzondering van 2001 en 2002 was het totaal migratiesaldo in het Brussels Gewest nooit significant positief. Tijdens de jaren '80 en '90 was het saldo zelfs duidelijk negatief.

De leeftijdsstructuur van de Brusselse bevolking in 2006 (tabel 3-20) is zodanig dat bij een gesloten bevolking (scenario 1) de leeftijdsgroep van 80+ in de eerste vijftien jaar tot 2021 een vrij stabiel aandeel blijft innemen in de bevolking. Het aandeel 65-79 jarigen stijgt lichtjes in dezelfde periode 10,5 tot 12,4 %. Na 2021 gaan deze waarden scherp de hoogte in. In 2036 is de leeftijdsgroep van 65-79 aangegroeid tot 17 % van de bevolking. Het aandeel 80-plussers stijgt tot 6,6 %. In absolute aantallen groeit de bevolking boven de 65 jaar tot bijna 300 000 personen in 2041.

In de projecties met open bevolking wordt rekening gehouden met het leeftijdsspecifieke migratieschema en is de uiteindelijke bevolking in de oudste leeftijdsgroepen stevast kleiner dan in een projectie met gesloten bevolking. Binnen de beschouwde periode is dit zelfs het geval voor de projectie met positieve migratiesaldi vanaf 2026 (scenario 4). Dit weerspiegelt het feit dat in het Brussels Gewest positieve migratiesaldi vooral bij jongvolwassenen worden opgebouwd. In de leeftijd tussen vijfendertig en vijfenzeftig jaar kende het Brussels Gewest in het recente verleden bijna onafgebroken een negatief migratiesaldo. Bij de scenario's met een «open bevolking» eindigt scenario 4 met de grootste groep ouderen boven de 65 jaar in absolute aantallen. Het procentueel aandeel van de ouderen binnen de totale bevolking is echter het laagste van alle projecties.

In scenario 2 groeit het aandeel ouderen maar een klein beetje meer dan in scenario 4 en blijft dit relatief stabiel tot op het einde van de projectie. In absolute aantallen eindigt de oudere bevolking iets lager dan in scenario 4.

Tabel 3-20		Bevolkingsprognose Brussels Gewest 2006-2041, % in de totale bevolking en absoluut aantal in duizendtallen								
Scenario			2006	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041
1	Gesloten bevolking	65-79	10,5	10,1	11,1	12,4	14,0	15,4	17,0	18,8
		80+	4,7	4,8	4,7	4,6	4,8	5,7	6,6	7,6
		N 65+	155	156	168	184	206	232	263	296
2	Open bevolking Huidige migratie migratiesaldo 0	65-79	10,5	9,8	10,3	10,9	11,6	12,1	12,6	12,9
		80+	4,7	4,7	4,4	4,2	4,1	4,6	5,1	5,6
		N 65+	155	152	159	169	183	201	221	239
3	Open bevolking Lage migratie vanaf 2016 (-4000)	65-79	10,5	9,8	10,5	11,3	12,4	13,1	13,9	14,6
		80+	4,7	4,7	4,5	4,4	4,4	5,1	5,7	6,4
		N 65+	155	151	158	167	180	196	213	228
4	Open bevolking Hoge migratie vanaf 2026 (+2000)	65-79	10,5	9,8	10,2	10,7	11,4	11,6	12,0	12,2
		80+	4,7	4,6	4,4	4,1	4,0	4,5	4,8	5,2
		N 65+	155	152	159	170	185	205	225	245

Bron: Interface Demography, VUB

Alle scenario's geven echter eenzelfde beeld. **Het aandeel 65-plussers in de Brusselse bevolking zal min of meer stabiel blijven tot 2021** waarbij het aandeel hoogbejaarden zelfs kan afnemen. **Na 2021** zal het aandeel ouderen in de Brusselse bevolking zowel in absolute aantallen als in aandeel van de bevolking **aanzienlijk toenemen**. Wanneer rekening wordt gehouden met migratie is die toename minder fors dan wanneer enkel rekening wordt gehouden met de huidige bevolking.

Wat deze projecties niet weergeven is echter hoe andere kenmerken dan de leeftijdssamenstelling van de oudere bevolking evolueren^[27]. In de voorgaande hoofdstukken werd reeds aangegeven hoe in de komende decennia ook de oudere bevolking in het Brussels Gewest steeds meer zal diversifiëren. Het is onduidelijk wat de uiteindelijke invloed hiervan zal zijn op de oudere bevolking. De toename van het aantal migranten onder de oudere bevolking zal bijvoorbeeld ongetwijfeld het gemiddeld onderwijsniveau en de gemiddelde socio-economische status van de oudere bevolking doen dalen. De nauwe relatie tussen socio-economische status en gezondheid doet vermoeden dat dit zal resulteren in een eerder negatieve gezondheidsevolutie bij de oudere bevolking.

Naar huishoudensamenstelling zal de toename van het aantal migranten eveneens zijn sporen nalaten. De echtscheidingscijfers liggen er momenteel nog lager. Ouderen blijken ook vaker bij de kinderen te blijven inwonen. Het is echter helemaal niet duidelijk of deze traditionele modellen lang zullen weerstaan aan een integratie die ook de levenspatronen van migranten doet evolueren naar de heersende trends onder de bevolking in ons land.

²⁶ Bij scenario 3 en 4 worden de initiële migratieprofielen «geschaald» zodat de som van de leeftijdsspecifieke migratiesaldi exact overeenkomt met het totaal migratiesaldo dat als eindwaarde wordt opgegeven. Daarbij wordt een «tweewegschaling» toegepast (Willaert & Lesthaeghe, 2001).

²⁷ Aan de hand van multi-state projecties zou het mogelijk zijn om bovenstaande single-state projecties uit te breiden naar complexere voorspellingsmodellen. De Lipro-typologie is bijvoorbeeld uitgewerkt om projecties te maken in de evolutie van de huishoudensposities. Op dezelfde manier zouden ook projecties kunnen worden gemaakt die rekening houden met de gezondheidstransities.

BIBLIOGRAFIE

Observatorium voor Gezondheid en Welzijn (2006) *Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad*, Brussel, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

Deboosere P., Demarest S., Lorant V., Miermans P., Portet M., Van Oyen H. (2006). *Sociaal-economische Enquête 2001. Monografieën : Gezondheid en mantelzorg*.

Dobruszkes F. (1998) *Pour la mise en oeuvre de CityBus dans le centre de Bruxelles*, Revue Belge de Géographie, p. 71-84.

Grimmeau J.P., Leroux V. et al. (2007) *Observatoire du commerce. Un demi-siècle d'évolution du commerce de détail à Bruxelles*, Bruxelles, Administration de l'Aménagement du Territoire et du Logement.

Lambrecht M., en Paul J.-M. (2004), *Prospectieve sterfte-coëfficiënten*, Working Paper 20-04, Federaal Planbureau, Brussel.

Willaert D. en Lesthaeghe R. (2001), *Bevolkingsprojecties voor de migratiebekkens en hun zones in Vlaanderen en Brussel, 2000-2020*, Workingpaper 2001-3, Steunpunt Demografie, Vakgroep Sociaal Onderzoek, VUB.